

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YENİ KAPİTALİST İŞ AHLAKININ OTOBİYOGRAFİK İNŞASI

İlknur ÇİLEK

2501180846

TEZ DANIŞMANI

Doktor Öğretim Üyesi Mehmet Emin BALCI

İSTANBUL – 2021

ÖZET

YENİ KAPİTALİST İŞ AHLAKININ OTOBİYOGRAFİK İNŞASI

Bu çalışma bireylerin meslek, otobiyografileri bağlamında yeni kapitalist iş ahlakını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Yeni çalışma düzeninin ihtiyaçlarına yönelik yeni bir özne yaratımının gerekliliği pek çok toplumsal alana sirayet etmiş ve hep daha çok kazanmak isteyen yeni bir girişimci birey tipi ortaya çıkarmıştır. Esneklik, kendini yeniden üretebilme, yeni koşullara adapte olabilme gibi olumlu özelliklerinin yanında bu tip, anksiyete, depresyon, endişe gibi olumsuz özelliklere sahiptir. Öte yandan Türkiye'nin iktisadi yaşamındaki dönüşümlerin, dünya genelinde yaşanan gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmasına karşın kendi toplumsal yapısı gereği bu dönüşüme daha farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu durum söz konusu yeni tipinde farklılaşmasına neden olmaktadır. Çalışmanın örneklemini, özellikle eğitilmiş, yönetici ve uzman pozisyonu ile profesyonel çalışma yaşamında yer alan bireyler oluşturmaktadır. Bu çerçevede özel sektör içerisinde çok farklı iş alanlarında yer alan 18 beyaz yakalı çalışanla mülakatlar yapılmıştır. Yüksek eğitilmiş, rekabetçi, birden fazla iş hatta sektör değiştirebilen, risk alabilen, farklılıklara rahatlıkla uyum sağlayabilen katılımcı biyografilerin girişimci bir benlik tipinde ortaklaştığı görülmektedir. Netice itibarıyla kapitalizmin ihtiyaçları çalışma alanında daha esnek, daha rekabetçi, daha hırslı bir tip yaratmıştır. Ortaya çıkan yeni tip kapitalizmin kendi işleyişi açısından oldukça işlevsel olsa da bireyler sıkıştırıldıkları bu tipoloji içinde kaygılı ve endişeli bir hale bürünmüştür.

Anahtar Sözcükler: Yeni kapitalizm, öznel benlik inşası, otobiyografik anlatım, meslekler, Türkiye, yeni orta sınıf

ABSTRACT

AUTOBIOGRAPHICAL CONSTRUCTION OF THE NEW CAPITALIST WORK ETHIC

This study aims to analyze the new capitalist work ethic in the context of individuals' occupations and autobiographies. The necessity of creating a new subject for the needs of the new working order has spread to many social areas and has created a new type of entrepreneurial individual who always wants to earn more. In addition to its positive features such as flexibility, self-reproduction and adaptability to new conditions, this type has negative features such as anxiety, depression and anxiety. On the other hand, although the transformations in Turkey's economic life have emerged in parallel with the developments experienced throughout the world, it has brought a different dimension to this transformation due to its own social structure. This situation causes differentiation in the new type in question. The sample of the study consists of individuals who are especially educated, who take part in professional working life with manager and expert positions. In this context, interviews were conducted with 18 white-collar employees working in very different business areas within the private sector. It is seen that the biographies of the participants who are highly educated, competitive, able to change more than one job or even sector, take risks, and adapt easily to differences, are common in an entrepreneurial self-type. As a result, the needs of capitalism have created a more flexible, more competitive, more ambitious type in the field of work. Although the emerging new type of capitalism is quite functional in terms of its own functioning, individuals have become anxious and worried in this typology in which they are compressed.

Keywords: New capitalism, subjectivity, self-construction, autobiographical narration, occupations, Türkiye, new middle class

ÖNSÖZ

Bireyin benlik inşasının toplumdan bağımsız olamayacağı gerçeği bizi, modern toplumun her alanında kendini gösteren iktisadi ilişkilerin, bu insanın en önemli belirleyicilerinden biri olarak ele alınması gerekliliğine ulaştırmıştır. Çalışma biçimlerinin tarihsel süreci ve bireyin öznel algısı arasındaki ilişkiden hareketle günümüz toplumsal karakterinin nasıl şekillendiği ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma sürecinde sadece bilgi değil aynı zamanda teşekkür edeceğim pek çok isim de biriktirdim. İlk olarak benimle anılarını, hayat hikâyelerini içtenlikle paylaşan ve araştırmama katkı sunan bütün katılımcılara çok ama çok teşekkür ediyorum. En az katılımcılar kadar desteği büyük olan, çalışmamın şekillenmesinde fikirlerini ve manevi desteğini benden esirgemeyen tez danışmanın sayın Dr. Mehmet Emin Balcı'ya teşekkür ediyorum. Desteklerini daima hissettiren çok değerli bölüm arkadaşlarım ve dostlarım Havva Rabia Altundal, Melike Ekinci, Rukiye Zinnur Fidan ve Ferhan Güneysu'ya, tezimin ilerlemesinde manevi anlamda daima yanımda olan ve yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli dostum Elif İrem Akpolat'a, ayrıca isimlerini tek tek zikredemediğim tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca aldığım kararların arkasında duran, sevgileri ve destekleriyle daima yanımda olan pek kıymetli aileme bütün kalbimle teşekkür ediyorum.

İLKNUR ÇİLEK

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZM VE ÇALIŞMANIN EVRELERİ

1.1.Kapitalizmin Tarihine Kısa Bir Bakış	7
1.1.1.Sanayi Kapitalizmi ve Üretim Tarzı	9
1.1.2. Esneklikten Önceki Son Düzlük: Üretim Bandı ve Şeyleşen İnsan	11
1.1.3. Esnekliğe Geçiş: Üretim Bandından ‘Ağ’ Bandına.....	12
1.2.Yeni Kapitalizm	13
1.3. Çalışmanın ve Bireyin Düzenlenmesi	16
1.3.1. Erken Dönem Çalışma Etiği: Fedakâr Bireyin Doğuşu.....	17
1.3.2. Esnek Kapitalizmde Çalışma	21
1.4. Kaygı	24
1.5. Boş Zaman ve Tüketim	26

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, BENLİK VE MESLEKLER

2.1.Kimlik.....	28
2.1.1 Kimliğin Kavramsal İnşası	30
2.2. Sosyolojik Otobiyografi	35
2.3. Kimlik ve Meslek	42
2.3.1. Mesleklerin Ürettiği Kimlikler	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YENİ ORTA SINIF VE OTOBİYOGRAFİK İNŞASI

3.1.Türkiye’de Yeni Orta Sınıf.....	51
3.2.Yöntem	56
3.3. Veriler.....	59
3.3.1. Katılımcıların Özellikleri.....	59
3.3.2. Aile Bilgileri	60
3.3.3. Çalışma Hayatı ve Şekillenme Süreci.....	60
3.3.4.Başarı mı, Kader mi?	70
3.3.5. Yeni Profesyonelliğin İfadesi: Sürekli Gelişim ve Uyum	73
3.3.6. “Sorum(n)lu” Yöneticilik	76
3.3.7. Profesyonellerin Süper Gücü: Ulaşılabilirlik.....	78
3.4. Boş Zaman ve Hobiler.....	81
3.5. Evlilik	85
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	97

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. İstihdamın Statüye göre dağılımı(%).....	59
--	-----------

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. İş gücüne katılımın sektörlere göre dağılımı(%).....	62
Grafik 2.Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	69

KISALTMALAR LİSTESİ

t.y.: tarih yok

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TDK: Türk Dil Kurumu

Çev.: Çeviri

Ed.: Editör

Bkz.: Bakınız

GİRİŞ

“Ekonomi yalnızca, hatta esas olarak maddi bir varlık değildir. Her şeyden önce kültürel bir üretilir, belirli türden insan özneleri ve toplumsal düzenleri üretmenin bir yoludur” (Escobar, 1995: 59). Yani özne haline gelme kendiliğinden gelişen olağan bir süreç değildir, toplumsal ve iktisadi koşullarda yaşanan değişimler tarafından yaratılır (Berardi, 2012: 114). Bu itibarla iktisat, hayatın merkezinde yer alan unsurlardan biri olarak gerek bireysel gerekse de makro ölçüde yaşam üzerinde bir etkiye sahiptir. İktisadi dönüşümler gündelik yaşam pratiklerinden çalışma pratiklerine, tüketim alışkanlıklarından kültürel faaliyetlere kadar pek çok alanı dönüştürmektedir. Tüm bu faaliyetlerin merkezinde rol alan insan da sosyolojik, psikolojik ve iktisadi anlamda dönemin ruhuna paralel olarak kendi öznelliğini inşa etmektedir (Canpolat, 2010). Öte yandan bu etkinin tek boyutlu olmadığını belirtmek gerekir. Bireylerin öznelliklerini inşa etmesi, düşünme biçimlerinin şekillenmesi iktisadi yaşamdaki gelişmelerle paralellik gösterirken aynı zamanda bireylerin düşünme ve eyleyiş tarzları da iktisadi yaşama yeni bir yön vermektedir. Bu çalışmada kapitalizmin kendi içindeki kırılmaları, benlik inşası ve otobiyografik anlatıyla ilişkisi ve bireylerin meslekleri üzerinden geliştirdikleri zihniyet ile davranış kalıpları üç ana başlık altında ele alınmaya çalışılmıştır.

İlk olarak kapitalist tarihin başlıca evreleri, kırılmaları, üretim şekilleri ve tüketim tarzları ele alınmıştır. Kapitalist sistem içinde ortaya çıkan krizlerin, sistemin kendini devam ettirme arayışına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle kapitalizmin kendi içinde üretim araçlarının ve tarzının değiştiği evrelere ayrıldığı görülmektedir. Bugün içinde yer aldığımız evre ise esneklikle karakterize olmuş yeni kapitalizmdir. Kapitalizmin bu evresi, yaşanan teknolojik gelişmeler aracılığıyla önceki evrelerinden Fordizmin katı ve bürokratik olan üretim tarzı yerini daha kaygan ve değişebilir bir zemine bırakmıştır. Bununla birlikte iktidar merkezsizleşmiş, hayatın her alanına nüfuz etmiş; toplumdaki öznelerin inşa edilme biçimi de değişmiştir. Her türlü toplumsal sorun karşısında sorumluluğun tamamıyla bireye ait olduğu bireyselleşmiş bir toplum yaratılmıştır. Bu koşullar kendi kendinin girişimcisi olan ve aynı zamanda topluma uyumlu yeni bir birey tipi ortaya çıkmıştır (Lazzarato, 2009: 111). Zygmunt Bauman’ın akışkan olarak tanımladığı, Sennett’in karakterler

üzerindeki aşınmaya sebep olarak gösterdiği esneklik, sadece yeni bir birey yaratmamış aynı zamanda bu bireyin kendini algılama ve anlatma biçimleri de etkilenmiştir. Küresel, esnek ve oldukça bireysel olan yeni dünya yarattığı sorunlardan feragat ederek sorumluluğu bireye yüklemiştir (Bauman, 2015; Standing, 2019). Güvencesizlik ve risk üreten toplumda giderek sayıları artan beyaz yakalı çalışanlar işsiz kalma korkusuyla anksiyete, endişe gibi problemlerle karşı karşıya kalmıştır (Salecl, 2018). Nitekim çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunun, anksiyete, endişe, depresyon gibi problemlerden bahsetmesi bu tespiti doğrulamaktadır.

Ayrıca görünürlük ve tüketim, yeni kapitalist sistemin varlığını devam ettirebilmesinde önemli birer dayanak olmuştur. Bununla birlikte teknolojiye yaşanan gelişmeler bireylerin görünürlüğünü kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla bireylerin tüketim vasıtasıyla imajlarını yaratmalarına imkân sağlamıştır. Bu itibarla tüketici kimliği günümüz bireyini tanımlamada öne çıkan bir unsur olmuş; tüketim alışkanlıkları bireyin kendini ifade etme biçimi haline gelmiştir. Toplumsal sınıf temelinde düşünüldüğünde yeni orta sınıf üzerine yapılan çalışmalarda tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzı yeni profesyonelleri diğer sınıflardan ayıran bir özellik olarak ele alınmış; bu çerçevede de genellikle yaşam tarzı ile tüketim alışkanlıkları üzerinde durulmuştur (Candan ve Kolluoğlu, 2008; Arslan, 2011; Bali, 2015, Kozanoğlu, 1993; Şimşek, 2005). Ancak bu çalışmanın kapsamında üzerinde durulan konu çalışma yaşamının bireylerin benlik inşalarındaki rolünü içerdiği için yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları merkezi bir yerde konumlandırılmamış; yeni kapitalizmin öne çıkan unsurlarından biri olarak birinci bölümde kısaca ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise bireyin bu kaygı karşısında kendisini mesleği ile özdeşleştirdiği iddiasıyla kimlik kavramının ve otobiyografinin, sosyolojideki tarihsel dönüşümü ile işlevine yer verilmiştir. Buna göre sosyolojik perspektiften otobiyografi, benlik imajını veren meslekler aracılığıyla bireyi, bireyin kişisel tarihini ve ayrıca kültürel dinamikleri ve sosyal bağları da anlamayı kolaylaştırmaktadır (Laslett, 1999; Kırmızı, 2019). Sosyal bilimler alanında dönem dönem öne çıkan otobiyografik anlatılar, kimi zaman iktisadi ve toplumsal yaşamda kırılmalar yaratan gelişmelerin etkisiyle tercih edilmeyen bir yöntem haline gelmiştir. Öte yandan

dünya savaşlarının yarattığı yıkımlar, 1973 Petrol krizi, teknolojik gelişmelerin bireyler üzerindeki olumsuz etkileri gibi gelişmeler, araştırmacıların odağını, makro olandan gündelik yaşam kültürüne yöneltmesine neden olmuştur. Bu çalışma kapsamında da günümüz bireyci toplumunun anlaşılmasında bireylerin yaşam öykülerinin önemli kaynaklar olduğu düşünülerek yeni orta sınıfın yüksek eğitilmiş profesyonellerinin otobiyografik anlatılarına dayalı bir araştırma gerçekleştirilmek istenmiştir. Ayrıca Türkiye’de yeni orta sınıf ile ilgili yapılan çalışmaların kısıtlılığı nedeniyle literatüre küçük de olsa katkı sunmak arzu edilmiştir. Günümüz Türkçe literatüründe yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak bu yeni sınıfın tüketim alışkanlıkları ve yaşam şekilleri ele alınarak daha çok sosyo-kültürel boyutuna değinildiği görülmektedir. Genel olarak orta sınıf üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda ise dönemsel olarak farklı özellikler sergilediği söylenebilir. Kabaca bahsedilecek olunursa cumhuriyetin ilk yıllarından 60’lara kadar olan süreçte dönemin siyasi, ideolojik ve iktisadi yapısı gereği sınıftan ziyade tabakalaşma üzerine yapılan çalışmaların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Behice Boran’ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (1945), Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun *İçtimai Değişmelerimiz ve Sosyal Tabakalaşma* (1958) makalesi ve Amiran Kurtkan’ın *Türkiye’de İçtimai Sınıflar* (1960) başlıklı makalesi bu dönemin önemli çalışmaları olmuştur. Ancak gerçek anlamda orta sınıfın varlığına dair yapılan çalışmalar 1970’lerle beraber ortaya çıkmıştır. Buna göre Nezih Neyzi’nin, orta sınıfların içindeki bölünmeyi ele alan *The Middle Classes in Turkey (Türkiye’de Orta Sınıflar, 1973)* isimli çalışması örnek teşkil etmektedir. 80 sonrasında ekonomi politikasında yaşanan değişimle beraber gerçekleşen dönüşüm neticesinde ise orta sınıfın kimi temsil ettiği, yaşam tarzı, özellikleri gibi sınıfsal karakterini ele alan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli örneğini Korkut Boratav vermiştir. Bu çerçevede *1980’li yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* (1991), *Bir “Yapısal Uyum” Operasyonu İçinde Sınıflararası ve Sınıf-İçi Bölüşüm İlişkileri 1980’li Yılların Türkiye’si* (1989), *İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri* (1995) gibi çalışmalar, önemli örneklerdir. 90 ve sonrasına gelindiğinde Türkiye’de orta sınıflara yönelik çalışmaların bilhassa da orta sınıfların içindeki farklılaşmaya yönelik çalışmaların ivmelendiği söylenebilir. Buna göre küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte girişimci bireylere duyulan ihtiyaçla beraber yeni orta sınıfın, eğitim ve

nitelikleriyle, yüksek mevkileri ve yaşam tarzıyla orta sınıf içindeki konumu farklılaşmaya başlamıştır. Farklılıklarının farkında olan yeni orta sınıfın üyeleri bu farklılıklarını sergilemek için çeşitli stratejilere başvurmuştur: konut tercihi, tüketim alışkanlıkları, boş zaman aktiviteleri gibi (Kaya ve Him, 2020: 338). Dolayısıyla bu dönemde orta çıkan çalışmalar daha çok yeni orta sınıfın eğitim özellikleri, konut tercihleri, boş zaman aktiviteleri kısacası yaşam tarzı üzerine odaklanmıştır. Ali Şimşek'in *Yeni Orta Sınıf* (2005), Hayri Kozanoğlu'nun *Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak* (1993), Zerrin Arslan'ın *Ankara Keçiören Ve Çankaya'da Kent Orta Sınıfı, Yaşam Tarzı Ve Beğeni: Mobilya, Ev Döşemesi Ve Dekorasyon Aracılığıyla Ayrım* (2011), yine Sencer Ayata'nın toplumsal yapı ve kültür arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarından biri olan *Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı, Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat* (2005) bu çalışmalar arasında gösterilebilir. Çalışmalarda yeni orta sınıf, daha çok kültürel zemin üzerinde ele alınan bir konu olmuştur. Ancak Ezgi Canpolat'ın *Bir Girişimcilik Olarak Benlik: İstanbul'da Uluslararası Şirketlerde Yeni Orta Sınıf Öznelliklerinin Üretimi* (2010) isimli çalışması, konuya yeni profesyonellerin tüketim alışkanlıkları ve yaşam tarzının ötesine taşıyarak; piyasanın nasıl özneler ürettiğine yönelik yaptığı bu çalışmada aynı zamanda bireylerin kendi öznelliklerini nasıl algıladığına değinmiştir. Canpolat'ın çalışmasının mevzuu kültürel boyutun ötesine taşınması sosyo-ekonomik boyuttaki eksikliği kapatma maksadına karşılık geldiği söylenebilir. Bizim çalışmamızın iddiası da yeni orta sınıfa mensup bireylerin öznelliklerin inşasına odaklanmasıdır. Ancak bu çalışmayı diğerlerinden ayıran tarafını, günümüz piyasa ilişkilerinin yarattığı çalışma etiği ile öznellik inşası arasındaki ilişkinin, bireylerin yaşamöyküleri üzerinden anlamaya çalışılması oluşturmaktadır. Bu itibarla farklı uzmanlık alanlarında yer alan bu yeni sınıftan profesyonellerin otobiyografik anlatılarında, meslekleri ile öznellikleri arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Günümüzdeki kapitalizm evresinin yeni kapitalizm olduğu belirtilmişti. Buna göre bu yeni evrede işçi profili üretim ilişkilerinin dönüşmesine paralel olarak değişmiş; mavi yakalı olarak tanımlanan işçilere, hizmet sektörünün genişlemesiyle beraber beyaz yakalı olarak tanımlanan yeni bir işçi sınıfı dâhil olmuştur (Sağlam, 2015;

Önen, 1992; Sunar, 2020). Beyaz yakalı çalışanlar da kendi içlerinde vasıflı ve vasıfsız çalışanlar olarak ayrılmışlardır. Vasıfsız büro işçisi beyaz yakalı çalışanların konumları mavi yakalı işçilerin konumlarına yakinken, vasıflı olan beyaz yakalılar ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeyi elinde bulunduran, toplumda üst sınıfa yakın bir konumu işgal etmektedir. Bu minvalde çalışmanın üçüncü kısmında Türkiye’de yükselen yeni orta sınıfın ortaya çıkış süreci ve bu süreçte değişen çalışma anlayışları, aldıkları eğitim, çalışma yaşamının benlik imajını ve zihniyetini nasıl şekillendirdiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Yeni orta sınıf kavramı daha önce de belirtildiği gibi içine pek çok meslek grubunu almaktadır ancak bu çalışmanın kapsamı dâhilinde yüksek eğitilmiş beyaz yakalı profesyoneller ele alınmıştır. Bunun için nitel araştırma yöntemine başvurulmuş ve kartopu tekniği ile üst ve orta düzey yönetici ve uzman pozisyonunda çalışan 18 profesyonelle görüşme yapılmıştır. Mevcut konumlarına ulaşma öykülerinden hareketle aile ve eğitim hayatının oynadığı rolün mahiyeti anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede alt ve orta sınıf ailelerden gelen katılımcıların meslek seçimlerinde ailelerinin sosyo-ekonomik seviyesiyle orantılı olarak bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca aileleri ile kendilerinin çalışma anlayışları arasında ortaya çıkan farkın dönemin konjonktürüyle eşleştiği görülmüştür. Ailenin yanı sıra çalışma ekonomisinin beklentisiyle paralel olarak okulların da bireyleri, yüksek statülü mesleklere yönlendirme misyonu üstlendiği söylenebilir. Türkiye’de özellikle daha iyi bir mevkiye ve yaşam tarzına giden yolun Türkiye’nin en seçkin okullarında okumaktan geçtiği düşünülmektedir (Şimşek, 2005; Kozanoğlu, 1993; Bali, 2015, Canpolat, 2010). Dolayısıyla bireyselleşmenin yükseldiği yeni kapitalist toplumlarda başarı ve rekabet kavramı öne çıkmış; eğitim başarılı olmanın ve sınıf atlamanın önemli araçlarından biri haline gelmiştir (Standing, 2019; Sennett, 2011; Bauman, 2015). Bu çerçevede günümüz toplumunda yükselen yeni orta sınıfın öne çıkan özellikleri mevcut konumlarına eğitim ile ulaşan rekabetçi, hırslı ve başarılı bireyler olmalarıdır. Bununla birlikte çalışma hayatını şekillendiren çağdaş program ve stratejiler kendi belirledikleri ölçüler dâhilinde aynı zamanda kişilerin ne olmaları gerektiğine dair bir kişilik etiği yaratmaktadır. Bunun sonucunda bireylerin sorumlulukları üstlenebilecekleri özgürlük ve yükümlülüklerini ifade eden bir benlik

etiği geliştirilir (Du Gay, 2000: 166). Aynı zamanda esneklik, dinamiklik, genç ve uyumlu olmak günümüz çalışma hayatını ve bireyini belirleyen faktörlerdir. Bu bağlamda çalışmanın iddiası günümüz piyasa hayatının her anlamda değişime ve gelişime açık, kendini devamlı olarak düzenleme ve geliştirme çabasında olan bireyler yarattığı yönündedir. Bu itibarla katılımcıların iş hayatına başlama ve başladıktan sonraki kariyer öyküleri, eyleyiş ve düşünce tarzları hakkındaki bilgiler araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca alışma hayatı dışında, boş zaman aktiviteleri, aile ve evlilik kurumuna yönelik geliştirdikleri tutumlarda; eğitim, çalışma gibi alanlarda şekillenen başarılı, rekabetçi, esnek ve girişimci kişiliklerinin yansımaları görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZM, ÇALIŞMANIN EVRELERİ VE BOŞ ZAMAN

1.1.Kapitalizmin Tarihine Kısa Bir Bakış

Kapitalizm, ortaya çıktığı tarihten itibaren pek çok düşünür tarafından ele alınmış, pek çok farklı açıdan tanımlanmış ve eleştirilmiştir. Tüm bu tanımlamalardan, eleştirilerden yola çıkarak kapitalizmi ele alacak olursak akla gelen temel kavramlar kar, rekabet ve akılcılık yani rasyonalite olacaktır. Ancak kapitalizmi tek başına kar, rekabet ve rasyonaliteyle açıklamaya çalışmak yeterli değildir. “Kapitalizm her şeyden önde tarihsel bir toplumsal sistemdir. Bu sistemi farklı kılan şey ise sermayenin çok özel bir yolla kullanıma girmesi ve kendini devamlı büyütme hedefi taşımasıdır” (Wallerstein, 2016: 15). Bununla beraber Weber kapitalizmi, genel kabul gören “değiş tokuş fırsatlarının kullanımından kazanç bekleme üzerine kurulu, yani(biçimsel) barışçıl kazanç fırsatları üzerine kurulu bir eylem” olarak tanımlar (Weber, 1997: 17). Marksist yaklaşımda kazandığı anlama göre ise kapitalizm, üretim araçlarını elinde bulunduran ve dönüştüren burjuva sınıfı üzerinde yükselen, mülkiyetin birkaç elde toplandığı, üretim ve değişim biçimlerinde gerçekleşen devrimin ürünüdür (Marx ve Engels, 2015).

Bunun yanında Giddens *İleri Toplumların Sınıf Yapısı* isimli eserinde hem Marx’ın hem de Weber’in yaklaşımında bulunduğu eksikliklere işaret ederek yeni bir değerlendirme geliştirmiştir. Buna göre, kapitalizmin sınıf-öncesi toplumlardan farklılaşan tarafı, eski düzendeki üretim ve tüketim arasındaki mevcut bağın kesilmesidir. Artık alış-veriş ya da değiş-tokuş pazarın kişisel olmayan kuvvetleri tarafından kontrol edilmeye başlamıştır. Bu durum kapitalizmin kendine haiz bir anarşi doğurmasına neden olmuştur (Giddens, t.y: 192).

Kapitalizm kavramının tanımlanmasının yanında doğuş süreci, çalışmanın anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle kapitalizmin doğuş sürecini oluşturan etkenlere kısaca değinmekte fayda olacaktır. Bu bağlamda sanayi kapitalizminin zeminini 16. ve 18. yüzyıllar arasında yaşanan gelişmelerin hazırladığı söylenebilir. Bununla birlikte kapitalizmin çok daha erken bir tarihte

küçük bir tohum halinde var olduğundan bahsedebilir. Ancak bu küçük tohum kapitalist sürece özgü hızlı dönüşümün ortaya çıktığı 1800'deki güç ya da dinamizmine henüz sahip olamamıştır (Dowd, 2006: 18). Bu süreçte yaşanan birtakım sosyoekonomik aşamalar ve teknik gelişmeler, kapitalizmin söz konusu güç ve dinamizmini ortaya çıkaracak ortamı hazırlamıştır. Dolayısıyla feodalizm, kapitalizmin bağrında nüvelenmesine olanak sağlayan bir aşama olarak değineceğimiz ilk duraklardan biri olmuştur.

Feodal bey ile serf (özgür olmayan köylü) ilişkisinde sömürüye dayalı feodal üretim tarzında, köylüler toprağı işleme hakkı karşılığında lordlarına değişen oranlarda ve genellikle çok çeşitli biçimlerde rant ödemeye zorlanmıştır (Marshall, 2009: 243). Burada kapitalist üretim tarzını ortaya çıkaran ve bu üretim tarzının uygulanmasını mümkün kılan iki gelişmeden bahsedilebilir: köylü emeğine çitlemeyle birlikte el konulması ve kolonyal sömürü. (Kılıç, 2014: 6). Çitleme hareketi toprak üzerinde geleneksel hakları ortadan kaldırarak, mutlak özel mülkiyeti getirmiş, piyasa için üretim anlayışı doğmuş ve pek çok köylü toprağından kopmak zorunda kalmıştır. Böylelikle de sanayi kapitalizminin geliştiğı fabrikalarda ihtiyaç duyulan emek gücü açığına kapatacak bir nüfus ortaya çıkmıştır (Kaymak, 2011: 168). Üretimin daha profesyonel ve işbölümüne dayalı olduğu erken dönem kapitalizmin temelini hazırlayan diğer etkenler: Coğrafi keşifler, Reform ve Rönesans hareketleri ve Avrupa'da ortaya çıkan bilimsel ilerlemelerdir. Bunun devamında da kapitalizmin düşünsel zeminini hazırlayan iktisadi düşünceler ortaya çıkmıştır (Alptekin, 2015: 238).

Kısaca özetleyecek olursak, tarımda artık sadece ihtiyacı karşılayacak düzeyde üretim yapılmaktan öte, ihtiyaçtan daha fazlasının üretimi aşamasına geçilmiştir. Bununla beraber fazla olan tarımsal ürün, değerli madenler karşılığında takas edilen bir mübadele aracına dönüşmüştür. Bu durum değerli madenlere olan ihtiyacı dolayısıyla da coğrafi keşifleri zorunlu hale getirmiştir. Keşfedilen yeni kıtalardaki değerli madenlerin Avrupa'ya aktarılmasının getirmiş olduğu statü ve zenginlikle beraber bu madenlerin elden daha az çıkarılması fikri yani merkantilizm ortaya çıkmıştır. Feodalizm ve kapitalizmin arasında bir geçiş dönemi olarak merkantilizm, biriktirme odaklı yaklaşımı ve güçlü devlet ilkesiyle kıymetli

madenlere sahip olma tutkusu olarak tanımlanabilir. Sanayi kapitalizmin karakterini belirleyen bir diğer iktisadi düşünce de fizyokrasidir. Fizyokrasi kelime olarak, doğa, gerçek, düzen gibi anlamlara gelmektedir (Öztopcu, 2016: 370). Ticareti önceleyen merkantilizmin aksine fizyokraside ön plana çıkan şey tarım olmuştur. Bununla beraber yine katı bir kontrol isteyen merkantilizmden farklı olarak özgürlük vurgusu görülür, girişimcilik ve birey ön plana çıkar. (Güngör, 2016: 5-6). Böylelikle kapitalizmin bireyi öne çıkaran özgürlükçü yapısının temelleri fizyokrasi ile beraber atılmıştır. Sonuçta Merkantilizmin biriktirme odaklı doğası ile fizyokrasinin bireyselleşmenin önünü açan özgürlükçü yapısı, bugünün çalışma odaklı bireyci kapitalist etiğinin oluşumunun öncülleri olmuştur.

1.1.1.Sanayi Kapitalizmi ve Üretim Tarzı

Sanayi kapitalizminin ortaya çıktığı zaman olarak 18. yüzyıl işaret edilmektedir. Fakat bu durum bir anda vuku bulmuş bir hadise olmaktan çok uzaktadır. Kapitalizmin ortaya çıkışını hazırlayan bir dizi tarihi, iktisadi ve toplumsal gelişme yaşanmıştır. Buradan da hareketle kapitalizmin ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar birikimli olarak ilerlediği söylenebilir. Önce kapalı ev ekonomisi daha sonra kent ekonomisi ve en nihayetinde ulusal ekonomi aşamalarıyla varlık bulan sanayi kapitalizmi, geçmişten biriktirerek ve biraz da değiştirerek getirdikleriyle 18. yüzyılın en radikal etmeni olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Sanayi kapitalizmi sadece ticaret ilişkilerine el atmamış aynı zamanda aile, toplum fertleri, eğitim, inanç ve bunun gibi pek çok toplumsal alanı dönüştürmüştür. Bunların her biri incelenmeye, ele alınmaya değer önemli yapılar olmakla beraber bu çalışmada ele alınacak esas mesele çalışan birey anlayışında yaşanan değişimlerdir. Kapitalizm üretim, dağıtım ve tüketim kavramlarının toplamından çok daha fazlasıdır. Max Weber'in deyişi ile kapitalist ilişkiler temelde bir yaşam tarzı(modus vivendi) olarak ele alınmalıdır. Çünkü “maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır” (Marx, 2005a: 39).

Reform ve Rönesans hareketlerinin görece getirmiş olduğu özgürlükle beraber yaşanan bilimsel ve teknik gelişmeler sanayi devriminin mihenk taşlarını

oluşturmuştur. Dahası ortaya çıkan teknik gelişmelerle beraber üretim süreci, yeni bir anlayış tarafından şekillenmiştir. Teknik gelişmelerin getirdiği makineleşme aile içi üretimin değişime uğramasına sebebiyet vermiş, basit üretim araçları önemini yitirerek makineleşme hızlanmıştır. Elde edilen yer altı zenginlikleri fabrikaların yükselmesine neden olmuştur. Avrupa'daki işçi profili tarım işçilerinden fabrikalarda üretim yapan kol işçilerine dönüşmüştür (Kızıлтаş, 2019: 53-54)

Dünün feodal bey ve serflerinin yerini artık burjuva ve proleterler almış, söz konusu üretim tarzıyla beraber toplumsal sınıflar da çalışmaya olan bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Bu çerçevede değişimin boyutunu ve sebebini anlayabilmek için kapitalist üretim tarzını ele almamız gerekmektedir. Kapitalist üretim tarzını üç özellik belirler: emek gücünün metalaşması, değişim değeri ve artı değer üretiminin sermayedarın mülkiyetine geçme biçimi (Eren, 2014: 143-144). Böylece artı değerın önem kazandığı, topraktan bağımsız ama fabrikaya bağımlı her şey gibi işçinin ve emeğinin metalaştığı, yeni bir üretim anlayışı getiren yeni bir üretim tarzı hâkim hale gelmiştir. Ancak "... kapitalist üretim tarzı sadece şeylerin üretimi değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve bu ilişkilere dair düşüncelerin, yani bu ilişkilere ilişkin yaşanmış bir deneyim veya ideolojinin üretimidir" (Burawoy, 2015). Kapitalizm, kendini yeniden üretmeye çalışan bir sosyal sistem olarak sınıf ilişkilerini de kontrolü altına almıştır. Yani üretim araçları üzerindeki herhangi bir toplumsal denetim biçimi, kapitalizmin sınıf sistemini yeniden üretmeye indekslidir. (O'Neill, 2004: 51). Erken dönem kapitalist anlayış sadece üretme amacı taşımış ve boş zamana karşı bir tutum geliştirmiştir. Bireyleri çalışma sürecine dâhil edebilmek için ise çalışarak Allah sevgisini kazanmayı salık veren Portestanlık, araç olarak kullanılmıştır. Püritenler de Allah sevgisini kazanmak için tüketim ve gösterişten uzak durarak, sadece üretime katılmıştır (Weber, 2013). Ancak bu sistemin sürekliliğini sağlamada yeterli olmamış ve yeni arayışlara neden olmuştur. Sonuç olarak kapitalizm kendi varlığını devam ettirebilmek adına üretim modelini, işçi sınıfını ve çalışma anlayışını devamlı olarak dönüştürmüştür.

Dolayısıyla zaman içerisinde sistemde görülen eksiklikler ve ihtiyaçlar, üretim ve çalışma konusunda yeni yaklaşımları kaçınılmaz hale getirmiş aynı zamanda mevcut protestan erdemleri, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tümüyle araçsal bir niteliğe bürünmüştür (Lasch, 1991: 59). Bu itibarla erken

kapitalist dönem üretim sistemindeki sermaye birikiminde artışı sağlama arzusu ve yeni üretim modelinin fabrikalara dayanması üretim modelinde yeni yapılanmalara neden olmuştur (Kılıç, 2014: 19). Netice itibarıyla Taylor'un bilimsel yönetim yaklaşımı ve fordist üretim sistemi bu yapılanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

1.1.2. Esneklikten Önceki Son Düzlük: Üretim Bandı ve Şeyleşen İnsan

Taylor, bilimsel yönetim yaklaşımı ile “sistematik yönetim hareketini” çalışma alanına uyarlamıştır. Taylor ve başkaları, bir görevi tamamlamanın en iyi yolunu “bilimsel” olarak belirlemekle verimlilik ve öngörülebilirliği geliştirmeye çalışmışlardır” (Budd, 2016: 200). Henry Ford ise 1913 yılında hareketli montaj hattını yaygınlaştırmış ve böylece hem sanayileşmiş hem de sanayileşmekte olan ülkelerde yüzyılın geri kalan büyük bir kısmında çalışmanın kitlesel üretim modelini kurmuştur (Budd, 2016: 31). Taylor, Ford'un üretim modelinin şekillenmesinde yararlandığı temel isimlerden biri olmuştur. Kabaca Fordizm, kitlesel üretime dayanan ve Taylor'un bilimsel yönetim anlayışıyla şekillenen bir üretim tarzıdır. Bu üretim tarzında üretilen her bir ürünün zamanı belirlenmiş ve bununla birlikte maksimum üretim hedeflenmiştir. Fakat Fordizm sadece üretim sürecini düzenlememiş; aynı zamanda tüketim alanlarını da düzenleyen, işçilere neyi, nasıl ve ne kadar tüketeceklerini de öğreten bir sistem olmuştur. Yani kitle üretimi için kitle tüketimine uygun zemin hazırlayan ve bunun için emek gücünü yeniden yapılandıran bir politika yaratmasıyla kendine özgü bir üretim modelidir (Harvey, 2019: 148).

Artık rutinden ibaret olan işçinin çalışma zamanı da gündelik hayatı da bu sistemin kısılcına yakalanmış ve işçi sistemin ürettiği çalışma yaklaşımını içselleştirmiştir. “Püritan etik ve Taylorist ilkelere göre biçimlenmiş kapitalist çalışma ve yaşama düzeninde insanların çok çalışması, aktif, itaatkâr, metodik ve sorumlu bireyler olmaları gereği, bir iç dürtü olarak bireyi yönlendirmiştir” (Akt., Kaya ve Osmanlı, t.y. : 5). Fordizmin en temel özelliklerinden biri makineleşmeyle beraber ekonominin de istikrarlı bir büyüme göstermiş olmasıdır. Bununla birlikte işsiz kalma tehlikesi de aynı oranda azalmıştır. Ekonomik büyüme, iş istihdamı gibi özelliklerinin yanı sıra uzun vade anlayışı da Fordizmin ayırıcı özelliklerindendir”

(Topateş, 2018: 68-69). Fakat fordizm, bir elinde söz konusu olumlu ayrıcalık özellikleri taşıırken diğer eliyle de arta kalan sorunları tutmak zorunda kalmıştır. İşbölümünün bu denli parçalanması ve makinelerin bu denli çalışma hayatına egemen olması, emekçilerin işleriyle özdeşim kurmalarına imkân tanımamıştır. Fordist sistemin, gerek yüksek işbölümüne dayalı çalışma anlayışı gerekse de sadece arzı önceleyen üretim anlayışı, bir yandan çalışanların verimliliğini düşürmüş diğer yandan da kitlesel üretimin krizini kaçınılmaz hale getirmiştir. Yapılan işler bireyler için anlamı olmayan ve herkesin yapabileceği bir özellik kazanmıştır. Bu durum işçilerin yerinin her an başka biriyle doldurulabileceği güvencesizliğini yaratırken işin aleladeliğini de gözler önüne sermiştir. Andre Gorz'a göre "İnsan bir makine olmadığından yaptığı işi sevmek zorundadır ve verebileceğinin en iyisini vermek için işletmenin hedeflerine katılmalıdır" (Gorz, 2019: 89). Çalışanın işi ile daha varoluşsal bir ilişki kurması gerektiğine dair düşüncelerin çalışma kültüründe yer bulması yavaş yavaş işletme mantığının da değişmesine neden olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren ise Fordizm ve Keynesciliğin artık pek çok konuda yetersiz kaldığı görülecektir. Fordizmin yeterli sağlık bakımı, eğitim, konut gibi yararlarının herkese eşit şekilde paylaşılamaması, esneklikten uzak katı bir nitelik taşıması, estetik ve çeşitliliğe yer vermeyen yapısı 1973'te yaşanan ekonomik daralmayla beraber parçalanmasına neden olmuştur (Harvey, 2019: 162-163). Aynı zamanda Bauman'ın da işaret ettiği modernitenin kaotik olanı düzenleyeceği ve belirsizlik yerine bilim aracılığıyla doğa ve toplum üzerinde tam bir denetimi sağlayacağı iddiasının geçersizliği de bu süreçte etkili olmuştur. Bununla birlikte bilimin ve aklın sunduğu imkânlar ile beraber toplumun daima ileriye ve daha iyiye doğru yol alacağı inancı yaşanan dünya savaşları ve ekonomik krizler neticesinde hayal kırıklığına dönüşmüştür. Tüm bunların sonucu olarak da fordist üretim sisteminde yeniden bir yapılanmaya gidilmiştir.

1.1.3. Esnekliğe Geçiş: Üretim Bandından 'Ağ' Bandına

Postfordizm, Fordizmin kendi içinde yaşadığı sistemik sorunlar ve 1970'li yıllardan itibaren toplumsal ve ekonomik alan özelinde yöneltilen eleştirilerin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Post-fordizmle beraber Fordizmin katı ve kontrollü üretim anlayışından uzaklaşmış üretim ilişkileri esneklik ve 'örgütsüzlük'le

karakterize olmuş, bilgi ve iletişim teknolojilerinin öne çıktığı bir üretim anlayışına geçilmiştir. Fordizmin gelişmiş bir üst sürümü olarak görebileceğimiz Post-fordizm, esasında önceki anlayıştan keskin bir kopuşu ifade etmez. Sorunlu alanların revize edildiği ve yeni iş pratiklerinin üretildiği bir geçiş aşamasıdır. Postfordist üretim sürecinin temelinde düşük maliyetli, kaliteli mallar üreten esnek işçi ve teknolojinin yattığı öne sürülmüştür. Dolayısıyla bu dönemin öne çıkan kavramları rekabet, esneklik ve farklılık olmuştur (Rassool, 1993: 229). Üretimin ve bireyin planlandığı bir üretim tarzından üretim ve bireyin parçalandığı bir anlayışa geçilmiştir (Topateş, 2018: 73). Ayrıca teknolojinin kullanımı fordist üretim tarzındaki bazı kontrol sorunlarının üstesinden gelmede kilit bir rol oynamıştır. Bununla beraber bu yeni düzenle beraber işçinin yabancılaşmasını ve dolayısıyla direnişinin önüne geçebileceğine inanılmıştır (Jessop, 1992: 23). Fakat insanların sıkıcı, rutin işlere bağlı kalarak kendi yaratıcılığını sergileyemediği montaj bandı sisteminden yeteneklerini sergileyebileceği yeni özgürleştirici bir düzen de tam anlamıyla söz konusu olmamıştır. “Emeğin özgürleşmeden önce bir parçası olduğu, kökünden sökülmüş ya da artık işlemeyen, eski ve kendini tekrarlayan “geleneksel hayat tarzı” bu kez önceden tasarlanan, “inşa” edilen bir başka düzenle yer değiştirmiştir” (Bauman, 2015a: 32). Dahası söz konusu denetim, bireye kendini hissettirmeyen, hayatın her alanına dağılan bir hal almıştır. Toplumsal ve iktisadi yaşamın yeniden düzenlenmesi ve esnekleşmenin ön plana çıkması sınıfsal yapı üzerinde de bir değişime neden olmuştur. Sözelimi sanayi toplumunda meta üretimi önemliyken günümüz sanayi-sonrası toplumunda ön plana çıkan şey bilgi olmuştur. Dolayısıyla ekonominin merkezi, fabrikalardan hizmet sektörüne doğru kaymış; mavi yakalı çalışanların sayısı azalırken beyaz yakalı çalışanların sayısı giderek artmıştır. Söz konusu durum, toplum içinde yeni ve daha derin sorunlara yol açmıştır.

1.2.Yeni Kapitalizm

“Hayatın her saniyesinde upuzun bir ağlayan kervanı, bir de daha küçük bir gülen insan kervanı var. Ama üçüncü bir kervan daha var –artık ağlamayanların ve gülmeyenlerinki. Üçü arasında en hüznü olan da o” (Gospodinov, 2018: 9) Yeni kapitalizm deyince belki de ilk akla gelebilecek meselelerden biri “artık ağlamayanların ve gülmeyenlerin” oluşturduğu bu üçüncü kervan ordusudur. Fakat

öncesinde söz konusu kervanın doğuşunu hazırlayan gelişmelerle birlikte kapitalizmin bu yeni yüzünün, temeline ve özelliklerine bakmak, meselenin anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Bu çerçevede karşılaştığımız ilk şey Fordizm ve Postfordizmle beraber iyice belirginleşen üretim sürecindeki kırılmalardır. Bu süreçte artık tüketmek de en az üretmek kadar kıymetli hale gelmiştir. Para zaten kazanılmış olduğu için, artık sakınlı davranışlara gerek kalmamış; harcama yapmak da en az para kazanmak kadar önemli olmuştur. Bunun bir neticesi olarak aşırı-zenginlerle baş edemeyenler bile paranın nasıl konfor ve zevk yolunda harcanacağını öğrenmiştir (Hobsbawm, 2014: 129). Çilecilik anlayışı kırılmış, oluşan çatlaklardan sızan bireysel hazlar tek başına hâkimiyet kurabilmek için kararlı bir mücadele vermiştir. Bu mücadelenin en büyük destekçisi ise “yeni kapitalizm” olmuştur. “Püritenler şüphe içinde yaşamışken; günümüz bireyi artık haz duygusunun peşinde koşar hale gelmiştir” (Sennett, 2017: 111). Yeni kapitalizm kavramı tarihsel düzlemde iktisadi yaşamın yeni bir evreye geçtiğini ifade eder. Kapitalizmin bu yeni evresinde endüstriyel üretim süreçleri ile birikim ve örgütlenme şekilleri farklılaşmıştır. Yeni kapitalizmin ortaya çıkışına ve esneklikle tanımlanan karakterinin belirlenmesinde yaşanan teknolojik gelişmelerin zemin hazırladığı söylenebilir (Emirgil, 2010: 224). Kapitalizmin bu yeni biçimi, işletmelerin, bölgelerin, ulusların ve uluslararası ekonomik ve politik kurumların örgütlenmesinde köklü bir değişim yaratmıştır (Florida, 1993: 638). Uluslararası rekabetin serteleşmesi, sanayinin devlet tarafından kuralsızlaştırılması, firmaların kurumsal mülkiyeti ve küçülmeyi yapısal basitliği ifade eden örgütsel özellikleri bu değişim içinde sayılabilecek yeniliklerdir (Budros, 1997: 229).

Her ne kadar bu değişim, endüstriyel üretim sürecindeki farklılaşmayı ifade etse de aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanlarda da yeni bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Teknolojinin ve enformasyonun her şey haline gelmesiyle entelektüel yetenekler önem kazanmış, organizasyon sistemleri zekâ odaklı ekiplerle çevrili, yeni organizasyon sistemleri geliştiren yenilikçi bir karaktere bürünmüştür (Florida, 1993: 638). Devamlı olarak hareket halinde olmayı ve değişimi önceleyen yeni kapitalizm, geçmiş dönemin katı bürokrasinden farklı bir özgürlük atmosferi sunuyor gibi görünse de ‘genelde okunaksız bir iktidar rejimi’ne dönüşmüştür. Artık

önemli olan husus, var olanın istikrarlı devamlılığı değil, değişimin devamlılığı olmuştur. Teknolojik bilginin hızla dönüşmesi ve gelişmesi iktidarın merkezsiz bir şekle bürünmesine sebep olmakla kalmamış esnekliğin de temel taşı olmuştur (İlhan, 2007).

Esneklik ve geçicilik vurgusu gereği Offe (*Disorganized Capitalism*), Lash ve Urry (*The End of Organised Capitalism*) gibi düşünürler yeni kapitalizmi örgütsüz olarak nitelemesine neden olsa da David Harvey bunun aksini savunur. Tüm akışkanlığına, esnekliğine rağmen kapitalizmin bu yeni yüzü, daha sıkı bir örgütlenme biçimi halini almıştır (Harvey, 2019).

“... içinde yaşadığımız durumun en ilginç yönü, kapitalizmin, çevreye yayılma, coğrafi akışkanlık, işgücü piyasalarında, emek süreçlerinde, tüketici piyasalarında esnek tavırlar ve bunların yanı sıra kurumlarda, ürünlerde ve teknolojiye büyük dozlarda yenilikler aracılığıyla yine de nasıl daha sıkı biçimde örgütlenmiş bir hale geldiğidir” (Harvey, 2019: 183).

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve endüstriye bağlı üretimden bir kopuş biçimi olarak ortaya çıkan kurumsal yapılar sürekli bir devinim halinde olmuştur. Artık bir işte uzmanlaşmak, iyi olmak için, bireyin çok fazla vakti yoktur; aslında işte iyi olmanın bir önemi de yoktur. Önemli olan günü kurtaracak olan becerileri geliştirebilmek olmuştur. Bunun sonucunda yeni kapitalizmin söz konusu mantığı, zanaat temelli bilgi ve örgütlenmeyi değersizleştirerek, kimliklerini zanaatlarıyla tanımlayan bireylerin varlığını tehlikeye atmıştır. Bu vasıfsızlaştırma bireylerin iş deneyimleri üzerinde derin sonuçlar yaratmıştır (Gay, 1995: 9) Dolayısıyla yeni emek piyasasının arzuladığı çalışan modeli artık genç, dinamik ve ucuza çalıştırılabilir bireylerdir. Bunun yanı sıra söz konusu kapitalist model, modern bireyin ihtiyaç kavrayışı üzerinde de yeni bir düzenlemeye gitmiştir. Bu çerçevede, yeni kapitalizmin karakterini şekillendiren bir başka özellik de ortaya çıkan tüketim arzusu ve canlılığı olmuştur.

Yeni kapitalizmin yaratmış olduğu tüketim toplumunda, tüketmek bireyler için sadece bir tutku değil aynı zamanda erdem haline gelmiştir. 19. yüzyıl biriktirmeye yönlendiren bir özyapıya sahipken, 20. yüzyıl tüketime dayanan bir

misyon üstlenmiştir (Fromm, 1989: 97).Tüketim tutkusunu harlayan ise metaların, uzun süreli ilişki kurulmasına imkân vermeyen sürekli ve yeniden üretimi olmuştur (Sennett, 2011; Bauman, 2019a: 23). Sonuç itibariyle bahsettiğimiz tüm bu gelişmeler ve değişimler, insan karakteri, çalışma ilişkileri, ekoloji gibi pek çok alanda da yeni bir düzenlemeye gidilmesini beraberinde getirmiştir.

1.3. Çalışmanın ve Bireyin Düzenlenmesi

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere iktisadi yaşamda görünen değişimler - sanayi kapitalizmin ortaya çıkışı ve sonrasında yaşanan gelişmeler- dini ve toplumsal alanda da çalışmaya yönelik bakışın şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Sosyal bir ilişki olan kapitalizme içkin olan çalışma doğal olarak sosyal ilişkiler ağının içinde konumlanır (Budd, 2016: 239). Çalışma eylemi gelir elde etmek için düşünsel ve bedensel eforun çok daha ötesinde yaşamlarında tatmine ulaşmada çok yönlü fayda sağlayan bir araçtır (Samsun, 2017: 163). Bu çerçevede iş, yalnızca geçim kaynağı olarak değil, aynı zamanda istikrarlı, tutarlı bir öz kimlik kaynağı olarak da temsil edilir (Gay, 1995: 9). Buradan hareketle kapitalizmin geçirdiği evreler neticesinde çalışma kavrayışında ortaya çıkan dönüşümler ve bunların toplumsal düzlemdeki yansımalarını anlamaya çalışacağız.

Çalışma insan var olduğundan beri onun yaşamının en temel öğelerinden biridir. Çalışma yaşamının kendine has bir karaktere sahip olmasının yanında dini, iktisadi ve kültürel kodlara göre yeniden düzenlenmiş; her döneme haiz belli dönüşümler yaşamış ve insan yaşamını da bu dönüşümlere bağlı olarak şekillendirmiştir. Kabaca çalışma anlayışındaki dönüşümlere baktığımızda en eski tarihlerde çalışmanın, Platon ve Aristoteles’e göre, bireyi özgürlüğünden alıkoyan insan yaşamı için çok da gerekli olmayan bir husus olduğunu görürüz. “Çalışmaya yönelik bu kavrayış, yoğun bir çalışma etiğini reddeder. Çalışma, sadece size veya ailenize gelişme noktasında yardımcı olmak üzere bir şeyler ürettiği sürece iyidir. Dahası, gelişme maddi bir ideal değildir” (Budd, 2016).

Gorz ise antik dönemdeki çalışma anlayışını, şöyle açıklamıştır: “Köleliğe ve evden hiç dışarı çıkmamaya adanmış “çalışma” kişiye “toplumsal bir kimlik” vermek şöyle dursun, özel yaşama ait görülüyor ve “çalışma”nın kölesi olanların kamu

alanından dışlanmasına yol açıyordu” (Gorz, 2019: 31). Ortaçağ’da ise çalışma, bireyin günahlarının bedeli olarak görülmüştür. Fakat zaman içerisinde yaşanan bilimsel ve iktisadi değişimler hem düşünürlerin hem de kilisenin çalışma anlayışında belirgin bir değişim yaratmıştır. Aydınlanma düşüncesiyle beraber çalışma, artık bireyin kendisini gerçekleştirebileceği dahası özgürleşebileceği bir vasıta olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede modernliğin bir icadı olarak da tanımlanabilecek çalışma çağdaş anlamıyla kamusal alanda görünürlüğümüzü ortaya çıkaran, bize belli bir statü ve kabul edilebilirlik sunan bir edimdir (Gorz, 2019). Dolayısıyla modern dünyada insanların yaptığı iş, benlik kavramlarıyla yakından ilişkili hale gelmiştir. İnsanların 'geçimlerini nasıl sağladıklarına' bakarken, hayatlarının hem ekonomik hem de sosyal veya kültürel yönleriyle nasıl şekillendirdikleri görülür (Watson, 2014: 2) .

Çalışma aracıyla sahip olunan ya da seçilen mesleklerle bireyler kendilerine kamusal alanda bir kimlik yaratır. Çalışma yaşamı, bir anlamda toplumla kaynaşan, bütünleşilen hatta ve hatta özgürleşilen bir alan olarak değerlendirebilir. Fakat tüm bu görünümelerini kazanmadan önceki dönemlere baktığımızda ise bambaşka bir tablo ile karşılaşırız. Buna göre çalışma, bireyi kamusal alandan koparan, eve ve aileye dayalı olmakla beraber bireyin özgürleşmesine olanak sağlamaktan ziyade onun yaşamını sürdürmesinde zorunlu bir durak olmuştur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından burada kısaca değinilen çalışma biçimini şekillendiren süreçlere, ayrı ayrı bakmak gerekmektedir.

1.3.1. Erken Dönem Çalışma Etiği: Fedakâr Bireyin Doğuşu

Charles Dickens 19. Yüzyıl sanayi kapitalizminin yarattığı yeni dünya düzenini, iyisiyle kötüsüyle tüm zıtlıkları aynı anda ve aynı yerde tutabilmenin hikâyesi olarak tanımlar: “Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü; akıl çağıydı, akılsızlık çağıydı; inanç devriydi, inançsızlık devriydi; aydınlık mevsimiydi, karanlık mevsimiydi; ümidin baharıydı, ümitsizliğin kışıydı; önümüzde her şey vardı, önümüzde hiçbir şey yoktu, hepimiz ya dosdoğru cennete gidecektik ya da başka yollara...” (Dickens, 2015:9).

Bu hikâyeyi başlatan sanayi kapitalizminin yaratıcısı burjuva sınıfı iken; hikâyenin sacayaklarını, ortaya çıkan yeni üretim tarzı, onun sonucu olarak değişen emek süreci ve fabrikalarda makine güdümlü olarak çalıştırılan, toprağından kopmuş işçiler oluşturmuştur. Evlerin bahçelerinde, küçük tarım alanlarındaki yetiştiricilikten endüstrileşmeyle beraber büyük şehirlerdeki ofislere sıkıştırılmış bir çalışma yaşamı ortaya çıkmıştır (Watson, 2014: 1). Gorz'un ifadesiyle, bir devrim gerçekleşmiş ve bu devrimle birlikte yaşam tarzları, değerler, toplumsal ilişkiler ve doğayla olan ilişki altüst olmuştur. Çalışma zamanı ve yaşama zamanı birbirinden ayrılmış; çalışma, aletleri, ürünleri emekçinininkinden farklı bir gerçeklik kazanmıştır. Başkası tarafından verilen kararlarla yönlendirilen çalışma yaşamı parasal tatminle anlamlı kılınmıştır (Gorz, 2019: 38-39). Ücret karşılığı yapılan bağımlı iş, insanın kendi zamanını satmasını içeren bir toplumsal faaliyet halini almıştır. Dolayısıyla işin, özsel olarak değiş tokuş edilebilir, kimliksizleştirilmiş hale gelmesi yabancı bir şey olarak algılanmasına neden olmuştur (Berardi, 2012: 73). Marx'a göre işçi çalışmayı ve yaşama araçlarını kabul ettiği için kendi yarattığı nesnenin kölesi olur. Böylelikle işçi olduğu sürece fiziksel özne olarak hayatta kalabilir (Marx, 2008: 77). Çalışmanın, kapitalizm öncesinde ve sırasında iş gücüne katılanlar için sadece yaşamak için gerekli olan bir zorunluluk olarak anlam kazandığı söylenebilir. Sadece temel ihtiyaçların karşılanmasına yetecek kadar çalışma tercih eden işçilerin aksine erken kapitalist dönem sermaye sahipleri daha fazla üretme ve kazanma arzusuyla doludur. Dolayısıyla bu çelişki, bireylerin çalışma yaşamı içindeki söz konusu yönelimlerini değiştirmek için çeşitli yöntemlerin üretilmesini beraberinde getirmiştir. Kölelikle eşdeğer olan çalışmanın statüsü erdemliliğin ve özgürleşmenin aracı haline gelmiştir. Söz konusu söylem aracılığıyla çalışmanın erdemine ve özgürleştirdiğine yönelik bir kolektif bilinç inşa edilmiştir. Bu noktada özellikle reformasyon aracılığıyla ortaya çıkan Protestan etiğın çalışma ilişkilerinde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir (Man, 2013: 87). Çalışmanın ve üretmenin amacının Tanrının sevgisini kazanmak olduğu bu öğretiyeye göre; zenginlik, Tanrı sevginin bir nişanesi olarak kabul görmüştür. Daha önce dünyevi yaşamı dışlayan çilecilik artık yerini dünya odaklı bir çalışma yaşamına bırakmıştır. Kişinin bundan sonra Tanrının sevgisini kazanması için manastıra kapanmaktan vazgeçip Tanrının bahşettiğı meslek içerisinde vazifesini yerine getirmesi gerekmektedir (Weber, 2013: 25).

“Mesleğinin gereklerinin yerine getirmek, mesleğinin zorunluluklarını dünyada ödemek: bu, insanın ödevi, esas ödevidir. Dünyanın sonu, Tanrının şanına tanıklık etmektir. Oysa Tanrı çalışılmasını istemektedir. Mesleğinin gereklerini yerine getirmek, Tanrının iradesine uymaktır, hem genel yarara hem de Tanrının şanına hizmet etmektir” (Febvre, 2015:104).

Görüldüğü gibi çalışmak yüceltilmiş, bir anlamda kutsiyet kazanmıştır. Bununla birlikte çalışma dışındaki zevkler ve harcanan boş zaman ise bireyler için zararlı şeyler olarak tanımlanmıştır. Bunun sonucunda da devamlı çalışan, üreten, tembellik gibi bir günahı daima kaçmaya yöneltilen ve dolayısıyla da biriktiren püriten bir çalışan birey ortaya çıkmıştır. Bireylerin püriten etiği benimseyip yaşmalarını bu çerçevede düzenlemelerindeki etken ise bu dönemde önemli olan şeyin toplumların ve devletlerin şanı, şerefi ve zenginliği olması, bireylerin şahsiyetlerinin ise çok büyük bir önem taşımasıdır (Durkheim, 2018: 106).

“Kişisel fikirleri kişisel inançları, her türden kişisel özlemleri ihmal edilebilir nitelikler olarak görülüyordu. Herkesin gözünde asıl değerli olan, toplu inançlar, toplu özlemler, ortak gelenekler ve onları ifade eden simgelerdi. Birey bu koşullarda, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan araca boyun eğmeye kendiliğinden ve hiç direnç göstermeden razı oluyordu. Toplum tarafından yutulan birey onun itkilerine uysal bir tavırla uyar ve kendi kaderini kolektif varlığın kaderlerine tabi kılarken, bu fedakârlık ona hiç de ağır gelmiyordu. Çünkü kendi şahsi kaderi onun gözünde, bizim bugün verdiğimiz anlama ve yüksek öneme sahip değildi. Ve böyle olmuşsa, zorunlu olarak böyle olmuştu; o sırada toplumlar ancak bu bağımlılık sayesinde var olabilirlerdi” (Durkheim, 2018:106).

Kapitalizmin erken dönemindeki çalışma koşulları püriten etikle hareket eden çalışan sınıfı yaratmıştır. Ancak kapitalizmin içinde ortaya çıkan ticaret kapitalizmi ve sanayi kapitalizmiyle beraber yeni bir sınıf ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayileşmenin ilerlemesi bir yandan işçi sınıfındaki sayının her geçen gün artmasına neden olurken bir yandan da ticaret alanında büyük işletmelerin gelişimi, yeni bir sınıf olan memur ve hizmetliler sınıfının ortaya çıkmasına da önayak olmuştur (Freyer, 2014: 17-18). Bu dönemde protestan çalışma etiğinin etkisi hala

devam etmiştir. Aylaklıktan ve borç almaktan kaçınılmış; öz disiplin, sabır ve ölçülülükle belli bir mevki ve birikim sahibi olabilmıştır. Gelecek için tatminin ertelenmesi ise bol bir kazanca kavuşmanın mükâfatı olarak görülmüştür.

Böylece maddi başarı ve manevi doyumun anahtarı olarak tasarruf ve endüstriyi gösteren kapitalist girişim efsanesinin etkileri sürmeye devam etmiştir (Lasch, 1991: 52-53). On dokuzuncu yüzyılın başlarında, kesin rakamlar olmamasına rağmen, nüfusun muhtemelen beşte dördü serbest meslek sahibi girişimcilerdi; 1870'e gelindiğinde, yalnızca üçte biri ve 1940'ta, yalnızca beşte biri hala eski girişimcilerden oluşan eski orta sınıftaydı (Mills, 1969: 63). Özellikle 1940¹'larda sayıları gittikçe artan, toplumunun başlıca rutinlerini gerçekleştiren bu yeni memur ve hizmetliler sınıfının kariyerleri, oldukça doğrusal ve tekdüze bir yol izler. Bununla birlikte zaman mefhumu bu sınıf için biriktirebilecekleri önemli bir kaynağı ifade etmiştir. Bu sınıfın bireyleri, her günü birbirinin yaklaşık olarak aynısı olan ve hiç risk barındırmayan işlerde görece güvenli bir hayat sürmüşlerdir.

İcra edilen iş tek yönlü, içinde rutini barındırmasıyla bir yandan yabancılaşma duygusuna neden olurken bir yandan da bireyin kendi kişisel tarihinin ve karakterinin bütünlüğünü koruyan bir araç olmuştur (Sennett, 2011: 9-14). Genel olarak, gerek işçi sınıfının gerek yeni orta sınıfın mevcut dönemdeki çalışma prensibine bakıldığında sürekli çalışma üzerine kurulmuş bir yaşama sahip oldukları görülür. Kendilerini ve çocuklarını kurtuluşa ulaştıracak yolları arayan söz konusu kesim, statü basamaklarını zar zor tırmanırken tam olarak gerçekleştiremedikleri bütün arzularını çocuklarına yansıtmıştır. Dolayısıyla çocukları için kurduğu iyi gelecek hayaliyle bugününü unutmuştur (Hazır, Kalaycıoğlu ve Çelik, 2016: 72-73).

1940'larda yükselen bu memur sınıfının çocuklarına yönelik tutumu, bireyi düzenleyen bir iç denetim mekanizmasına dönüşmüştür. Riesman'ın "içe-yönelimli" olarak adlandırdığı bu bireyin karakter yapısını, süper ego, ego ve id arasındaki çekişme oluşturmaktadır. Söz konusu çekişmede aile süper ego vazifesi görerek içe-yönelimli püriten tipi yaratmıştır. İçe yönelimli püriten birey, hayatta kalabilmek ve iyi imkânlarla sahip olabilmek için teyakkuzda olması gerektiğine inandırılmıştır.

¹ Ayrıca bkz: Giddens, A. (2012). Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul s.798

Dolayısıyla iş odaklı biri olarak içe-yönelimli bir kişi kendisini hem üretim dünyasının beklentilerine hem de kendi karakterinin içsel üretimine adanmak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda boş zaman aktivitelerinin bugünün kapitalist dünyasında ihya eden anlayışının olmaması bu kişilerin de boş zaman mefhumuna yüklediği anlamı farklılaştırmıştır. Bu kişilik tipinin göze çarpan bir başka özelliği de günlük tutma eylemi olmuştur. Günlük tutma eylemi ise kişinin kendi karakteri üzerinde hayat boyu çalışması gerektiğine dair bir anlayışı ifade etmiştir. Dolayısıyla günlük tutma, iş piyasasının da karakterleri devamlı olarak düzenlenen çalışan bireyler üzerinde denetim kurabilecekleri bir mekanizma işlevi görmüştür (Riesman, 2016: 66, 156-159). Yeni orta sınıf tipolojisinin zaman kavramı, arkadaş seçimi, yaşam tarzı, çocukların yetiştirilmesi gibi hayatının her alanını kapsayan konular; doğrusal, kontrollü ve düzenli olmuştur. Ancak kapitalist sistemin kendi içinde yaşadığı kırılmalar çalışma rejiminde büyük bir dönüşüm yaratmıştır. Bu durum yeni orta sınıfın iş tanımında ve konumunda da değişikliklere neden olmuştur.

1.3.2. Esnek Kapitalizmde Çalışma

İktisadi yaşamda gerçekleşen düzenlenme neticesinde görev dağılımının eşitsizlik üzerine temellendiği meslek loncalarının modern ifadesi olarak şirketler ortaya çıkmıştır. Dönemin kendine içkin olan esnek yapısı buna uygun yeni bir çalışan ihtiyacını doğurmuştur. Çalışanların karakterlerinin itiyaca yönelik düzenlenmesi için bireylerin davranışları belirli mekanizmalar eşliğinde kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Güvensizlik ve bireyselleşme, bu kontrolü sağlayacak mekanizmalar olarak bireylere yeteneklerini sergileme zorunluluğu getirmiştir (Lazzarato, 2009: 110). Eşitsizlik anlayışı artık sınıfa dayalı olmaktan çıkmış, yeteneğe dayalı yeni bir toplumsal eşitsizlik doğmuştur (Sennett, 2017: 80).

Dolayısıyla bu durum, sınıfsal yapı üzerinde de bir değişime neden olmuştur. Sözelimi sanayi toplumunda meta üretimi önemliken günümüz sanayi-sonrası toplumunda ön plana çıkan şey bilgidir. Erken kapitalist dönemde ortaya çıkan girişimcilerin yerini artık yeni profesyoneller almıştır. Günümüz çalışma hayatında sermayedar sınıf ile yönetici sınıf şeklinde bir ayrım ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, sermayedar ile yeni profesyonel sınıfın çalışma ilişkileri ve ortamını da

düzenlenmiştir. Emek artık fabrikanın veya işyerinin fiziki imkânlarıyla sınırlanmamış, istenen amaçlara yönelik çalışan herhangi bir faaliyet haline dönüşmüştür (Read, 2009: 31). “Ağır makinalar ve fabrika personelinin oluşturduğu safrayı atan sermaye, yanında bir evrak dosyası, dizüstü bilgisayar ve cep telefonundan ibaret bir el çantasından daha fazlası olmadan hafif biçimde seyahat etmektedir”(Bauman, 2015: 41). Her şeyin merkeziliğini kaybettiği tüm hayatı kuşatan bir çalışma anlayışı hâkim hale gelmiştir. Berardi söz konusu çalışma anlayışını şu sözlerle ifade eder:

“... Kimseyi günde sekiz saatliğine satın almaya gerek yoktur. Sermaye artık insanları işe almaz, birbirinin yerine geçebilen ve emeğin taşıyıcısı olan işçilerden ayrılmış olan zaman paketleri satın alır. İnternet ekonomisinde esneklik, emeğin bir tür franktallaşmasına evrilmiştir” (Berardi, 2018: 129).

Bununla birlikte yeni çalışma düzenine adapte olan çalışanlara duyula ihtiyaç emeğin yeniden şekillendirilmesine neden olmuştur. Çalışanların sorumluluğu alınmadan kontrollü sağlanmamış ve bu maksatla birtakım teknikler geliştirilmiştir. Hastalık, işsizlik, yoksulluk gibi sosyal riskler ve toplumda birlikte yaşama sorumluluğu bireysel inisiyatifte kaydırılmıştır (Lemke, 2001: 13). Bu çerçevede başarısızlık da yeni bir anlam kazanarak bireyin hayatını doğru yönetememesi şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla günümüz bireyi, başkalarıyla birlikte bu seçenekleri değiştirmek veya düzenlemek için çabalayan değil; çeşitli sosyal, politik ve ekonomik seçenekler arasında kendisi için stratejiler belirleyen kişidir (Brown, 2003: 42-43). “Küreselleşen sosyal süreçlerde, hepimizden beklenen, kendimizi yeniden şekillendirmemiz, yeniden yapılandırmamız, yeniden keşfetmemiz ve başkalaşmamızdır” (Elliot ve Lemert, 2011: 29). Dolayısıyla da günümüz emek piyasasında çeşitli göstergeler vasıtasıyla kendini yeniden yaratacak ve gerçekleştirebilecek bir çalışan tipi önem kazanmıştır. Bireyin kendi kimliğini kurması ya da bireyselleşmesi bir tercih gibi görünse de “...bireyselleşme bir seçenek değil bir kaderdir; bireysel seçme özgürlüğü alanında, bireyselleşmekten kaçınma ve bireyselleşme oyununa katılmayı reddetme seçeneği kesinlikle gündemde değildir” (Bauman, 2015: 68). Böylelikle çağdaş kapitalizm insan kaderinin belli yasalarla belirlenmesine karşı çıkan hümasit anlayışın da sonunu

getirmiştir (Berardi, 2018: 88). Bireyselleşmenin çıktısı olan rekabet ve yetenek kavramları herkesin muadilinin olduğu dolayısıyla herkesi gereksiz ya da yerinin doldurulabilir olduğu tehlikeye açık bir konuma yerleştirmiştir. Her mevki kırılgan ve tehdit altındadır (Bauman, 2015: 74). Dolayısıyla postmodern çalışma yaşamının kırılganlığı, yetenekleri geliştirme mecburiyetini de beraberinde getirmiştir. Ulaşılan hiçbir hedefin birey için nihai bir değeri yoktur.

Çalışma yaşamında yükselen geçicilik ve esneklik aynı zamanda hayat tarzlarına, istikrarlı ilişkilere, şeylere, insanlara, eyleme biçimlerine yani hayatın her alanına yansımıştır (Harvey, 2019: 319). Dolayısıyla uzun süreli ilişkilerden mahrum kalan bireyin aidiyet hissi zedelenmiştir (Yüksel, 2010: 104). Rutinin ve askeri tip bürokrasinin yerini kısa vadeli etkinliklerle karmaşık networkler almıştır. Network içindeki yolların karmaşık ve belirsiz olması ise hareketliliği teşvik etmiştir. Bununla birlikte hareket eski bürokratik piramitteki doğrusal terfi mevkilerinde değil; fırsat alanlarını oluşturan network içindeki boşluklar içinde gerçekleşmektedir² (Sennett, 2011: 88). Hareketliliğe giden yolların ise daha belirsiz ve daha az sabit hale gelmesi kişisel taahhütler ve kimlikler üzerinde de benzer bir etki yaratır. Bireyler kendilerine sabit bir kimlik oluşturabilecek herhangi bir kariyere bağlanamazlar (Becker ve Strauss, 1956: 262). Bunun sonucunda tek bir işte, neredeyse ömür boyu sendika güvencesi altındaki eski çalışma biçimi, yerini hareketliliğin yoğun olduğu ve esnek bir çalışma anlayışına bırakmıştır. Artık çalışanın birden fazla iş hatta sektör değiştirmesi doğal bir sonuç olarak görülmektedir.

Kısacası günümüz toplumundaki çalışma anlayışı, yükselişe geçen bireycilik ve tüketim unsuruyla yakından ilişkili olmuştur. Ancak sinir enerjisinin sömürüsüne dayanan bu yeni modelde insan hem üretim hem de tüketim alanında kuşatılmış durumdadır (Berardi, 2018: 127). Bireylerin bunu yönetmeye çalışması ve var olan

² Artık yeni çalışma biçimlerinin çalışanlara, tek bir işi sürekli olarak yerine getirmek yerine değişik işlere girilerek kendi niteliklerinin kapsamını genişleteceklerine inanılmaktadır. Her işi yapabilen esnek çalışanlar sayesinde şirketler, teknoloji ve piyasa ilişkileri değiştikçe, pahalı danışmanlar getirmek ya da var olan kadroyu yeni çalışanlarla değiştirmek yerine kendi çalışanlarını yeniden eğitmektedir. Böylelikle hızla değişen zamanlara çok çabuk adapte olunabilmektedir (Giddens, 2012: 820-21).

belirsizlik, kaygı ve endişe duygusunun öne çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta hayat boyu istihdam sisteminden bireyin her an yerinden edilebildiği güvencesiz çalışma yaşamı, çalışanlar üzerinde belli bir stres yaratmıştır. Bu durum da, başarısızlık hissinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bir şirket ya da kurumdan atılmak başarısızlık simgesi ve itibar kaybı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da kişisel gelişim önemli hale gelmiş “iç hiyerarşide daha yüksekteki kişilere riayet edilmesine ve fırsatçılığa dayalı planlar yapılmasına yönelik küçük hesapların peşine koşulmasıyla sonuçlanmıştır” (Standing, 2019: 36). Yani esnek çalışma yaşamı iki önemli çıktıya neden olmuştur: Güvencesizliğin yarattığı kaygı ve bu kaygının bir sonucu olarak çalışma yaşamı dışında bir varoluş arayışı. Boş zaman aktiviteleri ve tüketim alışkanlıkları da bu arayışın araçları haline gelmiştir.

1.4. Kaygı

Postmodern dünyada, özgürlük yanılsaması içinde sunulan birden fazla seçeneğe maruz kalan birey, doğru seçimi yapabilme ve baş döndürücü hızda gerçekleşen değişimlere ayak uydurabilme endişesi ve kaygısıyla karşı karşıya kalmıştır. Oysa “toplumlar yüzyıllar boyunca durmak bilmeyen sürekli değişim üzerinden değil, istikrarlı kimliklerin yavaş yavaş oluşturulması ve oldukça ‘katı’ güvenlik alanları üzerinden kurulmuştur” (Standing, 2019: 48). Çağdaş toplumda ortaya çıkan yetenek kavramı ve başarılı olma zorunluluğu, bireylere her gün yeniden farklı bir kimlik edinmek zorunda olduğu yeni bir rol yüklemektedir. Her yeni kimlik, yeni bir görevi doğurmuş; bireylerin omuzlarına yeni sorumluluklar dolayısıyla da riskler yüklemiştir. Bu çerçevede tüm ömrünü bir rutin içinde yaşayan püriten bireyin refleksif eylem tasarımları yerini yeni çalışan tipinin her seferinde yeniden düşünmesi gereken, psişik bedelleri ağır kararlara bırakmıştır (Toffler, 1984: 183). Ulrich Beck’e göre bu esnek düzen, tehlikeli ve emniyetsiz yeni bir risk toplumu yaratmıştır (Beck, 2011: 25). Söz konusu rolün bir sonucu olarak da belirsizleşen yolda “üstlenilen risklerin maliyetlerini ödemek zorunda olan, eyleyen kişi” olmuştur (Bauman, 2015: 65). Fordist-Keynesgil sistemde istihdam edilemeyen her bir bireyin sorumluluğu esasen kamu otoritesine aitken neo-liberal piyasa ilişkileri hem iş hem de işsizlik algısında bir değişim yaratmıştır. Ayrıca iş ve sosyal

yaşamdaki güvensizlik hissinin artmasıyla işin bireyin yaşamındaki anlamı sorgulanır hale gelmiştir. Anlam ise irade ve duygu ile dengeye getirilen bilişi ifade eder. Öte yandan eski deneyimlerin anlamlarının yeniden tanımlandığı ve çok sayıdaki yeni deneyimle dengenin sürekli bozulduğu bir yaşamda anlam, bitimsiz bir süreç haline gelmektedir. Bu durum kişilerin ne olduklarını tanımlayan (oto)biyografileri de elden geçirme ihtiyacı doğurmuştur. “Geçmişi ortadan kaldırarak, “tekrar doğmak”, eski, yıpranmış ve artık istenmeyen benliği iskartaya çıkarırken farklı ve daha çekici bir benlik edinmek, “tamamen farklı biri” gibi yeniden hayata gelmek ve “yeni bir başlangıç” yapmak...” modern bireyin kaçış noktası olmuştur (Bauman, 2019: 25). Bununla birlikte postmodernizmde önceden verili anlatıların konumunu kaybetmesi ortak referans noktaları oluşmasını engellemiştir. Bunun sonucunda bireyin kendi hayatı ve işi ile ilgili ürettiği anlamın sosyal süreç haline dönüşmesiyle kişisel yaşam deneyimi, kimlik ve meslek ilişkisinde pusula görevi üstlenmeye başlamıştır (Meijers, 1998: 200-201). Bu sosyal süreç her türlü işin belli bir yönünün yüceltilmesine neden olabilir. Çünkü iş arkadaşları ve diğerleri ile sosyal ilişkiler, işçilerin iş ve benlik tanımını desteklemek ve meşrulaştırmak için önemlidir. Kendi içinde küçük düşürücü yön barındıran her türlü işin icracıları işlerini yüceltmek için çeşitli stratejiler oluşturabilir (Ghidina, 1992: 74-75). Bununla birlikte meslek unvanları, hitap ettiği geniş sosyal izleyici kitlesi için çok şey ifade eder. Bu izleyici kitlesinin unvanlara olan algıları ise unvan sahiplerine yansiyarak mesleki kimliklerini etkiler (Collinson, 2002: 5).

Meslek, benlik ve kişisel haysiyet kavramını beraberinde taşımaktadır (Hughes, 1993: 343). Kişisel haysiyet ile meslek arasındaki bu ilişki günümüz çalışma sistemi içinde benliğin, -bir nevi kendini koruma yöntemi olarak- gerçek kişi ile performans sergileyen birey şeklinde bir bölünme yaşamasına neden olmuştur. Bu bölünme alt tabakadaki bir beden işçisi için, bilincinin yeterliliğini işinin dışında bir yere konumlandırması şeklinde gerçekleşir. Bu sayede kendisini toplumsal konumuna karşı sorumlu hissetmekten kurtarabilecektir. Benzer bir bölünme özel sektörde çalışan orta düzeyli yöneticiler cephesinde de görülmektedir. Orta düzey siyasi yöneticilerin toplum için faydalı olduğu düşüncesiyle benimsediği rekabet ve başarı isteği, çalışan kişilerde bireysel fayda haline dönüşmüştür. Rekabet ve başarı

onlar için artık yaşam biçimi değil; ailelerinin daha iyi şartlarda yaşamasına ve kendi yapmak istediklerine imkân sağlayan bir araçtır (Cobb ve Sennett, 2018: 205-210).

Birey edindiği bu simgesel kimliği sergileyebilecek bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Fakat eski çalışma örgütlenmesinin değişmesi bireyin kendini tanımlayabileceği bir ötekinin de yok olmasına neden olmuştur. Birey kendisini ancak tutarlı bir öteki yardımıyla tanıyabilmektedir. Günümüzde bireyin çok fazla ve farklı kişiyle karşı karşıya kalması, birden fazla kimliğe bürünmesine neden olmuştur. Bu nedenle bireyciliğin yükseldiği ve toplumdaki sınıfsal farklılıklar üzerinden bireylerin aslında haysiyet yarışına girdiği bir yerde; birey, kendini kurabilmek ve haysiyetini meşrulaştırabilmek için kendi akranları arasından bir ötekine ihtiyaç duymuştur. Sonuçta, “diğerleri seni bilmezken, kim olduğunu bilmek zordur” (Elliot ve Lamert, 2011: 56). Bu durum kişinin kendi kişisel tarihini ele alış biçimi üzerinde de bir etkiye neden olmuştur. Sonuçta “kendimizi ne olduğumuz, ne olamayacağımız ya da ne olabileceğimizin yanında ne olmadığımızla da tanınıyoruz” (Standing, 2019: 49). Dolayısıyla birey mesleğini, kendi benliğini inşa edebildiği ve ötekine sergileyebildiği bir alan olarak görmeye başlamıştır. Ayrıca bireyin boş zamanı kullanım tarzı ve tüketim alışkanlıkları toplumda işgal ettiği mevkinin simgesi haline gelmiştir. Bu nedenle ele alınacak bir diğer mesele boş zaman ve tüketim alanı olacaktır.

1.5. Boş Zaman ve Tüketim

Kapitalizmin günümüzdeki evresinde yaşam, çalışma yaşamı ve serbest yaşam şeklinde ikiye ayırmıştır. Böylelikle değerlendirme zorunluluğu olarak beliren iş dışında kalan zaman dilimi ortaya çıkmıştır. Boş zamanın değerlendirilebilmesi için ekonomik yapı, kendi içinde sanatsal etkinlikler, spor aktiviteleri, eğitsel faaliyetler gibi ve kişisel hobileri geliştirecek birçok faaliyet alanı yaratmıştır (Şentürk, 2012: 64). Fakat bireysel hazların harekete geçirilmesi ancak bu hazların kolektif arzuyla buluşması ile mümkündür.

Çağdaş toplumda bireylerin ve toplulukların tutkularının yönetilebilirliğinin ağırlık kazanması kitlesel tüketim ve yaşam tarzlarını bireysel anlatı haline getirmiştir (Rose, 2004: 46, 86). Metaların tüketim değeri, boş zaman mefhumundan,

ev ve arkadaş çevresinin yeniden düzenlenmesine varıncaya kadar toplumdaki pek çok alanı etkilemiştir. Modern kapitalizme içkin olan bireysel libidonun bastırılması anlayışı yirminci yüzyılın sonlarına doğru bireyin, haz ilkesi üzerinde yükseldiği bir anlayışa evrilmiş ve toplumun her alanını bu anlayışla sarmalamıştır. “Zamanımızın hâkim patolojisi artık libidonun bastırılmasından kaynaklanan nevrozlar değil, ünlü reklam sloganı ”just do it”in dışavurumcu patlamasından doğan şizo-patolojilerdir” (Berardi, 2012: 151).

Tüketim kültürünün hâkim olduğu toplumlarda, tüketimcilik, her kesimden insan için, bir nevi çalışmanın bir işlevi olarak görülmüştür. Püriten etiğin, tasarruf ve çalışma kavramları ile haz, hesapsızlık ve harcama yer değiştirmiştir. Servet fikrinin, rahatça keyif sürme fikrinin önüne geçtiği püriten etik önemini kaybetmiş; bireylere hazları için çalışmayı salık veren yeni kapitalist anlayış öne çıkmıştır. Jean Baudrillard’a göre kapitalist çalışma yaşamında etik değerler yerini estetik değerlere bırakırken sistemin işleyişi değişmemiştir (Baudrillard, 2008: 96). Bu değerler güncellemesine katılım bir seçim gibi görünse de temelde seçeneksizliğin bir sonucudur. Reith’e göre 'tüketici patolojileri', özgürlük, özerklik ve seçim gibi temel neoliberal değerler, muhalif terimlerle tanımlanma eğiliminde olan daha geniş bağımlılık söylemleri içinde çoğalır (Reith, 2004: 284). Metaların tüketimi için iktidar aygıtları aracılığıyla metalar, ihtiyaç olarak sunularak birey bilinci manipüle edilir (Aytaç, 2004: 34-35). Ayrıca tüketme ve tükettiğini –kendini- teşhir etme ekseninde işleyen bu mekanizma, birey ve çalışma arasında zorunlu ve döngüsel bir ilişki yaratmıştır. Tüketilen metaların sergilenmesi, tüketme arzusunun devamlılığını sağlarken merkezi denetim yerini, artık herkesin herkese yönelttiği bakışların birer kontrol mekanizması haline geldiği denetime bırakmıştır (Han, 2017).

Boş zamanın ruhani ve yaratıcı özünün, ekonomi, sosyal sistemler ve teknoloji tarafından dönüştürülmesi meta ve boş zaman tüketimi ile iş yaşamının bütünleştiği yeni bir çalışma anlayışı meydana getirmektedir (Juniu, 2010: 2). İktisadi açıdan bir tür iş olarak değerlendirilen boş zaman, konvansiyonel olarak emekle bağlantılandırılır (Veblen, 1991: 44). Dolayısıyla günümüz çalışma yaşamında “iş-uğraş”, “meslek-hobi”, “çalışma-eğlence” arasındaki ayrımlar ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda “...modern toplumlarda meslek, statünün [ve dolayısıyla

kimliğin] bağlı olduğu en belirgin özelliklerden birisidir. Meslek ayrıca bir kimsenin tüketim kalıplarını, boş zaman ilgilerini ve değerleri kapsayan yaşam tarzının en büyük belirleyeni de olmuştur (Budd, 2016, s.303).

Sonuç itibariyle kapitalizmin kendi içinde oluşan evreler, kendisine uygun çalışma düzeni ve çalışan birey üretmiştir. Dolayısıyla çalışmak sadece iktisadi zenginlikler üretmenin amacı olmamış; her zaman insanın kendisini üretmesinin bir biçimini de oluşturmuştur (Gorz, 2019: 111). Kimlik de bireylerin varoluşsal anlamları üzerinden her defasında yeni bir boyut kazanmıştır. Kimliğin bu konuyla yakından ilişkili olması nedeniyle ikinci bölümde çalışan bireyin kimlik ve meslek arasındaki bağa göre nasıl bir benlik inşa ettiği ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KİMLİK, OTOBİYOGRAFİK BENLİK VE MESLEKLE İLİŞKİSİ

Önceki bölümde bireylerin kimliklerini inşa etme çabasını ortaya çıkaran tarihi, sosyal ve bilhassa da iktisadi süreçler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede iktisadi sürece bakıldığında değişen piyasa ilişkilerinin emek üzerinde yaptığı etkinin bireylerin yaşam anlatıları için de aynı öneme sahip olduğu görülür. Bununla birlikte kimliklerin oluşumunu tek başına piyasa ilişkileriyle açıklamak yetersiz kalacaktır. Piyasanın etkisinden tamamıyla bağımsız olmayan bu inşa sürecinin öznel boyutu da sürecin anlaşılmasında zorulu olarak ele alınması gereken bir konudur. Sosyal ve siyasal bir varlık olan insan, tarih boyunca temel ihtiyaçlarının karşılanması dışında ruhsal arzularının da tatmini için uğraşmıştır. Bu tatmini ise muhayyel bir dünya içinde kendini anlatmakta bulmuştur. Bu bölümde bireylerin meslekleri üzerinden ele alınan kimlik ve onu ifade etme biçimi olan otobiyografik anlatı, hem sosyolojik hem de psikolojik düzlemde üzerinde durulacak temel meseleler olacaktır.

2.1.Kimlik

“Kimlik” kavramı bugün başta psikoloji olmak üzere sosyal psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset gibi diğer sosyal bilimlerin de üzerinde durduğu bir

kavram olmuştur.³ Kimliğin pek çok disiplinin ilgi alanına girmesinde çok katmanlı yapısı etkili olmuş ve bu durum tanımlanmasında birtakım güçlükler yaratmıştır (Türkoğlu, 2016: 213). Etimolojik kökenine göre id [“o”], idem [“aynı/özdeş olan”], ident [“aynı”] ve identitatem (yalın hâli identitas) [“aynılık”] kelimelerinden türetilen kimlik kavramının, 1400-1600 yılları arası Fransızcasında ilk 1570 yılında yer almıştır (Altunoğlu, 2009: 12). Türkçedeki karşılığına bakıldığında da benzer bir tanımla karşılaşılır ancak ek olarak “zorunlu bir mensubiyeti (aidiyet)” ve “hangi kişi olmayı” ifade ettiği görülür (Aydoğdu, 2004: 117). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde (2005) ise kimlik, toplumsal bir varlık olarak insanı nitelemek için kullanılan bir kavram olarak tanımlanmıştır (1182).

Kimlik kavramının ele alınmasındaki güçlüklerden biri kavramın hem bireysel bir taleple özdeşleşerek diğerlerinden farklılaşmayı içermesi hem de özdeşleşmenin ötekine atıfla kurulmasıdır (Kılıçbay, 2016: 161-162). Bununla birlikte farklı disiplinlerin kimliğe yönelik bezer tutumları kimlik kavramının kullanımının teorik değişkenliği üzerine olmuştur. 1960’lı yıllardan itibaren ise ilgili disiplinlerin kimlik konusuna yaklaşımı istikrar, devamlılık, bütünlük ve aynı oranda olmasa da tekillik kavramlarıyla şekillenmiştir. Bunda II. Dünya Savaşı sonrasında değişen toplumsal ilişkiler kimlik arayışı sorununu gündeme getirmesiyle Erikson’un öncülük ettiği soruna ilişkin yapılan çalışmalar biriciklik, istikrar özellikleri üzerinde durmuştur. Bunun yanı sıra kimlik kavramına yönelik nispeten farklı üç kullanım vardır. Bunlardan biri kimliğin esas olarak bir halkın kültürüne atıfta bulunmak için kullanılmasıdır. Bir diğer kullanım şekli, ortak kimliğe atıfta bulunulmasıdır; böylelikle kolektivite ve sosyal kategori ile katılımcılar arasında ortak bir kültür yaratılır. Son olarak ise kimlik kavramı, kişilerin oldukça farklılaşmış çağdaş toplumlarda tipik olarak oynadıkları çoklu rollere yükledikleri anlamlardan oluşan benlik parçalarına atıfta bulunmaktadır (Stryker and Burke, 2000: 284).

³ Bu çerçevede disiplinlerin özelinde kimlik kavramı tanımlamalarına kabaca bakılacak olursa psikolojinin, kişiliği ve benliği, kimliğin merkezi haline getirdiğini, felsefenin, kavramın ‘özdeşlik’ anlamındaki kullanımı üzerine eğildiğini, sosyolojinin ise cinsiyetin toplumdaki yeri ve sınıf farklılıklarını oluşturması gibi aşamalarda ele aldığı görülür. (Tamer, 2014: 84).

Genel çerçevede kimlik sadece bir nesnenin ya da bireyin ne olduğunu ifade eden bir tanımlama aracı değildir. Aynı zamanda kendini ötekiyle kıyaslama ya da özdeşleme yöntemiyle inşa ettiği bir süreçtir. Dolayısıyla kimlik hem etkileşim hem de öz farkındalığı gerektirir. Bununla birlikte kimlik bireyin sadece özbilinçle ya da öteki üzerinden anlamlandığı bir şey de değildir; aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilen bir olgudur. Toplumsal, kültürel ve ekonomik süreçlerin bireyin ve toplumun karakteri üzerindeki yansımalarının açıkça görüldüğü bir alandır. En genel manada kimlik, kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama -ilişki kurma- tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamı şeklinde tanımlanmaktadır (Tamer, 2014: 84).

2.1.1 Kimliğin Kavramsal İnşası

Modern çağın endişelerine ve kriz seviyesinin yükselmesine izin veren kimlik kavramının uzun tarihindeki ilk durak Aydınlanma Düşüncesi'dir. Bu dönemde Descartes'in "düşünüyorum o halde varım" mottosu diğerleri arasında anlayışı toplumun içinde kaybolmuş bir bireyden ziyade kendi bilincinde olan bireyin biricikliğine vurgu yapmıştır. Bireyin kendi sınırlarını belirleyebilme hakkını kazanması, toplumun devamlılığını sağlayacak bir etken olmanın çok daha ötesinde bir konuma yerleştirilmesi yani görünür bir hale gelmesi, Aydınlanma düşüncesiyle birlikte söz konusu olmuştur. Aydınlanma düşüncesi, kral ve kilisenin temsil ettiği geleneksel otoriteye karşı gelişmiş, böylece evrensellik iddiası taşıyan "bireycilik" kavramını merkezine yerleştirmiştir (Akt., Altıntaş, 2012: 33). Kimlik kavramının modern dönemde önem kazanmasının sebebi bireyin tanınma ihtiyacının yeni bir mesele olmasından kaynaklanmaz. Aksine kimliğin öne çıkmasında tanınma ihtiyacını ve kimliğin tanımlanmasını başarısızlığa uğratan koşullar etkili olmuştur (Taylors, 2018: 55). Kimlik çalışmalarının öncüsü kabul edilen çalışmalar ise işlevsel psikoloji çerçevesinde yapılan benlik araştırmalarıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Freud, çağdaş topluma damga vuran psikanaliz kuramı ile kimlik konusuna ışık tutmuştur (Zıllıoğlu, 2008: 15). Kimlikle ilgili sosyolojik ve psikolojik literatüre baktığımızda Freud'un yanında William James, Charles Horton

Cooley, George Herbert Mead, George Simmel gibi isimlerin kimliğe toplumsal bir açılım kazandırmakta etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kimlik kavramının sosyolojinin alanına girmesi 1950’lerde ABD’de rol kuramı ve referans grubu kuramının yaygınlaşması ile birlikte olmuştur. Rol kuramı temelinde kimlik bireyin bir dizi rolle özdeşleşmesi şeklinde açıklanmış ve özellikle Robert Merton’un katkılarıyla popülerleşmiştir (Zıllıoğlu, 2008: 24). Kimlik kavramı ilk kez Herberg’in 1955 yılında etnisite ve kimlik arasındaki ilişkiyi ele aldığı *Protestant-Catholic Jew* isimli eserinde kullanılmıştır. Kavramın serüvenindeki diğer bir dönemeç ise, Erik Erikson’un “kimlik krizi” kavramının yarattığı etki ile şekillenir (Alpman, 2018: 8). 1940’larda Chicago ekolünce sosyal bireyin öz-bilincini etkiledğine yönelik bir yaklaşım ileri sürülmesine rağmen kavram ancak 60’lı yılların ortalarına gelindiğinde Ervin Goffman ve Peter Berger gibi isimlerin yaptığı çalışmalarla sosyolojik dağarcığa yerleşmiştir (Gleason, 1983: 917-918). Goffman’ın kimlik kavramının başyapıtı kabul edilen *Damga* isimli eserinde toplumsal kimlik ve fiili toplumsal kimlik ayrımına gider. Buna göre “toplumsal kimlik” kişisel sıfatların yanı sıra “uğraş, iş-meslek” gibi yapısal sıfatları da kapsarken; “fiili toplumsal kimlik” ise, kişinin gerçekten dâhil olduğu kategorileri ve sahip olduğu sıfatları ifade etmektedir (Goffman, 2019: 28-29).

Berger ise kimlik kavramının oluşumunu, bireylerarası ve toplumsal yapı ile kurulan bir etkileşimi olarak açıklar (Berger ve Luckman, 2020). Aynı zamanda Elias’ın *Uygarlık Süreci* çalışması uygarlığın benlik bilgisinde yol açtığı değişimin sosyo-tarihsel analizini yapmasıyla kimlik tartışmalarının erken dönem referansı olarak kabul edilmiştir (Simon, 2004: 62). Tüm bu kuramsal tartışmalar aslında modern toplumsal süreçlerin tetiklediği bireyleşme pratiğine dayanır. Bireyleşmenin ortaya çıkması ise bir dizi değişim neticesinde insanoğlunun aile ve klanla olan bağlarının kopmasının bir neticesi olmuştur: Rönesans, Reform, Karşı-reform, Sanayi Devrimi ile 17, 18 ve 19. Yüzyılda gerçekleşen siyasi devrimler (Riesman, 2016: 26). Aynı zamanda Tanrı ve siyasal erkin tarihsel olarak ayrışması “inanan” ve “vatandaş” kimlikleri arasında yeni bir karşıtlık oluşturmıştır.

Modern toplumsal koşullar birçok kopuş ve bölünmeye sebep olurken yaşanan kurumsal farklılaşmaya ek olarak çok sayıda yeni “yaşam alanı” meydana gelmektedir. Böylelikle aile, iş, din, eğitim, devlet ve diğer onaylamış sosyal örgütlenme kalıpları, modern benliği şekillendiren rakip güçlere dönüşmektedir. Geleneksel kültürlerde büyük ölçüde grup ve topluluk içinde sabitlenmiş; göreceli olarak istikrarlı gelenek ve inanç yapılarıyla bütünleşik olan kimliğin odağı, geç modern toplumla beraber bireyin iç yaşamına kaymıştır.

Sanayileşmenin bir sonucu olarak kırsaldan kentsel yaşama geçilmesi, çalışma ilişkilerinin değişmesi, sosyal ilişkilerin çoğalmasına ve karmaşıklaşmasına neden olmuş; bireyin kimliği, yer aldığı toplumsal ağlar ve üstlendiği roller üzerinden şekillenmiştir. Bu süreci Mead, toplumsal etkileşimin, karşılıklı tanıma ve adaptasyon ile tamamlayacağı bir kimlik tanımı şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca Marx ve Freud’dan etkilenen eleştirel kuramcılar, fedakarlık ve çok çalışma üzerine kurulu püriten etiğin yükselişiyle modern benliğin, akıl idealiyle akıldışılık, karşılanmamış ihtiyaç ve arzular arasında yaşanan uyuşmazlığın sebep olduğu parçalanmışlığa dikkat çekmiştir (Dunn, 1998: 52-56). Dolayısıyla bireyin kendini anlama, toplumu algılama ve etkileşim kurma biçimi eski ritüellerden ve inanç sistemlerinden bağımsız olarak gerçekleşmesi beraberinde bir çeşitliliği de getirmiştir. Bölünen kimlikleri bir araya getirme amacı “modern dönemin kimlik siyasetini belirleyen siyasal örgütlenme tarzını, birbirlerine mükemmel biçimde eklemlenmiş olan ortak bir dil, din, kültür, halk, toprak ve devlet kavramı üzerine inşa edilmiş olan ulus-devlet modelleri olmuştur” (Akt., Tamer, 2014: 88). Bu itibarla kimlik meselesi klasik sosyolojinin öncü isimlerinin kolektivite üzerinden ele aldıkları bir mesele olmuştur. Buna göre Durkheim’in “kolektif bilinci”, Marks’ın “sınıf bilinci”, Weber’in “verstehen”ı, Tönnies’in ise “cemaat”i grup aidiyetine dayanan “biz” vurgusuna dayanır. Başka bir deyişle klasik sosyal teorinin kimliğe yaklaşımının çeşitli özellikler gösteren biz duygusunun grup üyeleri tarafından içselleştirilmesi ile ortaya çıkan bir benlik imgesi ekseninde olduğu söylenebilir (Cerulo, 1997: 386-387).

Klasik modern dönemin kimlik siyasetine yön veren ulus devlet mantığının atfedilen aidiyetler dışında kalanların ötekileri bir tehdit olarak algılaması farklılığa

yer vermeyen, monolojik karakterli bir kimlik anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır. Ulus devletin kimlik politikalarını belirleyen Altusserci devletin ideolojik aygıtları, süreklilik ve güven ile karakterize edilmiş toplumsal yapısı bireysel kimliklere yansımıştır. Dolayısıyla kimlik, bu dönemde bir görev ve hayat boyu süren bir emeğin amacı olarak belirlenen bir özgürleşme hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Bauman, 2019b: 64). Ayrıca modern kimliğin şekillenmesinde Protestan etiğin gelişmesi ve beraberinde gündelik yaşamın önem kazanmasının yanı sıra çalışma yaşamında maddi değerlerin yüceltilmesi de önemli bir belirleyici olmuştur.⁴ Bu dönemin karakteriyle ilintili olarak kimlik kavramı üzerine yapılan çalışmalar da istikrar, bütünlük, süreklilik gibi kavramlar ve öteki ile kurulan ilişki üzerinden yürütülmüştür. Daha sonra ise yaşanan belirli kırılmalar neticesinde kimlik kavramı birey-toplum ekseninden, yeni-toplumsal hareketlerin yükselişiyle birlikte, kimlik politikalarının tartışıldığı bir eksene doğru yön değiştirmiştir. 1960'lı yıllar, modern tarihte bir dönemeç olmuştur. İkinci modernite olarak görülen bu dönemden sonra, kimlik eleştirel bireylerin varoluşsal bir arayışı şeklinde tanımlanmaya başlanacaktır. Bireysel varoluşun anahtar kavramı olarak devreye giren kimlik köklü değerler sistemini tartışan bir anlam kazanmıştır (Karaduman, 2010: 2890). Kişisel politik olduğunu vurgulayan feminizmin, öznenin bilinçdışı kökenlerini yeniden keşfeden psikanalizin, dil, söylem ve temsille ilgilenen semiyotik, yapısalcılık ve yapısalcılık sonrası yaklaşımların yükselişi, konvensiyonel öznenin dönüşümünde kırılma noktası olmuştur (Hall, t.y: 110). Çoklu kimlikleri bir arada tutabilmek ve kontrol altına alabilmek için yaratmış olduğu ulus formasyonunun farklılığa izin vermeyen yapısı küresel kapitalizmin zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırmasıyla çözülmeye başlamıştır. Kodları ve modelleri endüstri burjuvazisinin denetlediği bir üretim çağı olarak anılan klasik modernlikten farklılaşan post-modern dönem, enformasyon ve göstergelerin hâkim olduğu bir dönemdir (Dunn, 1998: 65). Bu dönemde üretim araçlarında yaşanan değişim, bireyin ontolojik sorgulamasını, ait olduğu toplumun dışına, geçmişe yöneltmiştir. Tüm bunların bir sonucu olarak

⁴ Modern kimlik meselesine ilişkin farklı düşünürlerin yaklaşımlarına bakmak için: Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası, Aşınakitaplar, İzmir. S. 45-59

modern dönemdeki kimlik ve vatandaşlık tanımlaması yetersiz kalmış ve bu da yeni bir kimlik talebini doğurmuştur

1970’li yıllarda küreselleşmenin hız kazanması ve 80’li yıllarda teknolojinin gelişimi ile bilişim toplumunun yükselmesi, zaten 60’lı yıllarda ortaya çıkan toplumsal hareketlerle kırılan, klasik sosyologların işaret ettiği ulusal kimlik ile kültürel kimliğin birlikteliği düşüncesin iyice zayıflatmıştır. 1970’lerin ortalarına gelindiğinde ise, kimlik kavramının kullanımında bir patlama yaşanmış ve 1980’lerde ırk, sınıf, cinsiyet gibi konuların yükselişiyle beraber daha da artmıştır (Brubaker ve Cooper, 2000: 3). Bununla beraber 1970’lerden sonra kimliğin toplumsal boyutundan ziyade daha çok kişilerarası iletişim boyutu üzerine bir eğilim ortaya çıkarken 1980’ler ve asıl olarak 1990’lardan sonra kimlik toplumsal temsillerle ilişkilendirilerek ele alınmıştır (Zıllıoğlu, 2008: 21-22). Modern kimlik politikaları yerini postmodern kimlik politikalarına⁵ bırakmıştır.

Post modern dönemde kurumların değişken yapısı bireysel biyografilerin de değişken bir karaktere sahip olmasına neden olmuştur. Bireyselleşmeyle beraber sosyal bağlamlar özerkliğini yitirirken; aile, iş, meslek alanı, oturulan yer, eş, çocuk sayısı vs. gibi konular bireyin kendi kararına bırakılmış ve kişisel biyografiler öz-dönüşümlü, ucu açık bir hale gelmiştir (Beck, 2011: 198-208). Bu bağlamda bireysel biyografilerin inşasında 3 temel özelliğin ortaya çıktığı görülür: tekillik, özerklik ve içsellik. Birey, bağımsız olduğu yanılgısıyla olayların sorumluluğunun kendisine ait olduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla kendisi bir yandan inşa edilirken birey de kendi dünyasını inşa etme çabasına girişmiştir (Bilgin, 2007: 58). Postmodernizmin bölünmüş parçalı dünyasının indirgendiği (oto)biyografiler, dünün unutulduğu, bugünün ve yarının öngörülebilirliğini kaybettiği bir labirent haline dönüşmüştür (Harvey, 2019: 56). Modern toplumda kimlik meselesi, belirlenmiş olan kimliğe ulaşabilme ya da ulaşmanın yollarını arama sorunuyken; postmodern toplumda artık yerinin yurdunun belli olmadığı belirsiz bir hedefe dönüşmüştür. Modernleşme sürecinin özgürlük adı altında bireylere dayattığı seçim özgürlüğü ve “istediğiniz her

⁵ Kymlica postmodern kimlik politikasının, ilk kez “1970’ler sonrası Kanada hükümetinin göçmenleri asimile etmek yerine çok etnikli yapıyı ilerletme politikası için kullandığı bir terim olan “çokkültürcülük” adı altında ortaya çıktığına işaret etmiştir (Akt., Duman, 2007: 13).

şey olabilirsiniz” fikri, kimlikleri devamlı değiştirilebilen ve hatta gerektiğinde atılabilen kostümler haline getirmiştir. Bireyler önceden belirlenmiş bir kimliğe ya da sosyal konuma atanmak yerine istediği yaşam tarzını seçmede özgür bırakılmış ve bunu yaparken tüm yaşam tarzlarının, tüm zevk kültürlerinin eşit derece geçerli olduğu varsayılmıştır (Lash, 1984: 36-38). Postmodernizmin kendine içkin olan belirsizliği, devamlı inşa edilmek üzere kimlikleri art arda giyilen maskeler; yaşam öykülerini ise geçici anılar haline dönüştürmüştür (Bauman, 2000: 39). Buna paralel olarak postyapısalcılar öznel kimliğin dilin ve toplumun inşası olduğunu, sabit bir kimliğe sahip olunmasının üstbelirlenmiş bir yanılsama olduğunu iddia etmişlerdir (Kellner, 2016: 194). Bu çerçevede “post-yapısalcı bir eğilim içinde yazarlar açısından, benlik fiilen ortadan kalkmaktadır: Özne, kimliği dil veya söylemin parçaları içinde bulunan merkezsiz bir öznedir” (Giddens, 2010: 215). Buna göre birey, toplumda bulunduğu konum içerisinde ve sosyal çevrede kendisini dil ve temsil aracılığıyla var eder, hatta bulur. Çünkü birey kendi kimliğini dilde keşfeder, fakat bunu yalnızca, dil içinde bir nesne gibi kendini kaybederek yapabilir (Altuğ, 2001: 10). Öteki ile olan ilişkide özneyi ve deneyimini var eden şey ise söylemdir. Toparlayacak olursak modern kimlik meslek, aile, politik ve ideolojik özdeşleşmelerle kişinin kim olduğunu ifade eden temel tercihleri içeren ciddi bir mesele iken, postmodern kimlik boş zaman ve tüketim faaliyetlerinin belirlediği sürekli biçim değiştiren imaj ve rol yapma ile kurulan çoklu kimlikleri içermiştir (Kellner, 2016: 204). Dolayısıyla bireyler kendi oto-biyografilerini(kimliklerini) bir savunma aracı gibi dönüşüme açık bir şekilde biçimlendirmiştir. Bu gelişmelerin paralelinde dönemin kimlik çalışmalarına bakıldığında sembolik etkileşimcilik ile başlayan yaşam öyküsü çalışmalarının yeniden önem kazandığı görülmüştür. Bireyin kendisini somut olarak nasıl ürettiğini çözümleme imkânı veren bu çalışmalar, aynı zamanda kimliğin statik olduğunu savunan anlayışa karşı kanıt oluşturması açısından da önemli olmuştur (Zıllıoğlu, 2008: 28).

2.2. Sosyolojik Otobiyografi

Sosyolojik otobiyografi, kişinin kendi tarihini daha büyük bir zamanın tarihi içinde anlatmaya yarayan bir anlatı metni oluşturmak ve yorumlamak için sosyolojik bakış açılarını, fikirleri, kavramları, bulguları ve analitik emsalleri kullanan bir

yöntemdir (Stanley, 1993: 43). İlâveten yaşam öyküleri sosyal bağlamlar ve kültürel (aynı zamanda psikolojik) dinamiklerin, hayatların ve onlar hakkındaki hikâyelerin nasıl ve neden inşa edildiğini anlamak için oldukça önemlidir. Bu tür hikâyelerin analizleri sayesinde, bireysel ve kolektif eylemlerin anlamlarının yanı sıra sosyal yaşamın ve insan ilişkilerinin oluşturulduğu ve değiştirildiği sosyal süreçler hakkında da bilgi edinilebilir (Laslett, 1999: 392). Bununla birlikte otobiyografiler “bir mesleğin ben-imajına şekil verir, bireysel bir hayatın nasıl anlam kazandığını gösterir. Bir nazmın/nesrin gerçek anlamını ifşa eder, varoluşsal bir projeyi önümüze serer, toplumda cinsiyet rollerinin yeni anlamlar kazanmasına müsaade eder” (Akt., Kırmızı, 2019: 25). Bir yöntem olarak otobiyografik sosyoloji biyografi, otobiyografi, oto-etnografi ve diğer çeşitli yaşam yazma biçimleri ve benliğin anlatı temsilleri gibi uygulamaları içerir (D’Silvia, t.y.: 5). Etnografya ile ilgili olarak, bir araştırmacının kendi kişisel deneyimlerine yaptığı vurgu, oto-etnografi (Hayamo 1979) deneyimsel analiz (Reinharz 1979, s. 336-68), üye araştırması (Adler ve Adler 1987, s. 67-87), kişisel sosyoloji (Higgins ve Johnson 1988), postmodern etnografi (Denzin 1989a, s. 90-98; ayrıca bkz.Clifford ve Marcus 1986 ve Turner ve Bruner 1986) ve geleneksel gizli işçi etnografisi (Friedman 1990) gibi tartışmalar ve kavramsallaştırmalarla benzer ve ilişkilidir (Friedman, 1990: 60).

Otobiyografiler ya da yaşam öyküleri uzun zamandır sosyal bilimlerde özellikle de psikolojide kullanılan bir yöntem olmakla beraber süreç içerisinde kullanımlarına yönelik eğilimlerde farklılıklar ve dalgalanmalar görülmüştür. Örnek teşkil edecek önemli yayınlardan biri olarak Erik Erikson’un (1975) *Life History and the Historical Moment* adlı kitabı gösterilebilir (Goodson, 2001: 129). Öncelikle antropologlar tarafından yüzyılın başında ilk yaşam öyküsü yöntem olarak Amerikan yerli şeflerinin otobiyografilerinin toplanmasında kullanılmasına rağmen ilerleyen süreçte sosyologlar arasında da önem kazanmış ve kullanımı yaygınlaşmıştır (Goodson, 2001: 129). Bir veri toplama yöntemi olarak hayat hikâyesi ya da otobiyografi, sosyolojinin teorik sorularını ele almanın bir yolu olmuştur. Bu çerçevede sosyolojideki ilk örneklerine Chicago okulunda rastlanmakla birlikte sembolik etkileşimcilikten fenomenolojiye; yorumbilimden, etnososyoloji,

yapısalcılık ve Marksizmin kültürel varyantlarına kadar uzanan çeşitli yönelimlerde de rastlanmaktadır (Bertaux ve Kohli 1984: 218).

Amerikan sosyolojisi bağlamında kişisel anlatıların en eski kullanımına Thomas ve Znaniecki'nin *Avrupa ve Amerika'daki Polonya Köylüsü* (The Polish Peasant in Europe and America) (1918-20) adlı eserinde rastlanır (Laslett, 1999: 392). Daha sonra ise Chicago Okulu'nun ilgi alanlarının çeşitliliğinin de etkisiyle özellikle kent çalışmalarında başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Endüstriyelleşme, ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle beraber kentin ticaret merkezi haline gelmesi, yaşanan iç savaş ve sonrasında birtakım endüstri kollarının merkezi olması Chicago'yu bir finans ve kültür merkezi konumuna getirmiştir. Kentin cazibe merkezi haline gelmesi yoğun göç hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. I. Dünya savaşı ile birlikte de kente gelen siyahi nüfusun sayısı çok kısa bir sürede üst seviyeye ulaşmıştır. Bu gelişmeler neticesinde kentte ırkçı hareketler, yoksulluk, etnik çatışmalar, evsizlik, salgın hastalıklar plansız şehirleşme gibi pek çok problem görülmüştür (Kaya, 2011: 367-69). Dolayısıyla 1920 ve 30'lar Chicago kentinin dönüşümüne paralel olarak toplumsal sorunlar üzerine çalışmaların öne çıktığı bir dönem olmuştur. Robert Park'ın öncülüğünde yapılan *The Gang* (Thrasher, 1928), *The Gold Coast and the Slum* (Zorbaugh, 1929), *The Hobo* (Anderson, 1923) ve *The Ghetto* (Wirth, 1928) gibi şehir yaşamı araştırmaları, yaşam öyküsü yönteminin kullanıldığının en güçlü kanıtıdır. Yaşam öyküsünün yöntem olarak kullanımında zirveye, 1930'larda Shaw'un (1930), *Account of Mugger*, *The Jack Roller*, Sutherland'ın *Professional Thief* (Cornwell & Sutherland, 1937) gibi yayınlarıyla ulaşılmıştır (Goodson, 2001: 130). 1930'larda zirveye ulaştıktan sonra, yaşam tarihi yaklaşımı gözden düşmüş ve sosyal bilimciler tarafından büyük ölçüde terk edilmiştir. Bunda ilk olarak istatistiksel yöntemlerin kullanımının ve hatta savunuculuğunun sosyologlar arasında yaygınlaşması etkili olmuştur. Bununla birlikte etnografiye eğilimli sosyologların insan davranışının temelini anlaşılmasında biyografiden ziyade duruma önem vermesi bir başka faktördür. Chicago Okulu bünyesinde bile –istisnalar⁶ olmasına karşın- vaka çalışmalarında

⁶ Bu genel kalıbın bazı yeni istisnaları arasında Garfinkel'in (1967) ve Bogdan'ın (1974) transseksüellerle ilgili çalışmaları; Rettig ve arkadaşlarının (1977) sert çekirdekli bir eroin bağımlısı

kullanılan etnografik araçlar ve katılımcı gözlemleri yaşam öyküsünün yerine geçmeye başlamıştır. Bu paradigmatik değişimin sebebi olarak Chicago okulunun sosyolojik araştırmalarda merkezi konumu gösterilebilir. Klasik Chicago Okulu kuşağı ile yeni nesil arasındaki geçişi sağlayan Brumer'in sembolik etkileşimci, Hughes'in karşılaştırmalı yaklaşımları da (oto)biyografiye olan ilgiyi sınırlandırma eğilimine neden olmuştur (Goodson, 2001: 132-34). 1940'larda ise bu yöntem sosyologlar tarafından tamamen terk edilmiştir. Ellili ve altmışlı yıllarda yayınlanan metodoloji ders kitaplarının çoğunda ise anket araştırmasına odaklanılmış ve diğer gözlem türleri görmezden gelinmiştir (Akt., Snodgrass, 1983: 301).

1960'lara geldiğinde yapısal işlevselci teori sosyolojide hâkimiyet kazanmış ve daha çok büyük ölçekli sosyal yapılar ve kurumlar arasındaki ilişkiler makro bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ancak bu makro yaklaşımlara karşı bir yandan da eleştiriler yükselmeye başlamış; paralelinde günlük hayatın sosyolojileri başlığı altında bir araya getirilebilecek çeşitli teorik perspektiflerde bir patlama yaşanmıştır. Bu çerçevede aktörlerin ve onların davranışlarını anlamaya yönelik eğilimler olarak mikro teoriler -fenomenolejik sosyoloji ve etnometodoloji- öne çıkmıştır. Temel olarak etnometodoloji, "sağduyu bilgisinin gövdesi ve toplumun sıradan üyelerinin anlamlandırdığı, içinde yolunu bulduğu ve koşullara göre hareket ettiği prosedürler ve düşünceler [yöntemler] ile ilgili çalışmalarken; fenomenoloji ise daha çok bilinç odaklıdır. Fenomenolojik yaklaşıma sahip olan isimlerden Schutz da bu çerçevede insanların, hem kendilerinin yarattığı sosyal gerçeklik hem de seleflerinin yarattığı önceden var olan ve özneler arası olan, sosyal ve kültürel yapılar tarafından sınırlandırılması üzerine odaklanmıştır (Ritzer, 2010: 210-20). Sonuç olarak yorumlayıcı sosyolojinin gelişimi, etnometodoloji ve etkileşimci çalışmalar daha çok durum odaklı olmuş eylemin arka planını ve kişisel tarihini geri planda bırakmıştır. Bu nedenle, etkileşimciler nesnelerin aktörler için sahip olduğu anlama ilgilerini korurken, bu anlamlar, bireysel biyografinin ürünü olmaktan çok, belirli durumlarla

üzerine yaptığı araştırma; Klockars'ın (1975) profesyonel bir korumanın incelenmesi; Heyl'in (1979) bir kadın üzerine çalışması; Snodgrass'ın (1982) bir zamanların ünlü genç suçlularından Clifford Shaw'un Jack-Roller'ini takip etmesi; ve Strauss & Glaser'in (1977) kanserden ölen bir kadın olan Bayan Abel'in vaka öyküsü yer almıştır (Bertaux ve Kohli, 1984: 219).

başa çıkmak için kolektif olarak oluşturulmuş olarak görülmeye başlandı. Kısmen bu eğilim, tarihsel paradoks ruhu içinde, bizzat Hughes ve Becker'in Chicago'daki çalışmalarında ortaya çıktı (Goodson, 1980: 65).

Büyük anlatıların gözden düşmesinin bir başka yansıması da tarih alanında görülmüş; aynı yıllarda mikro-tarihçilik anlayışı yükselişe geçmiştir. Bundaki temel sebeplerden biri büyük toplumsal anlatıların, sayısal verilere odaklanıp, kültürel çeşitlilikleri göz ardı ederek genel eğilimleri tanımlaması olmuştur. Bir başka etmen ise mikro tarihin ilgisinin, antropoloji ile kurduğu ilişki nedeniyle kültüre yönelmesi olmuştur. Antropologlar, kültür, ekonomik veya sosyal determinizmden bağımsızlık ve kalabalığın içindeki bireylerin dâhil olabileceği genişletilmiş bir vaka çalışması için alternatif bir model önermiştir (Burke, 2004: 43). Üçüncü olarak ilerlemenin sözde 'büyük anlatısı', modern batı medeniyetinin antik Yunan ve Roma yoluyla yükselişi, Hıristiyanlık, Rönesans, Reformasyon, Bilimsel Devrim, Aydınlanma, Fransız ve Sanayi Devrimleri ile artan hayal kırıklığı olmuştur (Burke, 2004: 43-44). Savaşların yarattığı yıkımlar ve teknolojinin bireyleri tektipleştirdiğine yönelik eleştiriler bu hayal kırıklığının başat sebeplerinden biridir. Bununla birlikte 1973'te yaşanan petrol krizi, ekonomik büyümeye duyulan güveni sarsmıştır. Tüm bunların toplamında bir yandan postmodern söylemler güçlenirken diğer yandan tarih yazımı bu söylemler tarafından etkilenmiştir; tarihin konusu toplumsal yapı ve süreçlerden gündelik yaşam kültürüne kaymıştır. Artık mikro tarihçiliğin amacı kesin hatlarla belirlenmiş sınıflandırmaların dışına çıkarak bireylerin tarihsel öznelerle olan ilişkileri üzerinden bir tarih anlayışı oluşturmak olmuştur (Ertan, 2012: 12-15). Nitekim Ginzburg biyografik çalışmaların kendi başına bir önem taşımayan sıradan bir bireyde, belli bir tarihsel dönemde bütün bir toplumsal tabakanın özelliklerinin izlenmesine imkân sağladığını ifade etmiştir (Ginzburg, 2019: 22). Mikro tarihçilik anlayışının en iyi örneklerini ise 1970'lerin ortasında yayınlanan Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *Montaillou*⁷'su (1975) ile Carlo Ginzburg'un *Peynir ve Kurtlar*⁸'i (1976) oluşturmuştur.

⁷ On dördüncü yüzyılın başında, Pireneler'deki küçük bir Fransız köyünün ve onun iki yüz küsur sakininin tarihi bir portresini çizen Montaillou da şüpheli yirmi beş köylünün sorguları da dahil olmak üzere Engizisyon kayıtları kullanılmıştır (Burke, 2004: 44).

Öte yandan hem makro hem de mikro kuramlara karşı eleştirel bir tavır söz konusudur. Mills, her ikisi de Amerikan sosyolojisi içinde yer alan, toplumsal konulardan uzak olan makro kuramlarla, daha geniş toplumsal ve tarihsel bağlamları göz ardı ederek gündelik yaşamın önemsiz ayrıntılarına gömülü olan aşırı ampirist yaklaşımlara eleştirel bir tavır sergilemiştir (Şavran, 2019: 59). Mills, sayısal verilerin ve istatistiki analizin, ancak kuramsal kategoriler ve karşılaştırmalı tarihsel analizlerle sosyolojik bir anlam kazanabileceğini savunmuştur (Marshall, 2009: 691). Toplum ve bireyin birlikte ele alınmasının önemini vurgulayan Mills, biyografi ile tarih sorunlarını ve bunların kendi aralarındaki bağlantıyı ele almayan bir toplumsal incelemenin entelektüel yönden yüklenmesi gereken görevi yerine getirmeyeceğini ileri sürmüştür (Mills, 2007: 17).

Biyografik sosyolojiye dönüşün son ivmesi postmodern temsil krizinde bulunabilir (Shantz, 2009: 116). 20. Yüzyılın sonlarına doğru post yapısalcı ve feminist yaklaşımlar otobiyografik çalışmaların seyrini değiştirerek otobiyografik bir inşa içinde üretilen kimlik/benlikleri sosyo-tarihsel bir kültürel yapının tezahürleri olarak ele almıştır (Koruç, 2018: 28). Bu çerçevede feminist eleştirinin konumlandırıldığı, postyapısalcılık aracılığıyla otobiyografilerin incelendiği 1980’de yayınlanan iki makale dikkat çeker. Bunlardan biri Estelle C. Jelinek tarafından düzenlenen *Kadınların Otobiyografisi: Eleştiri Denemeler* (Women's Autobiography: Essays in Criticism), diğeri ise Olney tarafından düzenlenen *Otobiyografi: Teorik ve Eleştirel Denemeler* (Autobiography: Essays Theoretical and Critical) ’dir (Gilmore, 1994: 10). Bu dönemde pozitivist sosyal bilimin dayattığı toplumsal yapıların belirşeyiciliği postmodernizmin refleksivite tartışmalarıyla reddedilmiş ve öznellik ön plana çıkmıştır (Kırmızı, 2019: 9). Postmodern teorisyenler, insanları tek kimlik kategorilerine (“siyah”, “kadın”) indirgeyen ve parçalı kimliklerin nasıl kesiştiğini görmezden gelen basit analizlere meydan

⁸ Engizisyonun emriyle idam edilen Menocchie takma adlı Firulili bir değirmencinin hikayesini anlatan Peynir ve Kurtlar’da değirmencinin düşünce ve duyguların ile hayal ve isteklerinin tablosunu sunan mahkeme kayıtların yanı sıra kendi eliyle yazdığı birkaç sayfa ve okuduklarının listesinden faydalanılmıştır. Ayrıca ekonomik faaliyetleri ve çocuklarının hayatları konusunda bilgi veren başka belgeler de kitapta kullanılmıştır(Ginzburg, 2019: 13-14).

okumuştur (Taylor ve Littleton, 2006: 24). Aynı zamanda bireciliğin hat safhaya çıktığı 20. yüzyılda otobiyografiler, kişilerin kendilerine yeni kimlikler imal edebileceği bir araç özelliği kazanmıştır. Dolayısıyla bu tür hikâyeler, doğaları gereği yaşama deneyiminin bir çıktısı olaktan uzaklaşmış; yaşanmış deneyimlerin, yorumlanarak metinsel birer yansıması haline gelmiştir (Goodson, 2001: 137-38). Bunun neticesinde söylem analistleri tarafından, bireylerin söylem aracılığıyla kendilerini nasıl konumlandıkları odaklanılarak kimliklerin çokluğuna ve özel durumuna vurgu yapılmıştır (Taylor ve Littleton, 2006: 24). Bu itibarla da söylem çalışmaları metinsel temsillerin üretiminde ve kimliklerin yapılandırılmasında dilin rolüne odaklanmıştır. Foucault'un çalışmaları da *-Kliniğin Doğuşu* (Naissance de la Clinique, 1963), *Hapishanenin Doğuşu* (La naissance de la prison, 1975)- sosyolojik dikkati, hastaneler ve hapishaneler gibi kurumların öznellikleri nasıl düzenleyip oluşturduğuna çekmiştir. Bununla birlikte postmodernizmin karakterini belirleyen çoklu yapılar beraberinde statik, özsel bir bireycilik anlayışı yerine parçalı ve kesintiye uğramış bir benlik kavramı yaratmıştır. Dolayısıyla yaşam öyküleri de benzer bir yönelime girmiştir. Bir toplumsal hareket olarak feminist yaklaşım ise otobiyografiye, kadınların hayatlarının yeniden oluşturulması üzerinden eğilmiştir. Bu çerçevede akademik feminist çalışmalar son zamanlarda giderek artan bir şekilde özellikle kadın otobiyografilerine, retorik uygulamaların analizi olarak odaklanmıştır (Stanley, 1993: 46). İlaveten feminist yazılar, araştırma ilişkileri de dâhil olmak üzere anlamların nasıl değiş tokuş edildiğini ve benzerliklerin nasıl güçlendirildiğini tartışmıştır (Roberts, 2002: 167).

Postmodernizm ve postyapısalcılıkla beraber yaşam tarihi çalışmaları, özellikle sosyolojik çalışmalarda, cinsiyet araştırmalarında, kültürel çalışmalarda ve hatta psikolojide yeniden ortaya çıkmıştır (Goodson, 2001: 137). 70'lere gelindiğinde (oto)biyografik çalışmaların yeniden canlanma eğilimi gösterdiği görülmüştür. Bu çerçevede 70'lerde yapılan *-Bir Transseksüel* (Bogdan, 1974), *Profesyonel Bir Koruma* (Klockars, 1975) , *Profesyonel Bir Hırsız* (Chambliss, 1972)- gibi çalışmalar sosyolojideki bu canlanmanın göstergesi olmuştur. Bununla birlikte yaşam öyküsü yöntemleri, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Studs Terkel, Birleşik Krallık'taki Jeremy Seabrook ve Ronald Blythe gibi gazeteciler, sosyologlar ve büyüyen bir

"sözlü tarihçiler" grubu arasında popülerlik kazanmasına rağmen, Bertaux'un *Biyografi ve Toplum'u* (Biography and Society, 1981), söz konusu yaklaşımın akademik rehabilitasyonunda önemli bir adım atmıştır. Bu çalışmayı önemli bir başka çalışma olan Plummer'in (1983) *Yaşam Belgeleri* izlemiştir (Goodson, 2001: 132-133).

Bununla birlikte biyografik sosyolojiye dönüşün son ivmesi postmodern temsil krizinde bulunabilir (Shantz, 2009: 116). 20. yüzyılın sonlarına doğru yaklaşırken post yapısalcı ve feminist kuramlar otobiyografik çalışmaların seyrini değiştirerek otobiyografi içerisinde inşası yapılan kimlik/benlikleri sosyal ve tarihsel bağlamın ürettiği kültürel yapılar olarak ele almıştır (Koruç, 2018: 28). Bu çerçevede feminist eleştirinin konumlandırıldığı, postyapısalcılık aracılığıyla otobiyografilerin incelendiği 1980'de yayınlanan iki makale dikkat çeker. Bunlardan biri Estelle C. Jelinek tarafından düzenlenen *Kadınların Otobiyografisi: Eleştirel Denemeler* (Women's Autobiography: Essays in Criticism, 1980), diğeri ise Olney tarafından düzenlenen *Otobiyografi: Teorik ve Eleştirel Denemeler* (Autobiography: Essays Theoretical and Critical, 1980)'dir (Gilmore, 1994: 10). Bu dönem pozitivist sosyal bilimin dayattığı toplumsal yapıların belirleyiciliği postmodernizmin refleksivite tartışmalarıyla reddedildiği ve öznelliğin ön plana çıktığı bir dönem olmuştur (Kırmızı, 2019: 9). Postmodern teorisyenler, insanları tek kimlik kategorilerine ("siyah", "kadın") indirgeyen ve parçalı kimliklerin nasıl kesiştiğini görmezden gelen basit analizlere meydan okumuştur (Taylor ve Littleton, 2006: 24). Aynı zamanda bireyciliğin hat safhaya çıktığı 20. yüzyılda otobiyografiler, kişilerin kendilerine yeni kimlikler imal edebileceği bir araç özelliği kazanmıştır. İlk olarak antropoloji ve psikolojinin yöntem olarak kullandığı (oto)biyografi ya da yaşam tarihi daha sonra sosyolojinin de ilgi alanına girmiştir.

2.3. Kimlik ve Meslek

Meslek, meslek bilimi, mesleki terapi gibi alanların başat alanı olmasının yanında sosyoloji ve psikolojinin de üzerine eğildiği bir konu olmuştur. Dolayısıyla meslekle ilgili tanımlamalar da çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamı gereği meslek kavramı sosyolojik boyutuyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın bu kısmında kimlik ve onu ifade etme biçimimizden biri olan otobiyografik anlatının, bireylerin meslekleri ile ilişkisi açısından nasıl şekillendiğine değinilecek; bireylerin meslekleri vasıtasıyla nasıl bir kimlik anlatısı oluşturduğu tartışılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede literatürdeki mevcut çalışmalar aracılığıyla günümüz yeni profesyonellerin çalışma yaşamının anlatılar vasıtasıyla kendi kimliklerini nasıl anladıklarını ya da anlamlandırdıklarına değinilecektir.

2.3.1. Mesleklerin Ürettiği Kimlikler

Meslek bir kişiyi günlük yaşama dâhil eden, kişisel anlamı olan ve zamana dayanak sağlayan bir etkinlik veya faaliyetler grubu olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda birey tarafından kimliğinin bir parçası olarak görülür ve kişisel bakım, üretkenlik ve / veya boş zaman olarak kategorize edilebilir (Creek, 2006: 205). Bireylerin kendilerini değerlendirdiği araçlardan biri olmakla birlikte aynı zamanda başkaları tarafından da tanımlanmanın merkezi yollarından biri olmuştur. Bu nedenle çalışma sosyal kimlik ile benliğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Collinson, 2004: 5). Bir kişi yaşamı boyunca, kendi kimliğinin şekillenmesine etki eden çok sayıda meslek içerisinde yer alabilir. Bu itibarla meslek ve kimlik arasındaki ilişki, bireyin yaşamındaki çok fazla değişkene karşın sürekliliği ve uyumu sağlayan bir araç olarak tanımlanabilir (Taylor, 2008: 39). Dolayısıyla meslekler sadece bir kişi olmanın değil, yaratılan bir kimlik anlatısı ile belirli bir kişi olmanın ve bunu sürdürmenin de anahtarıdır. Meslekler, kimliklerin inşa edilmesi anlamlı yaşamlar oluşturulmasına ve bireyin kendini iyi hissetmesine yardımcı olmaktadır (Christiansen, 1999: 547). Bununla birlikte kişi kendisi için üretilen potansiyel anlamlar karşısında pasif bir tutum sergilemez. Kendisi de bu sürece kendi imajına uygun tutarlı bir tanımla aktif olarak katılır (Goffman, 1972: 92). Anlamlı bir hayat anlatısının oluşturulmasında ise mesleğin içerdiği anlam önemli bir işlev üstlenmektedir. “Sosyolog, doktor, zanaatkar, ve bilgisayar programcısı”, benliğini, işini, dünyayı, “özel yönelimlerini yansıtan bir şekilde anlayacaktır” (Hannam, 1997: 69).

Her mesleğin kendine içkin bir anlamı vardır ancak bu anlam kimi zaman bireyler için aşağılayıcı bir nitelik kazanabilir. Meslekler, genellikle insanlar için

kişisel veya kültürel açıdan önemli bir amacı gerçekleştirdikleri zaman anlamlı(bu olumlu bir anlam) hale gelmektedir (Hammell, 2004: 297). Bu nedenle bir bireyin mesleğine kendilerinin verdikleri öznel anlam dışında herhangi bir anlam vermek imkânsızdır. Post kapitalist ilişkiler içinde mesleklerin sınırının şeffaflığı bu öznel anlamın, bireyin anlatılarında daha çok vurgulanması ihtiyacını doğurmuştur (Weinblatt & Avrech-Bar, 2001: 169).

Bir mesleği icra eden insanlar, kendileri ve çalışmaları hakkındaki düşüncelerini gözden geçirmeye çalışırlar. Bu nedenle meslek terimi, kişinin çalışmasına ve dolayısıyla kişinin benliğine ilişkin arzulanan bir kavrayış için bir simgedir (Hughes, 1993:343). Bireyler, biyografik bagaj taşıyarak mesleki rollerine girerler. Bu rolü nasıl deneyimledikleri, bunlarla nasıl meşgul oldukları ise mesleki bağlama getirilen bu bireysel biyografik kaynaklara bağlıdır (Collinson, 2002: 6). Bu itibarla yaşam öyküleri, örgütsel bileşenin, insanların kimliği üzerindeki etkisinin görülebileceği önemli kaynaklardır (Watson, 2009: 427). Sonuç itibariyle bir kişinin hayatındaki tutarlılığın, anlamın ve refahın kaynağı olan öz-kimlik ile yapılan işin yakın ilişkisi mesleki kimlik kavramını ortaya çıkarmıştır (Unruh, 2004: 291). Bu itibarla “mesleki kimlik, kişisel bakım, üretkenlik ve boş zaman uğraşlarıyla bir kişinin yaşam süresi ve alanı boyunca çevrenin kurumsal, sosyal, kültürel ve politik boyutları ile etkileşimi içinde, insan doğasının fiziksel, duyuşsal, bilişsel ve ruhsal yönlerinin ifadesi olarak kavramsallaştırılabilir”(Unruh, Versnel, Kerr, 2002: 12).

Bununla birlikte meslek ve kimlik arasındaki ilişki benlik algısının yanı sıra hastalık, sakatlık veya diğer travmaların sonrasında kimliğin yeniden inşası çerçevesinde, pek çok araştırmanın odak noktası olmuştur (Taylor, 2008: 40). Bu çerçevede Magnus’un 10 kadınla görüşerek zayıflatıcı hastalıkların veya kazaların meslek ve kimliklere etkisini incelediği nitel araştırması, bu hastalık ve kazaların mesleklerin etkileşimlerini ve benlik sunumlarını etkilediğini göstermiştir (Magnus, 2001). Benzer şekilde kronik hastalığı olan kişilerin yeniden istihdam edilmesiyle beraber kimliklerinin korunmasına ve sağlıklarındaki iyileşme arasındaki ilişkiyi ortaya koyan, Jakobsen’in 13 kişiyle yaptığı derinlemesine görüşmeye dayalı çalışması yine kimlik ve meslek arasındaki etkileşimsel ilişkiyi ortaya koymuştur (Jakobsen, 2001).

Clark'ın inme geçiren bir kişinin hayat hikâyesi üzerinden anlatı analizini kullandığı bir başka çalışma ise gerçek hayatın içinde olan mesleki öykü oluşturma ve mesleki öykü anlatımının bireyin benlik algısı üzerindeki pozitif etkisini incelemiştir (Clark, 1993). Farklı coğrafyalarda fakat aynı zaman dilimindeki 22 öğrenciye günlük tutturularak yapılan bir başka çalışma ise; kimlikle ilgili sorunların en çok zaman alan mesleklerinin doğasında olabileceğini ve günlük meslek kalıplarının tekrarlayıcı olduğunu göstermiştir. Buna göre öğrenciler diğer öğrencilerle sosyal etkileşimin dâhil edilmesini sağlamak için günlük yaşamlarını dolayısıyla kimliklerini düzenlemişlerdir (Alsaker, Jakobsen, Magnus, vd, 2006).

Reynolds, tekstil sanatıyla uğraşan ve kronik rahatsızlığı olan 10 kadının sanatsal mesleğin kimlik üzerindeki olumlu yapılandırmasını incelediği çalışma bu kadınların hastalıkları esnasında sanatsal mesleklerinin sayesinde hastalık öncesi benlik değerlerinin süreklilik kazandığını göstermiştir. Aynı zamanda katılımcıların meslekleri sayesinde kişisel gelişim, statü, başarı ve diğer kadınlarla olan bağlantıyla ilişkin olumlu bir duyguyu yeniden kazandıkları ve bunların tümünün, hastalıklara başarılı bir şekilde uyum sağlamalarını teşvik ettiği görülmüştür (Reynolds, 2003).

Kimlik ve meslek ilişkisini çeşitli yönlerden ele alan pek çok nitel çalışma söz konusudur. Ancak bu çalışmaların hepsinin mevcut çalışmanın kısıtlılığı nedeniyle burada ele alınması mümkün değildir. Burada ele alınan çalışmalar üzerinde bir değerlendirme yapılacak olursa, kişilerin mesleklere katılımı sadece beden ve ruh sağlıkları açısından olumlu sonuçlar vermemiş aynı zamanda geçmişle bugünü arasında kim olduğu ve olmayı arzuladığına dair bütünsellik yaratmıştır.

Kişinin yaşam anlatılarına dayalı ampirik çalışmaların yanı sıra bir dizi farklı disiplinden teori de kimlik ve mesleğin zaman içinde ayrılmaz bir şekilde bağlandığını desteklemektedir (Taylor, 2008: 41). Ayrıca meslek ve kimlik arasındaki bağlantıyı gösteren anlatılar aynı zamanda insan merkezli ve sürekli değişen bir kimlik fikrinden yola çıkmaktadır. Benliğin öz-yaratımla ilişkilendiği bir kimlikle geçmiş ile bugünü bir araya getirirken bir tutarlılık aranır ve bu iki zamanı bir arada tutacak harç olan “içsel hikâyelere” başvurulur. Bu hikâyeler yalnızca

muhataplar için değil bireyin kendisi için de aynı derecede önem taşır. Dolayısıyla iç hikayenin nasıl anlatıldığı “benliğin sunumunu” da belirler. Eğer iç hikâye değiştirilirse bu bireyin kendisinin de değişmesi anlamına gelir (Randall, 2014: 77). Aynı şekilde bir kişinin belirli bir meslek içinde o mesleğe yönelik anlattıkları mesleğin anlamına dair yaptığı yorumlardır (Akt., Taylor, 2008: 94). Böylelikle kişi mesleği vasıtasıyla kendi kimliğini ya da kendi kimliğine uygun bir şekilde mesleğini anlamlandırır. Bireyin kendi hayatı ve işi ile ilgili ürettiği anlamın sosyal süreç haline dönüştüğü müzakere alanında kişisel yaşam deneyimi pusula görevi üstlenmeye başlamıştır (Meijers, 1998: 200-201). Sosyal yaşantıda işle ilgili sorular çalışanları gerçek varlığını bütünüyle açıklayan bir değere sahip kabul edilir (Unruh, 2004: 291). Meslek, benlik imgesinin yanında kişisel bir haysiyet mefhumunu beraberinde taşıdığından kimileri için işle ilgili sorular rahatsız edici bir nitelik kazanabilir (Hughes, 1993: 343). Bu nedenle iş arkadaşları ve diğerleri ile sosyal ilişkiler, işçilerin iş ve benlik tanımını desteklemek ve meşrulaştırmak için önemlidir. Kendi içinde küçük düşürücü yön barındıran her türlü işin icracıları işlerini yüceltmek için çeşitli stratejiler oluşturabilir. Ancak buna daha çok sıkıcı, kirli veya aşağılayıcı bir yön barındıran düşük statülü mesleklerde rastlanır. Bu durum ise çalışanın kimliği ve performansı ile yansıtılan imajı arasında bir tutarsızlığa neden olur (Ghidina, 1992: 74-75). Bunun önüne geçmek için kişiler işlerini katlanılabilir hale getirebilecekleri hatta kendileri ve başkaları için prestijli kılan sosyal ve sosyal psikolojik düzenlemelere ve araçlara başvurur (Hughes, 1993: 342). Bu çerçevede Unruh’un, sosyal olarak değeri düşürülmüş çalışmanın, işçilerin özsayıgıları üzerindeki etkisi ve işlerini konumlandırma biçimlerini ele aldığı çalışması⁹ bu meseleyi örneklemesi açısından önemlidir (Unruh, 2004).

Kısaca açıklanacak olursa, Unruh’un çalışmasında bahçecilik işleri ile uğraşan bir biyolog ile yaptığı görüşmede katılımcı kendi varlığının bahçıvan kimliğinden daha fazlasını ifade ettiği için bahçıvan olarak tanımlanmak istememiştir. Bu sebeple bahçecilik işini tıpkı hayatındaki diğer unsurlar (evli olmak, yürüyüş yapmak, yelkencilik yapmak, müzik dinlemek) gibi hayatının bir parçası

⁹ Reflections on: "So... what do you do?" Occupation and the construction of identity.

olarak tanımlamıştır. Kimliğini, işinin, boş zaman uğraşlarının ve koca rolünün birleşiminin bir bileşimi olarak tanımlar. Bahçıvanlık, yelkencilik ve işi –biyolog olarak- sosyal yaşantıda kabul edilebilir olsa bile bunları mesleki kimliğini inşa etmek için kendi tarzına uyarladığı görülür(Unruh, 2004: 291-292). Bir başka örnek işlerinin kirli yönünü çöp toplamının oluşturduğu apartman görevlileri hakkında yapılan bir çalışmadır. Çöp toplamak ya da bunun gibi prestijlerine zarar veren işleri yapmaktan mutlu görünmeyen apartman görevlileri, çöp toplama gibi işlerde kendi güçlerini sergileyebilecekleri bir yan bulmuşlardır. Buna göre kiracılar çöplerine attıkları şahsi eşyalarla, en özel bilgilerini dolaylı olarak kapıcılarla paylaşırlar. Kapıcılar için bu bilgiler, kiracılar üzerinde iktidar kurabileceği bir araç haline dönüşür (Hughes, 1993: 344-45). Böylelikle çöpler neden oldukları statü acısını kısmen de olsa dindirmektedir. Görüldüğü üzere ele aldığımız mesleklerdeki çalışanlar, mesleklerin sosyal statüsüyle ilintili olarak çeşitli yollara başvurarak kendilerine bir mesleki kimlik oluşturmuşlardır.

Çağdaş toplumun başarı odaklı ve güvencesiz ilişkilerin neden olduğu istikrarsızlık ve farklılık duygusu insanları, sürekli biçimlendirmek, güçlendirmek veya revize etmek durumunda kaldıkları bir kimlik çalışması ile meşgul olurlar. Bu noktada kimlik çalışmalarının amacı değişken söylemsel çerçeve içinde sunulan gerçeklere karşı süreklilik sağlayabilmektir. Birmingham’da bir şirkette konumsal olarak kıdemli bir yönetici olarak görevlendirilen ancak bir bölüm lideri olarak her zamankinden çok daha fazla yönetildiğini hisseden yönetici örneği bu çelişkili kimlik düzenlemesini çok net bir şekilde ifade etmektedir. Konumu ve gerçekte yaptığı şey arasındaki tutarsızlık, yöneticinin ifadesiyle, “gerçekten kendinden bile sorumlu olup olmadığını” sorgulamasına neden olmuştur (Alvesson ve Wilmott, 2002: 9). Benzer bir başka örnek, görevinden beklediği roller ile gerçekte sahip olduğu roller arasında tutarlılık oluşturmaya çalışan bir operasyon yöneticisi hakkında yapılan çalışmadır. Söz konusu yönetici pozisyonu beklenenin aksine konferans bahçecilik, teknik tesisleri ve idari işleri içermektedir. Görevi üstlenen yönetici, sahip olduğu mevki ile örtüşmeyen rolü arasında telafi edici bir tutum geliştirmeye çalışmıştır. Buna karşı geliştirdiği yöntemlerden biri işi ile kendi kimliğini özdeşleştirmemek olmuştur. Görevi birim bakıcısı olarak aşağılayıcı bir etiketle tanımlanmış olmasına karşın; bu

tür işleri genel olarak önemsiz olarak görmediğini, daha çok temelde kendisine ait olmayan bir şey olarak gördüğünü vurgulamıştır. Bununla birlikte organizasyonel arenada işinin 'kapıcılık' yönlerinden kaçınmaya ve bunun yerine stratejist ve kültür görevlerine geçmeye çabalamıştır. Ayrıca birim yöneticiliğini, CEO pozisyonuna yakın bir yerde ve yerel özerkliğin tarihsel mantığının temsilciliği olarak tanımlamıştır. Buna karşın şirketteki çoğu yönetici ve astları, "gerçek kararlar" üzerindeki etkisinin küçük ve sembolik olduğunu vurgulamıştır. Dezavantajlarına rağmen sahip olduğu rolün, toplumsal ve bilimsel ağlarda önemli bir aktör olarak kabul edilme konusunda uzun bir geçmişe sahip olduğuna inanmaktadır (Sveningsson, 2003: 1177-81). Böylece konumu ve yaptığı iş arasındaki gerilimi azaltabilecektir.

Rol geçişi esnasında değiştirilen şey nesne değil; bireyin çevresiyle ilişkili kendisine dair algısı/kimliğidir (Hall, 1968: 447).

Bunun bir örneği İngiltere merkezli bir işletme okulunda iki yıllık bir Executive MBA programında yarı zamanlı okuyan yöneticileri kapsayan bir araştırmadır (Sturdy, 2006). Burada programın yöneticilerin kimliklerine olan etkisi, söylemleri üzerinden ele alınmıştır. Çalışma süresince, programa katılanların, program devam ederken bile kimliklerini üst düzey yönetici kimliği ile özdeşleştirdikleri görülmüştür. Öz güvenlerinde artış yaşanmış; olumlu bir benlik algısı geliştirmişlerdir. Eğitim sonrasında ise kişinin işi ve kariyeri üzerindeki kontrolünün arttığına yönelik bir düşünce gelişmiştir. Ayrıca program sadece mesleki bilgi sağlamakla kalmamış, yönetici rolü için gerekli olan davranış kalıplarını da öğretmiştir. Programa dâhil olan yönetici adayları, bu dönüşümün onlara yeni bir dünyanın kapısını araladığını ve bunun kimliklerine olumlu olarak yansıdığını düşünmektedir. MBA programı mesleki yeterlilik hissi ve yüksek bir pozisyon imkânı sunmasının yanında daha planlı bir kimlik anlatısını da mümkün kılmıştır (Sturdy, 2006: 851-52). Bu örnek aynı zamanda bireylerin kariyerleri ilerledikçe örgütsel ortamlarda kimliklerinin değişebileceğini gösteren çalışmaları da destekler niteliktedir (Pratt, Rockmann ve Kaufman, 2006: 236).

Bu çalışmaların yanı sıra yeni iş alanların doğuşuyla beraber ortaya çıkan orta düzey yöneticilerin güvensiz konumlarının yarattığı kimlikler üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Sims(2003) yöneticilerin yaşamlarını ve çalışma deneyimlerini aktif bir şekilde "öyküleme" yollarını gösterirken; Watson (2001), Thomas ve Linstead (2002), orta düzey yöneticilerin bir kimliği koruma biçimlerini incelemiştir. Sveningsson ve Alvesson (2003) ise, yöneticilerin benlik duygusu yaratmada aktif kaynak olarak çeşitli örgütsel söylemlerden yararlanma şekillerini gösteren çalışmalar yapmışlardır (Watson, 2008: 125).¹⁰ Bu çalışmalar orta düzey yöneticilerin rolleri ve statüleri hakkında oldukça belirsiz ve güvensiz hissettikleri konusunda hemfikirdir.

Dolayısıyla bu belirsizlik ve güvencesizlik onları kendi kimliklerini korumaya yönelik birtakım yollara başvurmaya itmiştir (Thomas ve Linstead, 2002: 79). Orta düzey yöneticilerin geçiş aşamasındaki konumları nedeniyle hem üst düzey yöneticiler için hem de astları için aynı anda anlam veren hikâyeler yaratma baskısı altında oldukları görülür. Dolayısıyla kendi yerlerini korumak için başvurdukları yollarla kendileri ile alakalı anlattıkları hikâyeler ve bu hikâyelerin anlatım tarzı, orta düzey yönetici kişiliğinin yaratılma şeklinin önemli bir kısmını oluşturmuştur (Sims, 2003: 1205,1209).

Genel olarak yapılan çalışmalardan anlaşılabacağı üzere meslek kişinin kimliği, benlik değeri, hatta ve hatta sağlığı üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. İnsanların

¹⁰ Bu çalışmalara ek olarak Musson ve Duberley'in (2006), süpervizörlerin işverenlerle rekabet halinde olan söylemsel kaynaklardan nasıl yararlandıklarını gösteren; Symon ve Clegg (2005), bilgi sistemleri geliştiricilerinin, kimliklerinin işle ilgili ayrıntılarını oluşturmadaki yaklaşımlarını ele alan çalışmalarını ekleyebiliriz. Bu çalışmaları destekleyecek bir başka çalışma ise Storey vd. (2005) serbest çalışan ve sözleşmeli medya çalışanları üzerine yaptıkları çalışma olmuştur. Bu çalışmada bahsi geçen çalışanlar, 'şu anda endüstrilerinde baskın olan kimlik söylemlerini' ve özellikle de 'girişimci benlik' kavramını bir dereceye kadar özümsemiş olması beklenen işçiler olmuştur. Bununla birlikte, araştırmacılar, işçilerin çeşitli şekillerde "refleks olarak organize edilmiş benlik anlatılarına müdahale kavramlarını dâhil ettikleri, değiştirdikleri veya reddettikleri" sonucuna varmışlardır (Watson, 2008: 125).

hayatında bu kadar önemli ve büyük bir yer kaplaması bir meslek içinde yer alan kişilerin, mesleki rol ve kimlikleri ile kendi hayat hikâyeleri arasında tutarlı bir hikâye yaratma eğilimini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla öz kimlik duygusu-gerek kişisel yaşamı ile işi özdeşleştirerek gerekse de boş zaman aktivitelerini mesleki rol ve yükümlülüklerle birleştirerek- işe kişisel bir dokunuş katmıştır. Roller bir yandan kimliği etkilerden bu role uygun yapılan kimlik çalışması, yeni roller oluşturmuştur. Bu roller -yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi- değiştirilebilir, marjinalleştirilebilir ya da reddedilebilir niteliktedir (Sveningsson, 2003: 1178).

Kişinin kendisini tanımlamasına imkân veren tatmin edici çalışma, bir benlik ifadesi olarak benimsenirken; haysiyeti söz konusu olduğunda çalışan, işi ile arasına mesafe koymuştur. Bununla birlikte her türlü işin kendi içinde haysiyet zedeleyici bir yön barındırması kişinin işinin pozitif yönüne sarılıp özdeşleşmesine, kendisini tanımlayan olumsuz yönlerini ise kendisinden uzaklaştırmasına neden olmuştur (Ghidina, 1992: 75). En az prestije sahip en düşük mesleklerde bile insanların işlerine ve dolayısıyla kendilerine, birbirlerinin ve yabancıların gözünde değer vermek için kolektif iddialar geliştirdikleri görülmektedir. Ayrıca kişiler kendi pozisyonlarını, bir sonraki yüksek pozisyonundaki insanları hatalarından kurtardıkları gerekçesiyle onurlandırıcı bir konuma yükselmektedir (Hughes, 1993: 340). Ek olarak toplumdaki karakterler, ahlaki tanımlamalarıyla bir kültür sağlayan sosyal rollerdir (MacIntyre, 2007: 31). Dolayısıyla bazı ünvanlı meslekler kişinin anlatı yaratmasında kolaylık sağlamaktadır. Yani zaten toplum nezdinde tanınan mesleki statülerdeki kişiler iş ve benlik tanımlamalarını sürekli olarak yaratmak ve sürdürmek zorunda kalmamaktadır. Ya da tam tersi bir şekilde ‘karakterlerin ortak referans noktası olarak’ mesleki kimlik yaratımında -CEO statüsü ile kendini özdeşleştiren birim yöneticisi örneğinde olduğu gibi- bu mesleki statülerden faydalanabilmektedirler (Down, 2006: 23).

Bu kısımda meslek ve kimlik arasındaki ilişkinin farklı açılardan birbiri üzerindeki ve bireylerin kendi benlik algıları üzerindeki etkisini göstermeye çalışıldı. Aynı zamanda farklı rol ve statülerin bireylerin davranışlarında ne gibi farklılıklar yarattığı ve mesleklerini tanımlama biçimleri ile kendi kimliklerini tanımla biçimleri arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışıldı. Çalışmanın bir sonraki bölümünde yönetici ve

uzman unvanlarıyla profesyonel iş yaşamında yer alan iş insanları ile yapılan görüşmelerle burada ele alınan konular daha net gösterilmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YENİ PROFESYONELLER’İN OTOBİYOGRAFİK İNŞASI

Bu bölümde, önceki bölümlerde tarihi ve teorik zemini sunulan mesele, saha çalışması yapılarak desteklenmeye çalışılmıştır. Saha çalışmasının amacı değişen piyasa ekonomisine bağlı olarak çalışma koşullarının değişen yapısının yönetici pozisyonundaki bireylerin yaşamı ve sosyal karakteri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çerçevede iş yaşamında aktif olarak yönetici ve uzman pozisyonunda yer alan 18 kişi ile yaşamöykülerinin aktarıldığı açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasına geçilmeden evvel ilk olarak Türkiye’de yeni orta sınıfın ortaya çıkışı ve şekilleniş sürecinden bahsedilecek daha sonra ise çalışma yapılırken hangi yöntemin ele alındığına kısaca değinilecektir. Ardından belli temalar altında elde edilen bulgular analiz edilerek Türkiye’deki yeni orta sınıfın otobiyografik inşalarına ilişkin ulaşılan sonuçlara yer verilecektir.

3.1.Türkiye’de Yeni Profesyonel Sınıf

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarında 1929 ekonomik buhranı ve 2. Dünya savaşı gibi gelişmeler neticesinde devlet, ekonomide etkin bir rol oynamak durumunda kalmıştır. 2. Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçişle birlikte yaşanan siyasi iklim değişikliğiyle iktisadi politikalarda birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte liberal iktisadi politikalar etkin hale gelmiştir. 1950’de uygulanan politikalar sonucunda özel sektör görece gelişmiş ve özel teşebbüse ait yatırımlar devlet yatırımlarını geçmiştir (Sağlam, 2015: 295-96). 1950’lere kadar ağırlıklı olarak bir tarım ülkesi olan Türkiye’de 1950’den itibaren sanayi alanına doğru bir geçiş görülmüştür. Bunun neticesinde ise hem eski orta sınıfın hem de imalat, ticaret ve hizmet sektöründeki hızlı gelişmeyle oluşan yeni orta sınıf mensuplarının sayısı hızla artmıştır (Önen, 1994: 39). 1980’lere

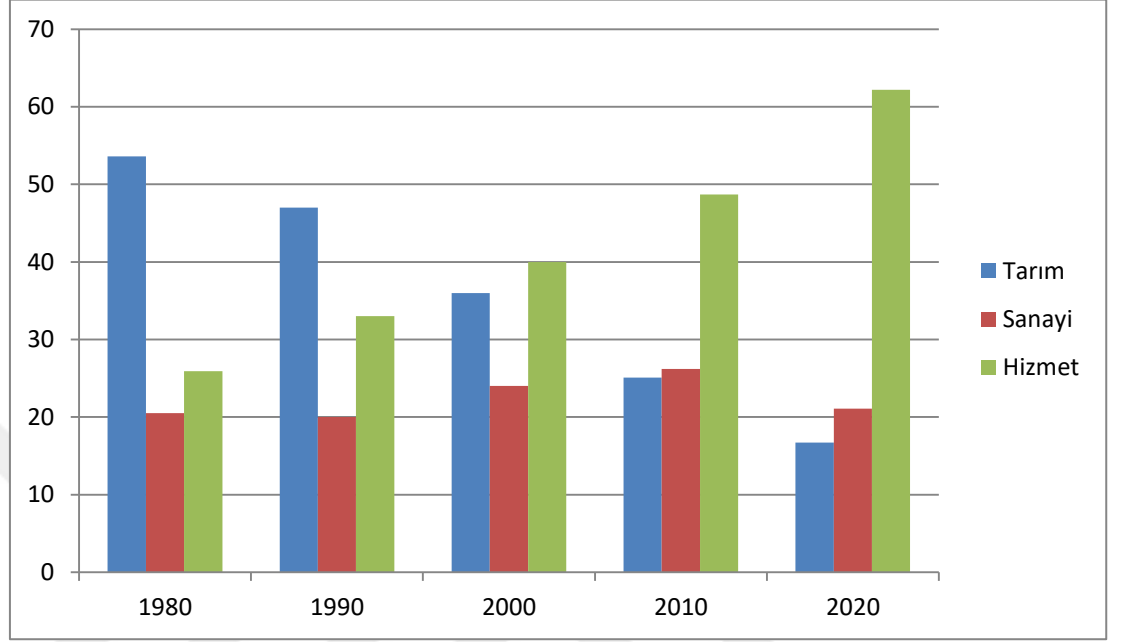
geldiğimizde ise sanayi yerine hizmet sektörü yükselişe geçerken bu sektörde çalışan kişi sayısı da aynı hızla artmıştır (Sunar, 2020: 35).

Türkiye’de 1980’lerde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin bu değişimdeki temel sebep olduğu söylenebilir. Sivil toplum ve demokratik kurumlar üzerinde ciddi bir hasar bırakan askeri darbe sonrasında, Turgut Özal liderliğiyle Türkiye ekonomisinin refah artışı için orta sınıf hedeflenmiştir. Ekonomide liberal bir anlayış hâkim olmuş ve küresel piyasayla bir bütünleşme yaşanmıştır. Tüm bunlar bugünün orta sınıfın şekillenmesinde önemli gelişmeler olmuştur (Kesgin, 2016: 19).

1980-90 yılları arasında hayata atılan nesil gözde meslekler olan doktorluk, mühendislik gibi mesleklere yönelmek yerine iktisat ve işletme gibi bölümlere yönelmiştir (Göz, 2016: 11). “Bu yeni nesil profesyonel, girişimci orta sınıf, kendilerinden önceki Modern Cumhuriyet Türkiye’sini yaratma ve Cumhuriyet değerlerini koruma işinin kendilerine emanet edildiği memur sınıfından değerleri ve siyasete bakışlarıyla farklılaşırken yeni bir orta sınıf kümesinin öncüleri olmuşlardır” (Kesgin, 2016: 20). Türkiye’nin 1980’de başlayıp 90’larda giderek artan bu değişimi, günümüzde daha ileri bir seviyeye ulaştırmıştır. Bu değişimin aslında hem sonucu hem de önemli bir parçası olan yeni orta sınıf olarak isimlendiren toplumsal kesim ise dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Keyman, 2012: 23).

Post-endüstriyel dönem olarak tanımlanan günümüzde küreselleşmenin ortaya çıkışı ve endüstri toplumundan farklı olarak teknolojik gelişmelerin önem kazanması tüm dünyada önemli bir etki yaratmıştır. Post-endüstriyel toplumda bilgi-hizmet işlerinin payı hızla artmaya başlamıştır. Bu dönüşüm meslek yapılarında, toplumların örgütlenme biçimlerinde ve değerler dünyası üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Türkiye de tüm dünyada olduğu gibi bu değişimden, kendi iç dinamiklerine bağlı olarak etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmektedir. Ancak Türkiye’de eğitim, bilgi ve teknoloji alanındaki yetersizlikler ve devletin geleneksel rolü nedeniyle bu değişimin tezahürü, gelişmiş ülkelere kıyasla daha farklı seyretilmiştir (Bozkurt, 2014: 286-290). Bu itibarla değişim ilk olarak tüketim

sürecinde yaşanmış, üretim sürecinde ise tam manasıyla bir dönüşüm gerçekleştirilememiştir (Sunar, 2020: 32).

(İnşaat sektörü de dâhil edilmiştir).

Grafik 1. İş gücüne katılımın sektörlere göre dağılımı(%)

(Kaynak: *Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu* çalışmasında yer alan verilerden ve TÜİK’in (2005-2020) verilerinden oluşturulmuştur)

Tüm dünyada ve Türkiye’de yükselen “yeni orta sınıf” terimini kullanan ilk kişi olarak Mills bu sınıfa yöneticiler, mühendisler, avukatlar, eğitim, bilim ve teknoloji, sağlık ve kişisel bakım sektörleri gibi diğer işlerde çalışan insanlardan oluşan beyaz yakalılar olarak tanımlamıştır (Belbağ, Üner ve Çavuşgil, 2019: 5). Piyasa ekonomisinde yaşanan değişim, orta sınıf kavramında da içine pek çok mesleği alarak ciddi bir genişlemeye neden olmuştur (Mills, 1969). Yeni orta sınıf içerisinde kalifiye olmayan sıradan beyaz yakalılar ile kalifiye olan uzmanlar kesimini barındırmaktadır. Herhangi bir uzmanlığı olmayan büro çalışanları kalifiye olmayan sıradan beyaz yakalılarıdır. Bürokratikleşme, rasyonelleşme ve kadınların işgücüne katılımı gibi gelişmeler, bu kesimin sınıfsal konumlarında olumsuz yönde bir değişime yaratmıştır. Yeni orta sınıfın uzmanlardan oluşan kısmını ise hem

niceliksel olarak hem de sınıfsal koşul anlamında devamlı olarak gelişmekte olan idari ve profesyonel çalışanlar oluşturmaktadır (Şimşek, 2005: 14). Bu çerçevede yeni orta sınıfın kalifiye uzmanlardan oluşan kesimi, genel olarak mesleki konumları, gelirleri ve sosyal statüleriyle yeni ortaya çıkan sosyal gruplar içinde, daha yüksek bir sosyal konumda tanımlanır. Yeni orta sınıf kavramı daha çok yeni küçük burjuvazinin üyesi olmayı ifade eden meslekleri kapsamaktadır (Arslan, 2011: 64). Bununla birlikte mimar, mühendis, avukat, doktor gibi yüksek eğitilmiş profesyonellerden oluşan meslek gruplarının, değişen çalışma biçimleri neticesinde maaşla çalışan nitelikli işçiler haline gelmeleri nedeniyle toplumun içindeki konumlarında bir değişim yaşandığı görülmektedir. Benzer bir sınıf farklılığı şirket kuran eğitilmiş profesyonellerde görülmektedir. Şirket sahibi eğitilmiş profesyoneller, hem kendi meslektaşlarını hem de diğer eğitilmiş profesyonelleri maaşlı çalışan olarak istihdam etmektedir. Bu paylaşım ilişkilerinin durumu neticesinde aynı şekilde sözü edilen profesyonellerin sınıf konumunda da bir değişim yaşanmaktadır (Arslan, 2012: 79).

Türkiye ekonomisinin küresel ekonomiye hızlı bir şekilde entegre olmasıyla beraber çalışma yaşamındaki iş konumları benzer bir değişim sürecine girmiştir. Buna göre işteki konum maaşlı, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olmak üzere 5 gruba ayrılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde serbest piyasa ekonomisine geçiş, girişimcilik ruhunu öne çıkarmıştır (Sunar, 2020: 36).

Yıllar	Yevmiyeli veya Maaşlı	İşveren	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi
2000	48,60	5,14	24,67	21,59
2005	56,99	5,49	23,37	14,16
2010	60,91	5,32	20,13	13,65
2015	67,00	4,40	16,80	11,80
2020	69,0	4,40	16,10	10,50

Tablo 1. İstihdamın Statüye göre dağılımı(%)

(Kaynak: *Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu* çalışmasında yer alan verilerden ve TÜİK’in (2019-2020) verilerinden oluşturulmuştur)

Türkiye’deki yeni orta sınıf üyelerinin özelliklerine bakıldığında iyi üniversitelerden lisan bilerek mezun oldukları görülmektedir. Yoğun olarak bankacılık, ihracat, finans, halkla ilişkiler alanlarında çalışmaktadırlar. Çalışkanlık, iş bitiricilik ve yüksek konsantrasyon bu sınıfın özellikleri olarak sıralanabilecek niteliklerdir. Ayrıca bu sınıf, yeni fırsatların peşinden koşmakta ve bu fırsatlara ulaşması ya da kaybetmesi an meselesi olduğu için her zaman aşırı bir çaba göstermektedir (Karademir, 2009: 106). Bunların yanında bu yeni sınıfı diğer sınıflardan ayıran, sosyal ve kültürel sermayeleridir. Özellikle bu yeni orta sınıfta- profesyoneller ve yöneticiler gibi- yaşam tarzı ve tüketici tercihlerinde farklılığı yaratan şey ise eğitim ve mesleki tecrübelerdir (Erdem, 2010: 290). Özellikle kültürel tüketim, beğeniler, hayat tarzları bu ayrımın net bir şekilde görüldüğü alanlardır (Arslan, 2012: 79) . Bu itibarla kadın-erkek ilişkileri, yabancı kültürlerle bakış, eşcinsellik, din gibi konularda ortalamadan farklılaşan görüşleriyle daha esnek bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir (Kozanoğlu, 1993: 12). Ancak yeni orta sınıf kimliğinde öne çıkan unsurlardan biri yeniliğe karşı açıklık gibi görünse de özellikle çalışma alanında- yoğun bir muhafazakarlık gözlemlenmektedir (Akt., Karademir, 2009: 106; Erdem, 2010: 291). Kişinin mesleği sosyal sınıfının en önemli belirleyicilerinden biridir. Ayrıca ailesine sunacağı kaynaklar, estetik tercihler, boş zaman kullanımı gibi pek çok konuyu belirlemesi çalışma yaşamının ya da sahip olunan mesleğin muhafazasını anlamlı hale getirmektedir (Akt., Güngördü, 2016: 101). Bu çerçevede yeni orta sınıfın gerek farklılaşan aile ilişkileri, gerek tercih edilen farklı konut tipleriyle yeni bir hayat tarzının temsilcisi oldukları söylenebilir (Keyder, t.y: 2).

Bu yeni karakter ise 80’li yıllarda yükselen girişimcilik ruhunu ifade eden yuppielik(genç şehirli profesyoneller) kavramıyla yakından ilişkilidir. Yuppielik 90’lı yıllarda da süregelmiş; zaman içerisinde ise “girişimcilik” ve “başarı” toplumda benimsenen ve yayılan kavramlar haline dönüşmüştür. En alttan başlayıp en yukarıya çıkan genç insanların başarı öyküleri öne çıkarılırken girişimcilik ruhu çeşitli

dernekler ve yarışmalarla teşvik edilmiştir (Bali, 2015: 95-96). Amerikan tarzı okullara verilen önem artmış; ODTÜ, Boğaziçi gibi üniversitelerden mezun olmuş hatta MBA masterı yapmış gençler finansal kuruluşlar için aranan elemanlar olmuştur. İş yaşamında ortaya çıkan bu yeni profilin kültürel anlamda da yeni bir tipoloji oluşturduğundan bahsedilebilir. Piyasanın ihtiyacına yönelik şekillendirilen ve buna uygun eğitimlerden geçen bireylerin; aynı zamanda kültürel zevkleri, tüketim alışkanlıkları ve yaşama biçimleri de ortaklaşmaktadır. Dolayısıyla çokuluslu şirketlerin Türkiye ofislerinde çalışan bu eğitilmiş grup, küresel tüketim kültürünün de başarılı bir temsilcisi olmuştur. Geleneksel orta sınıftan farklı olarak bu yeni sınıfın toplumsal statüsü zaman içinde yükselmiştir. Prestij artışında sadece gelirin artışı değil aynı zamanda bu artışla beraber tüketime daha fazla katılabilmeleri ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi de etkili olmuştur (Şimşek, 2005: 53-54). Postendüstriyel çağın anlayışına uygun olarak yeni orta sınıf girişimciler hızlı bir şekilde zenginleşmenin ve bir üst sınıfa dâhil olmanın aracı olan tasarrufla çelişen bir tavır geliştirmektedir (Kozanoğlu, 1993: 167). Aynı zamanda mahalle ve konut tercihleri de farklılık göstermektedir. Yeni orta sınıf genellikle bir veya iki çocuk sahibi olan çekirdek ailelerine uygun, uydu kentlerde yaşamayı tercih etmektedir (Güngördü, 2016: 81). Bu tercihlere paralel olarak yeni konut biçimleri hatta yerleşim birimleri ortaya çıkmıştır. Özellikle İstanbul'da kapalı, güvenli sitelerin sayısında artış yaşanırken, sürekli gözetim altında tutulan tüketim, eğlence ve üretim alanları da artmaya başlamıştır (Candan ve Kolluoğlu, 2008: 6). Ancak bu yeni sınıfı geleneksel orta sınıfın kimliğinden farklılaştıran yalnızca kendilerini diğerlerinden ayıran kapalı yerleşim yerleri değildir, bu yerleşim yerlerinin, binaların ve evlerin estetik tasarımları da önemli bir farklılık göstergesi haline gelmiştir (Şimşek, 2005: 54).

Sonuç olarak, bu sınıfın tutarlı bir sosyal sınıf olarak tanımlanmasında ortak bir eğitim geçmişi, yaşam tarzı, tüketim kalıpları, evlilik biçimleri gibi ölçütlerin ortaya çıktığı söylenebilir (Burris, 1987: 29).

3.2.Yöntem

Nitel araştırma, algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konması amacıyla gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel

veri toplama yöntemleri kullanılarak yapılan bir araştırma biçimidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39). Konunun derinlemesine ele alınmasına imkân sağlaması açısından bu çalışmada günümüz çalışma anlayışı ile bireylerin benlik inşaları arasındaki ilişki, nitel araştırma yöntemi ile ele alınmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma, içerisinde çeşitlilik ve derinlikler barındıran grift bir yapıya sahip olması varsayımları ve yorumlayıcı bir yaklaşımı gerekli kılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımları içerisinde anlatı araştırmaları, fenomenoloji, kuram oluşturma, etnografi ve durum çalışmaları gibi yaklaşımlar yer alır (Budak ve Budak, 2013: 42). Bu tekniklerden anlatı hikâyeleri bireylerin deneyimlerini konu edinmekte; onların kimliklerine ve kendilerini nasıl gördüklerine ışık tutabilmektedir. Bireylerin deneyimlerinin içinde yer alan temaları içeren bu hikâyeler sadece kişiler hakkında değil aynı zamanda sosyal ve tarihsel çerçeveye dair de bilgiler sunmaktadır (Aydın, 2013: 76). Yaşam öykülerinin temel alındığı bu çalışmada da anlatı tekniği kullanılarak iş yaşamındaki profesyonellerin yaşam öyküleri üzerinden hem bireylerin hem de dönemin özelliklerine ulaşma imkânına sahip olunmuştur. Anlatı hikâyeleri başta mülakatlar olmak üzere, gözlem, dokümanlar, resimler ve diğer nitel veriler olmak üzere çeşitli veri toplama teknikleri kullanılarak elde edilir (Aydın, 2013: 71-72). İlaveten bu çalışmada kullanılan etnografik araştırmalarda da kullanılan nitel veri toplama tekniklerinden çevrimiçi veri toplama tekniği önemli bir veri toplama aracı olmuştur. Mevcut çalışmaya ilişkin bulgular da, pandemi koşulları münasebetiyle, video konferanslar aracılığıyla gerçekleştirilen mülakatlarla elde edilmiştir. “Çevrimiçi veri toplamaya yönelik katılımcıların gizliliği, veri sahipliği, özgünlük, toplanan verilere güven duyma gibi bazı kaygılar ortaya çıksa da pek çok yönden olumlu özelliğe sahiptir” (Özsevgeç, 2013: 161). Hem araştırmacı için (zaman ve maliyet tasarrufu açısından) hem de katılımcılar için (zaman ve yer esnekliği sağlaması açısından) belli avantajlar sağlamıştır. Ayrıca rahat bir ortam sunması katılımcıların nazik sayılabilecek konular hakkında da rahatça konuşmasına imkân tanımıştır. Önemli avantajlarından bir başkası ise ulaşımı zor olan gruplara erişimi kolaylaştırmasıdır (Özsevgeç, 2013: 161). Sağladığı erişim kolaylığı sayesinde farklı bir ülke (Almanya) ve şehirde (Edirne) ikamet eden iki katılımcıyla görüşülebilmektedir.

Niteliksel araştırmalarda önemli olan bir başka husus araştırmanın amacına uygun soru oluşturma'dır. Dolayısıyla sorulan soruların doğası daha çok görünenin altındaki gerçeğliği bulmaya, anlamaya ve açıklamaya yöneliktir (Arı, Armutlu vd., 2009: 119). Bu çerçeve'de nitel araştırmalarda kavramsal ve kuramsal çerçevenin yanı sıra alandan toplanan ön bilgiler soruların belirlenmesine yardımcı olur. Çalışmanın başlangıcında ilk olarak belirlenen pilot katılımcıyla **iş öncesi hayat, iş hayatı ve kariyer beklentileri** olmak üzere belli temalar altında oluşturulmuş açık uçlu soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış mülakat gerekleřtirilmiřtir¹¹. Bu görüşmeden toplanan n bilgilerle bazı yeni sorular ilave edilmiştir. Görüşme esnasında soruların bazıları katılımcıların anlatılarının içinde cevaplanmıştır. Ayrıca zaman zaman verilen cevaplarla ve çalışmanın amacıyla ilintili olarak katılımcılara soru formunun dışında kalan soruların da yneltirme ihtiyaı doğmuştur. Çalışmanın rnekleme ise nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkan amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kartopu örnekleme tekniği kullanılarak oluşturulmuş ve çalışmaya 18 kişi katılmıştır (Yıldırım ve şimşek, 2011: 107).

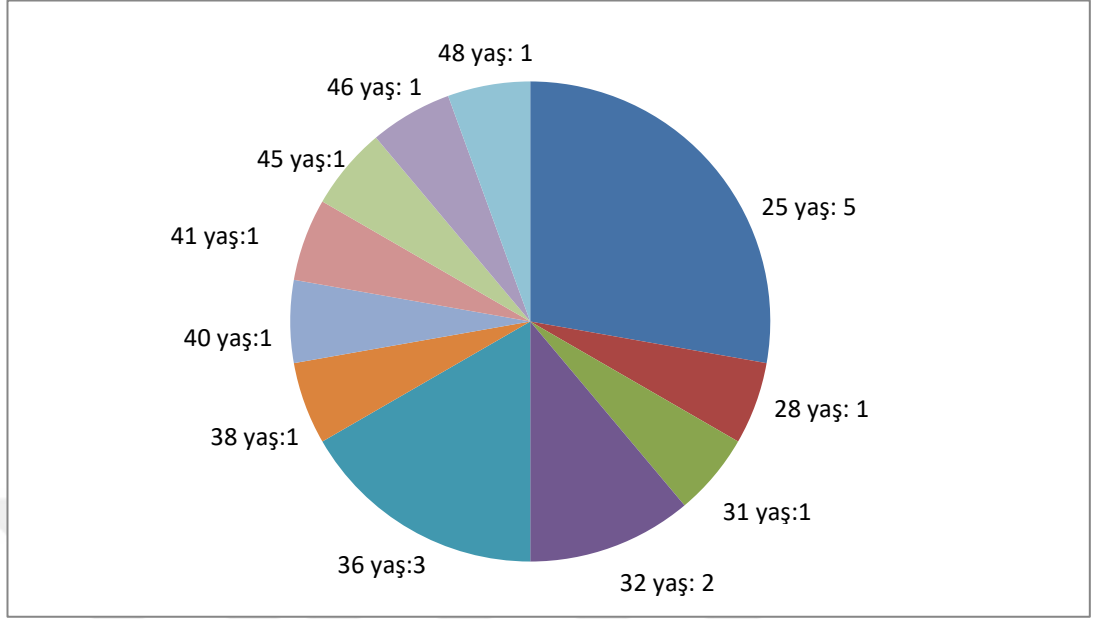
Bu görüşmelerden 16'sı video konferans tekniği ile yapılırken sadece 2 tanesi yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleşmiştir. Görüşme süresi 45 dakika ile 2 saat arasında değişim göstermiştir. Yaş ve deneyim süresiyle doğru orantılı olarak görüşme süresi de uzamıştır. Katılımcılar genel olarak eğitim hayatlarını ve iş tecrübelerini aktarmış; ayrıca iş dışında kalan zamanlarına dair bilgiler vermiştir. Katılımcıların isimleri ve yaşları belirtilerek bir kodlama yapılmıştır. Görüşmeler kaydedilmiş olmakla birlikte katılımcıların çalıştıkları kurumların isimlerinin geçmemesi konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Görüşmeye ilişkin bulgular ise belli temalar üzerinden değerlendirilerek katılımcıların da ifadeleri aracılığıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

¹¹ çalışmada kullanılan görüşme formu Ek.1'de paylaşılmıştır.

3.3. Veriler

3.3.1. Katılımcıların Genel Nitelikleri

Çalışmada yer alan katılımcıların yaş aralığı alt sınır 25 üst sınır 50 olacak şekilde belirlenmiştir. Bu çerçevede katılımcıların yaş dağılımı (25-48 yaş) Grafik.1’de detaylandırılmıştır. Katılımcılardan 7’si kadın 11’i erkektir. 18 katılımcıdan 9’u evli, 1’i boşanmış ve 8’i bekârdır. Evli olanlardan ise 2’sinin çocuğu bulunmaktadır. Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde doğmuş olmakla birlikte genel olarak doğum yerlerinin İstanbul ve Ankara ağırlıklı olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılardan 2’si Almanya ve İsveç doğumludur. Bunun yanı sıra 17’si İstanbul’da yaşamakta ve çalışmaktayken 1 tanesi Almanya’da ikamet etmektedir. Katılımcıların eğitim hayatına bakıldığında 3’nün fen lisesi, 2’sinin kolej, 5’nin anadolu lisesi, 6’sının düz lise 1’nin meslek lisesi mezunu olduğu görülmektedir. 1’i ise lise eğitimini İsviçre’de tamamlamıştır. Bununla birlikte üniversite eğitimlerini Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, ODTÜ, Bilkent Üniversitesi, Gebze Teknik Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi gibi Türkiye’nin çeşitli üniversitelerinde tamamlamıştır; ayrıca 9’u yüksek lisans eğitimi almış ancak 1’i yüksek lisans eğitimini yarıda bırakmıştır. Neredeyse tamamına yakını belli bir şirket bünyesinde orta kademeli yönetici ya da uzman statüsüyle çalışma yaşamında yer almış ve yer almaya devam etmektedir. Bununla birlikte katılımcılardan 2’si kendi şirketlerini kurarak bağımsız olarak çalışma yaşamını sürdürmektedir.

Grafik 2.Katılımcıların Yaş Dağılımı

3.3.2. Aile Bilgileri

Katılımcıların aile yapılarına bakıldığında genel olarak orta sınıf yapısının hâkim olduğu görülmektedir. Katılımcıların 3'nün annesi üniversite 6'sınıki lise mezunudur. Babası üniversite mezunu olan kişi sayısı 6 iken, lise mezunu sayısı 6'dır. Katılımcıların anneleri ağırlıklı olarak ev hanımıdır ancak 4'nün annesi çalışma yaşamında yer almıştır, 1'i çalışma yaşamına hala devam ederken 3'ü emeklidir. Çalışan annelerden 1'i ilköğretim mezunudur ve aşçılık yapmaktadır. Emekli olanlar ise öğretmen ve sağlık teknisyeni olarak görev yapmıştır; bunlardan 2'si lise mezunu, 1'i ise üniversite mezunudur. Katılımcıların 7'sinin babası devlet memurudur, geri kalanı ise özel sektör içerisinde yer almıştır. Ailelerin çocuk sayısı 2 ile 3 arasında değişim göstermektedir. Yalnızca 1 katılımcının ailesindeki çocuk sayısı 6'dır. Katılımcıların kardeşlerinin tamamı üniversite mezunudur; doktor, mimar, iç mimar, avukat, sağlık teknisyeni, yönetici, öğretmen olarak çeşitli çalışma alanlarında görev almaktadırlar.

3.3.3. Çalışma Hayatı ve Şekillenme Süreci

Katılımcıların kariyer çizgilerinin tek bir iş kolu üzerinde ilerlemediği, farklı sektörlerde farklı pozisyonlarda çalıştıkları gözlemlenmiştir. Aynı şirkette uzun süre

alışan katılımcıların şirket içinde, farklı pozisyonlarda yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte daha genç olan katılımcıların dahi en az 2-3 farklı yerde çalıştıkları görülmüştür. Genel olarak, pazarlama, bankacılık, STK, ajans gibi özel sektörün çeşitli iş kollarında “ manager”, “brand manager”, “uzman denetçi”, “iş geliştirme müdürü”, genel müdür gibi pozisyonlarda çalışmaktadırlar. Ek olarak pek çok katılımcının çalışma yaşamı henüz niversite eğitimi bitmeden başlamıştır.

“niversitedeyken çalışmaya başladım....Türk Hava Yolları, banka, gayrimenkul sektörü, perakende sektörü, çok farklı sektörlerde hep iletişim, halkla ilişkiler, marka yönetimi, en son pazarlama direktörlüğü yaptım bir danışmalık şirketinde.” (Asude, 46)

“Aslında ben niversite esnasında kariyer planını oluşturdum.... Stajlarla mezun olduktan sonra kariyerimin ne yönde ilerlemesi gerektiğini planladım. Finansın birçok alt dalında staj yapma imkânım oldu. Sonrasında yine finansın bir dalı olan denetim alanında ilerlemeye karar verdim.” (nder, 25)

Bu noktada Kozanoğlu’nun özellikle 80’lerde niversiteye giren yeni profesyonel kuşak için yapmış olduğu tanımlama yol gösterici olmaktadır. Bu dönem kuşağını soy-yuppie kuşağı olarak adlandıran Kozanoğlu, en belirgin özelliklerinin niversiteye girdikleri andan hatta öncesinden itibaren kariyer planlaması yapmaları olduğunu işaret etmiştir (Kozanoğlu, 1993: 72). Bu çerçevede gerek 80’de gerek 80 sonrasında niversiteye giren kuşağın benzer bir çizgide ilerledikleri görülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin 80 sonrası dönemde yaşadığı gelişmelerin istihdam alanlarını değiştirdiği görülmektedir. Sermayenin sanayi ve üretim alanından finans-bankacılık ve borsa faaliyetlerine kayması özel sektör merkezli hizmetler sektörünün ortaya çıkmasına ve genişlemesine neden olmuştur. Artık yeni orta sınıf için bilgi işlem (IT), bankacılık, finans, medya, reklamcılık, halkla ilişkiler, turizm gibi istihdam alanları açılmış; fabrikaya karşı ofis yaşamı ön plana çıkmıştır (şimşek, 2005: 33). Çalışma yaşamında yaşanan değişikliğin en çarpıcı örneklerinden biri çalıştığı fabrikanın kapatılmasıyla kariyer çizgisi fabrikada kâğıt mtehassıslığından bankada şube müdürlüğü olarak şekillenen katılımcının öyküsü olmuştur. Kendisi bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Özelleşme süreci maalesef işte Türkiye’de devlet kâğıt üretmeyecek mantığı yerleşti... Biz de yine devlet kadrosunda olduğumuz için oradan bizi mağdur etmemek adına şartları tutanları... Özelleştirme idaresine bağlı olan ziraat ve halk bankası o dönemde yeniden yapılandırma süreci varmış bankaların artık 657 değil de sözleşmeli personele geçiş varmış.... Şimdi fabrikayla şu anki iş hayatımızın bağlantısı o. Tabii fabrika kapatıldığı için bizim de yapacak bir şeyimiz olmadığı için biz mecburen buraya müracaat ettik (Tuncay, 41).

Ayrıca, Türkiye’nin ekonomik yapısında ortaya çıkan dönüşümler dolayısıyla iyi bir tahsile sahip olmayı gerekli kılmış ve bu durum toplumda bir çeşit “eğitim histerisine” sebep olmuştur. Dolayısıyla iyi bir üniversite tabusunun oluşması aile içinde ve üniversite öncesi eğitim hayatının içinde şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede hem ailenin hem de gidilen okulların nasıl bir etkiye sahip olduğu ele alınmaya çalışılacaktır. İlk olarak ailenin rolüne bakıldığında, ailenin sosyo-kültürel seviyesi arttıkça bu etkinin daha da belirginleştiği görülmektedir. Ebeveynleri lise ve üniversite düzeyi eğitime sahip olan katılımcılar genel olarak okul ve iş tercihlerinde ailelerinin doğrudan yönlendirmeleri olduğunu söylemiştir. Annesi ve babası lise ve üniversite düzeyinde eğitime sahip olan katılımcıların konuya ilişkin aktardıkları, bu savı desteklemektedir.

“Babam ... çok yönlendirici oldu. Annem de babam da.... hatta, ilkokuldan itibaren Anadolu Lisesi sınavlarına hazırlık sürecinden itibaren hep elleri üzerimizdeydi. İşte dil öğrenmemiz gerektiği, bunun ne kadar önemli olduğu, hiçbir şey bilmiyorsak bile en az bir dil öğrenmemiz gerektiği gibi böyle telkinlerle büyüdük. Babam kararları verirken zaman zaman görüşmeler ayarlamaya çalıştı, kendi networkü ile. İşte bir avukat olmak istersem bak işte böyle bir şey, bu tür bu tür kitapları okuman gerekecek. Ya da işte psikolog olmak istersen işte aslında senin yapına uygun olabilir diye düşünüyorum, seçeneklerden biri bu. Ya da işletme olursa böyle böyle bir yol çizeceksin kendine gibi, onları benim gözümde hep canlandırmaya çalıştılar yani böyle simülasyonla.” (Canan,36)

“Ailede babamın oluşturduğu bir şey vardı, aslında annemin babamın küçüklüğümüzden beri. Yani iyi bir eğitimci diyeyim aslında babam. İşte ablam Kelkit’te derece yaptı, fen lisesine gitti. Sonra tıp fakültesi kazandı. Sonra bir küçüğü bir küçüğü derken böyle ailede bir şey oldu aslında nasıl diyeyim doğal ortamımız bu oldu. Sürekli hepimizin gündemiydi ders çalışma, bir şeyler yapma, yeni projeler yapma...” (Zafer, 25)

Bu örneklerden hareketle toplumsal kökenin, farklı yaşam veya çalışma koşullarıyla başarı şansını belirleyen önemli faktörlerden biri olarak hala etkisini sürdürdüğü söylenebilir (Bourdieu ve Passeron, 2014: 30). Dolayısıyla sosyo-kültürel seviyesinin daha düşük olduğu görülen ailelerin okul seçiminde ve spesifik bir mesleğe yönlendirme konusunda doğrudan etkisi söz konusu olmamıştır. Ancak kendi eğitimlerinden daha iyi bir eğitim almaları ve yaşam standartlarının daha yüksek olması konusunda destekleyici oldukları ve bu çerçevede bir yönlendirmede bulundukları görülmektedir:

“Annem ev hanımı okul tarafında eğitim açısından bizi yönlendirmesi olmadı annemin. Babam da şu açıdan yönlendirdi. “Oğlum aktif bir işte çalış.” Kendisi ticaretle uğraşıyor. Önündeki yılda bu yıldan daha iyi olmalısın, daha aktif olmalısın gibisinden bir yönlendirmesi oldu. Ama okul veyahut da iş anlamında yönlendirmesi olmadı.... ama babam her zaman şunu diyordu, ben okuyamadım, siz okuyun. Sonuna kadar destekçinizim, 4 yıllık okuyun.... Ama işte işletme oku, doktor ol veyahut da mühendis ol gibi bir yönlendirmesi olmadı.” (Cengizhan, 28)

“Ailemin çok etkisi olmadı. Tabii danıştım, fikirlerini sordum ama kendi araştırmalarım ile ilerledim daha çok. Üniversite tercihim ve bölümümü rehber öğretmenimin yönlendirmesiyle yaptım. Sonrasında da yaptığım stajlarla mezun olduktan sonra kariyerimin ne yönde ilerlemesi gerektiğini planladım.... Ailemin kararlarım üzerinde çok ciddi bir etkisi olduğunu söyleyemem yani o açıdan. Daha çok kendi araştırmalarım, çabalarım onların da desteğiyle.” (Önder, 25)

Profesyonel orta sınıfı diğer sınıflardan ayıran en belirgin özellikleri konumlarının ailelerinden gelen bir miras olmamasıdır. Çoğu mevcut konumlarını aldıkları eğitime borçludur. Dolayısıyla aileler eğitim noktasında çok ciddi fedakarlıklar yaparak çocuklarını desteklemektedirler (Kozanoğlu, 1993: 55). Bu çerçevede genel olarak alt ve orta sınıftan ailelerin çocuklarının iyi bir okulun gözde bir bölümünü bitirip dolgun maaşlı bir işe girmelerini ve işlerinde yükselerek iyi bir statüye yükselmelerini arzuladığı görülmektedir(Şimşek, 2005: 36). İyi bir eğitim alabilmesi için ailelerin yaptıkları fedakârlığın bir örneği olarak;

“Babamın...bir tane bir arsası vardı. Sattı onu beni Koç’a gönderme vaadiyle kendi kafasında bunu tasarlamış, İstanbul üniversitesini kazanınca bu plan geride kaldı tabii ki (Cem,31).

“Eğitim, orta sınıfların sınıfsal karakteristiklerini kazandıkları temel değişken olduğu için eğitim düzeyi yükselen bir Türkiye ile gelişen bir orta sınıf arasında birbirlerini destekleyici bir ilişki görmek mümkündür” (Erdem, 2010: 294). Dolayısıyla aile ve ailenin beklentileri kadar özellikle lise düzeyinde okul kültürünün de yeni orta sınıfın meslek seçiminde oldukça önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle kolej, Fen ve Anadolu liselerinin çoğunlukla mühendislik ve tıp alanlarına yönlendirme yapmalarının yanı sıra meslek konusunda toplumsal düşünme biçiminin dönüşmesinde de etkili olduğu görülmektedir.

“Ben liseye başladığımda sayısalcı olurum işte herkes gibi mühendislik okurum falan diye çünkü herkes öyle diyordu. Bir de iyi bir liseye gidince tamam. İyi bir liseye gidiyorsan sayısalcı olursun, mühendislik okursun. Ankara’da Kurtuluş Fen Lisesi’nde okudum. Ankara’yı bilmeyenler için Ankara’nın çok köklü 1928’lerde kurulmuş liselerinden bir tanesidir.... Dolayısıyla o lisenin içerisinde gerçekten siyasetin her şeyini öğreniyorsun.... Dolayısıyla orada siyasete çekiyordu. Siyaset okumayı istiyordum. Bir yandan felsefe çekiyordu. İşte siyaset, topluma hizmet falan birleşti kamu yönetimi okursam kamu yöneticisi olurum, insanlara da kamuya da hizmet ederim diye. Karar verme süreci biraz öyle oldu. Bölüm seçimi konusunda lisedeki okulun verdiği bir şeydi diyebilirim” (Kenan, 38).

“ Lisede ben fen bölümünü okudum.... Benim dönemimde özellikle zeki ve çalışkan çocukların matematiği iyidir, mühendislik tıp gibi bölümlerde okursun gibi bir algı vardı. Bu da ister istemez çocuğun aklının bir kenarına yer ederdi. Bize öğretmenler sıraya dizip ne olmak istiyorsunuz diye sorarlardı. Sınıfın yarısı mühendis olmak istediğini diğer yarısı da doktor olmak istediğini söylerdi. Ben de bunun etkisinde kaldım tabii ki bu etkiyle birlikte çok da keyif alıyordum. Matematiği çok seviyordum. Hem okulun hem toplumun hem de evde o konuşulan işte zaten zekiler fen ve matematik yapar gibi bir algının benim üzerimde bir etkisi olduğu kesin, bu yadsınamaz.” (Özlem, 45).

Dolayısıyla bu örneklerden de hareketle meslek seçiminde ailenin olduğu kadar okulun aldığı tutumun, yönlendirici bir etkisi olduğu söylenebilir. Ancak “alt ve orta sınıflardan gelen öğrenciler, [kültüre] erişim noktasında büyük ölçüde okula bağımlı”dır (Bourdieu ve Passeron, 2014: 159). “Yeni orta sınıf aileler için eğitim, çocuklarının sınıf koşullarını yeniden üretmenin bir aracı haline gelirken, alt orta sınıf aileler için eğitimin yukarı doğru hareketliliğin sağlanabileceği bir varlık olarak algılandığı söylenebilir” (Canpolat, 2010: 71). Ailelerin okuma telkinleriyle birlikte okul, sınıf atlamamanın aracı olarak görülmüştür. Ancak kişilerin mesleki yönelimleri sadece aile ve okul yapısının bir neticesi olmamıştır. Süreç içerisinde yer aldıkları çeşitli faaliyetler, çalışma yaşantılarında karşılarına çıkan güçlükler ya da kırılma anları da aynı şekilde rotalarını belirlemede önemli bir role sahip olmuştur.

“... her şey değişiyor insan hayatında. Üniversiteye gittikten sonra dedim ki ya benim böyle bir şey yapmamam lazım. Ben gerçekten topluma hizmet etmek istiyorsam kamuda çok özgür değilsin, işte sivil toplumda çalışayım. Sivil toplumda çalışmaya başlayınca bu sefer de dedim ki ben daha kitleleri harekete geçirmeyi seviyorum iletişimci olmalıyım ben aslında dedim. Ve sonra iletişim masterı yaptım. İletişime yöneldim, iletişimci oldum falan gibi. O süreç içerisinde de yok yok bu değil aslında benim yapmak istediğim şu diye yönele yönele başka taraflara doğru gidiyor.” (Kenan, 38).

“...iş hayatına daha okurken başlamıştım bir yazılım firmasında. Gıda mühendisliği için değil de bir analiz ve test için çalışmaya başlamıştım, okulu uzattığım için. Orda iş hayatını ilk deneyimlediğim yer bir ofis ortamı olduğu için -gıda mühendisi olduğunuzda ağırlıkta ilk etapta çalışabileceğiniz yer fabrikalar oluyor, eğer satış tarafına geçmeyecekseniz- bizim ofisin daha uygun olduğunu düşünüp kariyerimi biraz o tarafa kaydurdum. Aslında hiç gıda mühendisliği yapmadım ben.” (Yavuz, 32)

“...en son pazarlama direktörlüğü yaptım bir danışmalık şirketinde. Alışveriş merkezlerine danışmanlık veren bir şirketti.... AVM’lerle çalışmanın beni çok da mutlu etmediğine o günlerde karar verdim. Ve başka bir iş yapmam gerektiğini düşündüm. Yani AVM’lerin o rutin bir sürekli tüketmeye dönüklük, üretimin daha az olduğu durumu diyeyim galiba beni rahatsız etmeye başladı. O yüzden bir iş arayışına girdim. Birkaç ortak işler yaptığımız, projeler yaptığımız birileriyle birlikte bir tasarım şirketi kurduk. (Asude, 46)

Dikkat çeken bir başka unsur ise katılımcılar ile aileleri arasındaki çalışma hayatına yönelik bakıştaki farklılaşmadır. Bu nokta aynı zamanda katılımcılar ve aileleri üzerinden dönemin çalışma anlayışının özellikleri hakkında da fikir vermektedir. Genel olarak memur ailelerinden gelen katılımcılara aileleri tarafından okumaları, iyi meslek sahibi olmaları yönünde teşvikler yapıldığı daha öncede belirtildi. Ancak bu teşvikin sadece daha yüksek bir toplumsal konuma ulaşmayı değil aynı zamanda düzenli bir çalışma hayatını içerdiğini belirtmek gerekmektedir. Bu tutumun gelişmesinde Osmanlı’dan bu yana devlet için memur yetiştirme politikasının Cumhuriyet’in erken yıllarında da devam etmesi olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. 1980’deki kırılmadan önce hem dünyada hem de Türkiye’de devletin ve bürokrasinin yüksek önem taşıdığı bir dönem söz konusudur. Dolayısıyla 80 sonrası yetişen kuşağın aileleri bu bürokratik yaşam şekli ve çalışma tarzının içinde yer almış; güvenilirlik, temkinlilik hatta tutuculuk belirleyici nitelikleri haline gelmiştir (Berber, 2012). Bir bankada orta düzey yönetici olarak çalışan Göksel (39), ailesinin bu konuyla ilgili tutumunu “*ben memur bir aileden geliyorum. Annem babam yıllarca memuriyette çalışmışlar. Dolayısıyla biz evde hep şey diye*

büyütüldük aman garanti iş olsun. İşte devlet kurumu iyidir, ne yattığı bellidir, sigortası vardır; emekli olunca rahat edersin, kafan rahat olur, etliye sütliye karışma” sözleriyle ifade etmiştir.

Buna karşın katılımcıların büyük bir çoğunluğu memurluk ya da sabit bir çalışma hayatından yana olumlu bir bakış geliştirmemiştir.

“Ailem... akademisyen ol diye tutturmuşlardı. Ben özel sektör tercih ettim. Hayatım ailem ne isterse tersini yapmak şeklinde devam edecek. Çünkü bakışları o şekilde hayata yani babamın düşüncesi hep sabit olsun bir şeyler. Genel bakış bu olduğu için. Ben orda da fazla para kazanamayacağımı düşünerek bu işe giriştim. Aslında sektör bazlı değişikliklerim de buna dayanıyordu. Yani aslında odakta kariyer var. Sonuçta dediğim gibi varoş bir semtte doğmuşsun. Hani ailen seni belli bir noktaya getirmiş ondan sonra senin bir adım atman gerekiyor. Ya stabil bir hayat seçeceksin ya da risklerle dolu biraz daha kendini zorlayabileceğin bir kariyer. Ben o ikincisini seçme yolunda tercih yaptım.” (Cem, 31).

“X Lisesi’nde çalıştım ben 2017-2018, bir buçuk yıl ama onu da bıraktım.... Öğretmenlerin resmi işlerini, burada oturumlarını organize ediyordum. Dairelerle görüşüyordum, göç müdürlüğü, o bakanlığı, şu bakanlığı falan, yazışmalar yapıyordum.... Fakat memur kafası yok bende.... Baktım ki o da olmuyor. Ve memuriyeti iki kez terk ettim. Dolayısıyla bir daha gelsem dünyaya sahayı seçerim. Yani kendimi bir odaya oturtmadım. Her sabah aynı odaya girmek, bilgisayarı açmak, yazışmaları yapmak... Olmadı yani. Annem çok istedi bu işi. Annem çok mutlu oldu. “Allaaahııım kızımız nihayet bir baltaya sap oldu!” Yemin ediyorum onun hatırı için girdim o işe.” (Gökçe, 48).

Özel sektörün tercih edilmesindeki en önemli etkenlerden biri kamudaki çalışma yaşamına göre daha hızlı yükselebilde ve daha çok para kazanabilme imkânını sunmasıdır. Kozanoğlu’nun ifadesiyle yeni profesyoneller, iş yaşamında zirveyi zorlamak dolayısıyla büyük paralar kazanıp her şeye sahip olmak özlemi duymaktadırlar (Kozanoğlu, 1993: 167). Ailesinin akademisyen olması yönündeki

telkinlerine karşı özel sektörü tercih ettiğini belirten Cem, bu tercihin gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir.

“Ben başladığım zaman mesleğe sonuçta tezi bitirip akademik kariyer düşünüyordum aslında. Çünkü atanmışım Trakya Üniversitesi’ne siyaset tarihi araştırma görevlisi olarak. Ama gitmedim çünkü ilk etapta özel sektör çok cazip geldi; yani ben tez aşamasında bıraktığım zaman yüksek lisansı bir tarafta işte araştırma görevliliği pozisyonu bir tarata özel sektör. Şimdi özel sektörde kullandığım ekipmanlar, işte orada gidebileceğim kariyerler vesaire ben biliyordum ki 2-3 sene içinde bir iki terfiyle zaten akademisyen maaşının üstüne çıkacaktım yani.” (Cem, 31).

Ayrıca daha evvel bahsedildiği üzere katılımcıların çok sık olarak iş ve hatta sektör değiştirdikleri görülmektedir. Söz konusu yaklaşımın gelişmesinde günümüz çalışma piyasasının özellikleri ve beklentilerinin büyük bir etkisi olmuştur. Günümüzde “piyasa bir işin bir yıldan diğerine aynı şekilde yapılmasına, hatta aynı işin yapılmasına bile izin vermeyecek kadar dinamik”tir. Bunun neticesinde çözüm, kurumların hızlı bir şekilde dönüştürülmesinde aranmış; dolayısıyla çalışma biçimleri de dönüşmeye başlamıştır (Sennett, 2011: 21-22). Bu aynı zamanda çalışma hayatına katılanların çalışma anlayışlarının yeniden düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun neticesinde sabit ve benzer işler yapmak sıkıcı ve “katma değer”i olmayan işler olarak görülmüştür. Yuppie olarak tanımlanan bu yeni şehirli profesyoneller “hantallaşmış bürokrasi ve verimsiz kamu kuruluşları karşısında, esnekliği, girişimciliği, ‘çağı yakalamayı’, hızı, bilgi toplumunu, dışa açılmayı” salık veren neo-liberalizme uygun bir anlayış geliştirmişlerdir (Şimşek, 2005: 33).

“Hayatımda hiçbir zaman da memur olmalıyım işte şöyle bir şey olmalıyım duygusuna da hiç kapılmadım.... Çünkü katma değerli işler yaratmak çok zor, devlet memurluğu için. Şimdi o da bana göre ters. Sabah 8 akşam 5 işte ne bileyim rutin işler peşinde koşmak bana göre değil açıkçası.... Bende şey vardır çalışma hayatına girdiğimden beri, bir işi ben iki yıl yaparım maksimum. İki yıldan sonra ben o işi yapmam nettir bu. Ve mutlaka yeni bir şeyler üretmem lazım. Eğer yeni bir şeyler üretemiyorsam, ya bende bir

sıkıntı vardır ya da şirkette bir sıkıntı vardır. Bana bu şeyi sunamıyordur.”(Ömer, 32).

“Şu an burası benim ikinci işim. Dediğim gibi daha önce 3 sene bir yerde çalışmışım. Burada bir iki sene kaldıktan sonra daha iyi ajanslara, daha iyi pozisyonlara geçmek istiyorum. Daha da ilerisi için yurtdışı planım var.” (Ece, 25).

Sıklıkla iş değiştirmenin yanında günümüzde dönemin ruhuna uygun olarak nitelendirebileceğimiz start up modelinde çalışma biçimlerinin yükselmekte olduğu görülmektedir. İşlerin, tek bir şirket bünyesinde pek çok sektörü içine alan küçük şirketler olarak yürütülmesinde bir artış durumu söz konusu olmuştur.

“...bir önceki şirketimizde yapay zeka odaklı ürünler, start uplar¹² geliştiriyoorduk aslında. Böyle küçük küçük şirketler çıkaran bir şirketti. Biz şirketler üreten bir şirket olduğumuz için çok farklı sektörleri deneyimlemek durumunda kaldım. Farklı alanlarda belli bir uzmanlık elde etmek durumunda kaldım işte.... Eğitim alanında bir start upumuz vardı.... Veya hukukta ... bir start upımız vardı.... Eğlenceliydi çok eğlenceliydi hatta. Çok farklı sektörlerden, çok farklı insanlardan bilgi alıyorsunuz, öğreniyorsunuz.” (Zafer, 25)

2010 senesinde start up projesi üreten bir şirket kuran ancak şirketi kısa bir süre içinde lağvetmek durumunda kalan başka bir katılımcının söyledikleri günümüz start up çalışma modelinin ivmesinin yukarıya doğru çıktığını gösteren bir başka örnek olmuştur:

“...büyüme potansiyeli olan bir şirketti. Bazen düşünüyorum o zaman yıl 2010, yani 10 sene önce. Bugün mesela girişimcilik projeleri, start-uplar yatırımcı buluyor falan hani birçok seçenek var. O zaman öyle değildi, bu kadar çok ihtimal yoktu açıkçası....O proje tam nefis bir start-up

¹² Bir pazar ihtiyacını giderme amacı taşıyan yenilikçi bir ürün, süreç veya servis sunan, genel olarak yeni kurulmuş ve hızlı büyüme gösteren bir müessese.

prpjiesiydi.... Şimdi olsa çok iyi yatırımcı bulacak bir proje olurdu yani.”
(Asude, 46)

3.3.4. Başarı mı, Kader mi?

Bu kısımda yaşam döngüsü içinde bireylerin mevcut çalışma hayatına ve konuma gelme çizgisinde etkili olan kırılma noktalarına kısaca değinilecektir. Genel olarak katılımcılar kendi yaşam öykülerini anlatırken yaşamlarında farklı sonuçlara sebep olan gelişmelerin mevcut işlerine giden yolu açtıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda Giddens’in “kritik anlar” olarak ifade ettiği kırılma noktaları ile yapmakta oldukları işler arasında özdeşlik kurmakta ve bir anlamda kendi kimliklerini keşfetmelerinde etkin bir rol yüklemektedirler. Giddens’a göre “kritik anlar, -sınava girmek, bir staj ya da iş tercihi yapmak, greve gitmek, bir başka iş için mevcut işinden vazgeçmek gibi- olayların bireyin varoluşuyla ilişkili bir dönüm noktasında üst üste geldiği veya kritik sonuçlar hakkında bir bilgi edindiği zamandır” (Giddens, 2010: 148). Bu sayede değişim kendiliğinden gerçekleşen bilinçsiz bir süreç olmaktan çıkarak, okunaklı ve anlamlı bir hale gelir (Sennett, 2011: 136-138). Hayatın şekillenmesinde başka hiçbir ihtimale yer vermeyen bir tavırla kişinin, hangi meslekte büyük olmuşsa çocukluktan itibaren bunun gerçekleşmesini sağlayan izleri takip ettiği görülür (Kırmızı, 2019: 27). Böylelikle kişi o iş için seçilmiş olduğuna inanarak hem kendisini hem de işini seçkin bir konuma yerleştirebilmekte, hayatına bir anlam atfedebilmektedir. Hayatın bir anlamı olduğuna inanmak demek ise, kişinin yaptıklarının önceden tasarlanmış mutlu bir sonu olan büyük ve süregelen bir anlatının zorunlu parçaları olduğuna inanması demektir (Akt., Randall, 2014: 273). Sonuç itibarıyla hayatın krizleri ve dönüm noktaları tamamen kurumsallaşmamış olsa bile, ortaya çıkışlarını tanımlayan ve çözmeye yardımcı olan terimler kariyer çizgileri bağlamında görüldüğünde anlaşılır hale gelmektedir. Dolayısıyla değişim ("gelişim"), kariyer hareketine eşlik eden bu desenli işlemlerle şekillenir. Davranışın ve öz saygının organizasyonundaki istikrarın ise sosyal yapının istikrarına ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu görülür. (Becker ve Strauss, 1956: 263).

Kimya mühendisliği eğitimi alan ve çalışma hayatında başta mühendis olarak yer alan katılımcılardan Özlem(45), tutkum dediği mevcut işini yapma öyküsünün

babasının hastalanmasıyla başladığını ifade etmiştir. Daha sonra ise aldığı master eğitimi bu süreci hızlandırmıştır.

“Babam vefat ettikten sonra şunu artık anladım ben. Hayat çok kısa ben istediğim şeyi yapmak istiyorum ve yapmak istediğim şeyde karar vereceğim. Ben bunların hiçbirini yapmak istemiyorum, mühendislik yapmak istemiyorum. Kendi kariyer yolumu değiştirmek istiyorum ama ne yapacağımı da bilmiyorum. Tutkumu bilmiyorum yani tutkumu bulmam lazım. O yüzden üniversiteye geri döneyim ben bir master yapayım ama bu master şey olsun soft skillerimi geliştirebileceğim çünkü çok siyah ve beyaz bakıyorum her şeye....aslında gözümün önündeydi benim tutkum. Çünkü ben hayatım boyunca kendimi bildim bileli birilerine yardım ediyordum. Bizim ihtiyacı olan çocuklar vardı derslerine yardım ediyordum. Küçüktüm daha ilkokulda, ortaokulda çocukların derslerine yardım ediyordum. Üniversitede arkadaşlarımın tezlerinin tercüme edilmesi gerekiyordu, bu arada ben yüzde yetmiş beş İngilizce kimya mühendisliği okudum, gelmişler ama zorlanıyorlar vesaire onların çevirilerini ücretsiz yapıyordum. Babam hastaydı mesela, kendimi adadım. İki sene hiç çalışmadım, bakımını üstlendim vesaire. Aslında hep o yardım etme içgüdüsü, ben kendime bakabilseydim, zamanında görebilseydim aslında ne kadar çok zevk aldığımı, tutkumun ne olduğunu görebilirdim. Ve orda onu yakaladım.” (Özlem, 45)

Köklü ve kurumsal bir şirkette “mimar ilişkileri sorumlusu” olarak çalışan Ezgi (25) de çalışma hayatına başlamasının üniversite yıllarında tesadüfen tanıştığı bir arkadaşı aracılığıyla olduğunu ve bunun tüm hayatını etkilediğini ifade etmiştir.

“Bu işe staj olarak başlamak benim hayatımın her alanını etkiledi. Çok tesadüfi bir şekilde olduğu için bu da beni ayrıca etkileyen bir konudur. Çünkü üniversitenin başında, hazırlıkta, hazırlığı geçememiştim ve yaz okuluna kalmıştım. Yaz okulunda sınıf arkadaşım bir kızla tanışmıştım; tamamen tesadüfi bir şekilde bir yıl boyunca karşılaşmayıp. Aradan 4 yıl geçti, ben deliler gibi staj arayıp bulamadığım bir zamanda bir gün telefonum çaldı. Ve çok uzun zamandır konuşmadığım yaz okulundaki arkadaşım arayıp

işte dedi ki böyle böyle bir pozisyon var o da staj yapıyormuş o sırada şirkette, sana uygun olduğunu düşündüğümüz bir pozisyon var değerlendirmek ister misin? Ben o şekilde staja başladım. O günden sonra tamamen aslında hem hayat bakış açım tamamen değişti hem de hiç beklemediğim bir yerde, beklemediğim bir işi yapmaya başladım ve bundan keyif aldım. Hiç keyif alacağımı düşünmüyordum aslında 6 ay staj yapar çıkarım falan gibi düşünüyordum. Böyle aslında sadece iş anlamında değil yaşam anlamında da benim hayata bakış açım anlamında da çevremdeki insanlar anlamında da baya bir şeyleri etkiledi” (Ezgi, 25).

Bir markanın iş geliştirme müdürü pozisyonunda yer alan Cengizhan’ın çalışma hayatı yine benzer kırılma noktalarının sonucunda şekillenmiştir.

“Benim bugüne gelmemde büyük emeği olan insanla, Hüseyin Bey’le tanışmam bir kırılma noktası. Aslında ondan da önce daha önemli bir kırılma noktası var. Bizim okulumuz zorunlu staja göndermiyordu. Öyle bir programı yoktu. Ama bölüm başkanımız dersimize girdiğinde dedi ki siz bir şeyleri zorlarsanız bir şeylere sahip olabilirsiniz ama durduğunuz yerde bir şeylere sahip olamazsınız. Saadettin Saran bizim okul konferansına geldi. Konferans sırasında sekreteri hanımefendi Evrim Hanım, kendisini tanıttı. Konferans bitip herkes Saadettin Saran’la fotoğraf çektirmeye gittiğinde ben Evrim hanımın yanına gidip kartını aldım, stajyer alıyor musunuz diye. O da tabii ki dedi, kartını verdi bana.... Mail attım, kabul ettiler. Bu sefer okul yönetimi biz staja gönderemiyoruz dediler. Bölüm başkanı, dekanlık daha sonrasında rektöre kadar çıkıp... ben kendime staj bulmuşum kendi imkânlarımla beni staja göndermiyorsunuz dedikten sonra aslında rektörün özel kalemıyla karşılaşmam benim için bir kırılma noktası. Sen dedi git stajını yap, ben her türlü senin stajını ayarlayacağım demesi benim için herhalde bir kırılma noktası olabilir. Ondan sonrasında... staja gittim, orada Hüseyin Bey’le karşılaştım, o beni sevdi, ben onu sevdim. Daha sonrasında her şey böyle silsile olarak geldi.” (Cengizhan, 28)

Katılımcıların anlattıklarından da anlaşılacağı üzere kritik sonuçlara sahip olan olay ve koşullar belirli kişilerin veya grupların tarihlerinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu kritik anların bir kişinin geleceği üzerinde oldukça etkili olduğu görülür (Giddens, 2010: 147). Geleceği şekillenen bir kişinin öznelliğini inşa etme biçiminin de bu durumdan etkileneceğini söylemek mümkündür. Her bir kritik an ya da kırılma noktası çalışma yaşamının içinde ya da farklı alanlarında kendilerini, “tutkularını” bulma imkânı sağlamıştır. Bu çerçevede insan kontrolünün hâkim olduğu modern toplumda kritik anlar, kadercilikten farklı olarak tamamıyla tesadüfî bir anlam taşımaz (Giddens, 2010). Bunun yanı sıra kırılma noktaları sadece yeni alanlara yönelmelerini sağlamamış aynı zamanda mevcut işlerini yapabilmeleri için belli bir işlevi de beraberinde getirmiştir. Kırılma anları bir yönüyle kendini gerçekleştiren ve düzenleyebilen bireylerin ifadesi olarak da yorumlanabilir.

3.3.5. Yeni Profesyonelliğin İfadesi: Sürekli Gelişim ve Uyum

Kültürel ve toplumsal oluşumlar eylemde bulunan öznelere algı, arzu, korku ve benzeri gibi duygulanım ve düşünce tarzlarını şekillendirmekte ve örgütlemektedir. Bu çalışma yaşamı anlayışında ortaya çıkan değişim çalışanların kendiliklerini kurma biçimleri, eyleyiş tarzları ve düşünce biçimlerinin de yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmiştir (Ortner, 2005: 31). Bu çalışma anlayışı her türlü değişim ve yeniliğe karşı esnek bir duruşla uyum sağlamayı gerekli kılmaktadır. Bu atmosferde hareket etmeyi bırakmak kendini riske atmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle de çevrelerine en uyumlu görünen çalışanlar bile sürekli değişen dünyaya ayak uydurmak için sürekli baskı altındadır. Dolayısıyla, işçi her zaman esnek kalabilmeli ve daha esnek olabilmek için sürekli kendini eğitmelidir (Brown, 2003: 721). Katılımcının ifadesiyle *şu dönemde esnek olamıyorsan kaybetmeye mahkûmsun çünkü iş yapış şekilleri değişiyor* (Göksel, 39). Bu itibarla neo-liberal çalışma atmosferi içinde çalışanların öznelliklerinin sorumlu, rekabetçi, hırslı, hesapçı, planlı, örgütlü ve sürekli kendini geliştirmeye ihtiyaç duyan olarak yapılandırıldıkları söylenebilir (Canpolat, 2010: 79).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların bazılarının bu durumu içselleştirirken kimisinin ise sadece iş hayatında varlığını sürdürebilmek adına buna uyum

sağlamaya çalıştığı görülmüştür. Buna göre katılımcılardan özel bir şirketin çağrı merkezi departmanında yöneticilik yapan Betül (36), kendi şirketinin gelişmeleri yönünde çalışanlarına yaptıkları yatırımların kendisi için oldukça faydalı olduğunu belirtmiştir.

“Diğer avantajlarından biri benim çalıştığım şirket çalışanlarına çok yatırım yapan bir şirket. İşte internete girdiğimizde bu danışmanlık şirketi, bu ünlü danışman, bu eğitmen dediğimiz kişilerden ben şirketim aracılığıyla eğitim aldım. Bir sürü sertifikam var. Çok büyük bir avantaj bu, bu sertifikalarım ve cv’mlle hangi şirkete gitsem çok donanımlı biri olarak gitmiş olurum. Avantajı bu, olduğum konumu çok besliyor benim içinde bulunduğum şirket. Çünkü ben üst kademeye en alttaki işi yapan kişilerin arasındayım. İkisinin bağıni kurmak zorundayım o yüzden benim çok donanımlı olmam lazım. Şirket de bunu çok desteklediği için aslında en büyük avantajım o. Kendi hesabımda şu workshopa katılayım desem biraz biriktirmem, zaman ayırmam gerekecek ama benim içinde bulunduğum şirket bunu benim hayatıma katmış durumda. İş dışında kendime ayırdığım çok fazla bilgim var.” (Betül, 36)

Özel bir şirketin **kurumsal sorumluluk ve sürdürülebilirlik yöneticisi** olarak çalışan Özlem (45) ise sürekli olarak kendini geliştirebildiği ve yaptığı şeylerin karşılığını alabildiği bir iş yaptığını; bundan da çok büyük bir keyif aldığını belirtmiştir. Ayrıca şirketlerinin kendilerine yeni şeyler katmaları için pek çok eğitim ve mentörlük imkânı sunmasını da avantaj olarak yorumlamıştır

“Şirketin çalışanlarına verdiği güzel yan haklar var....sürekli eğitim veriyor. Akademimiz var bizim içerimizde ve sürekli biz eğitim alıyoruz. Hem soft skillerimizi geliştirebileceğimiz hem de istersek kendi alanımızla ilgili eğitimler almak istiyorsak bunları geliştirebileceğimiz bir akademimiz var. Dışardan da eğitim alıyoruz, iç eğitmenlerimiz var. Bu taraftan da gerçekten şirketin ciddi bir katkısı var. Farklı mentörlük programları var. Hangi pozisyonda olursan ol, kaç yaşında olursan ol.” (Özlem, 45)

Şirketlerin sunmuş olduğu bu eğitim ve mentörlükler, şirket ve birey arasında “duygusal bir bağ” oluşturmalarının yanı sıra ortaya çıkan yenilikler karşısında

nitelikli çalışan ihtiyacını da daha az maliyetli gidermesine imkân sunmaktadır. Buna ek olarak aldıkları eğitimler neticesinde çalışanların kendi öznelliklerini kurma biçimlerini ve kimliklerini şekillendirmelerinde önemli bir etki yaratmaktadır (Canpolat, 2010: 95). Yurchack’a göre, “gerçek bir kariyerist" olmak, "iş yapmanın" teknik becerilerini öğrenmekten daha fazlasını gerektirmektedir. Gündelik pratikleri, eğilimleri ve kişinin benliği ve dünyayla ilişkisini sınırlayan bir dizi normu öğrenmek anlamına gelir”. Dolayısıyla “gerçek bir kariyerist" olmak isteyen bir birey, kendini devamlı olarak geliştirmesi gereken ve hayatının her alanını buna göre düzenleyen “kendi girişimcisi” olma yönünde adımlar atmalıdır (Yurchak, 2003: 73-74). Bu anlayış beraberinde şirketlerden bağımsız olarak bireylerin kendi başlarına ve gönüllü olarak kendilerini geliştirme çabalarını doğurmuştur. Kendi kendini geliştirme mefhumu, yurttaşları yönetmenin çağdaş bir versiyonu olarak bireyselliği ve gönüllülüğü barındırır. Bu bireysellik ve gönüllülük hiper-bireycilik tarafından günlük yaşamdaki benliğin desteklenmesinin politik bir sonucudur (Rimke, 2000: 62). Bu çerçevede yine başka bir şirketin çağrı merkezi yöneticisi olan bir diğer katılımcı Ömer (32) ise işinde daha iyi olabilmek için kişisel gelişim konusunda bireysel olarak sarf ettiği çabayı şu şekilde ifade etmiştir:

“Sürekli kendimi geliştirmek için makaleler çok okurum, aşırı derecede çok okurum. Geliştirme çok okurum. Örnek veriyorum yaptığım işle alakalı Excel bizim için bir vazgeçilmez mesela. Sürekli Excel’le alakalı kendimi zorlamaya çalışıyorum. Çok şey biliyorum belki ama kendimi daha da nasıl geliştirebilirim gibi. Aslında bakarsanız işi geliştirebilmek için kendimi gelişime adadım gibi biraz. İnsan psikolojisiyle alakalı videolar olabiliyor. Youtube’da birçok farklı farklı bilgilendirmeler olabiliyor.” (Ömer, 32)

Şirket içi eğitimlerinin yanı sıra yönetici pozisyonuna geçtikten sonra bireysel olarak da kendini geliştirmesi gerektiğini hissedenden Betül (36), bu konuyla ilgili çok fazla çaba harcadığını belirtmiştir.

“Türkiye gibi bir yerde çalışma hayatı herkes için çok zor. Hele benimki gibi bir sektörde çok daha zor bir de yönetiyorsanız çok çok çok daha zor.... Çok okumam, öğrenmem gerekti, çok dinlemem gerekti ki ben çok sabırsız

biriyimdir.... Hayatımı bir yerden başka bir yere taşıdı diyebilirim. Çok şey öğretti, çok zorladı ama çok şey öğrendim.” (Betül, 36)

Şirketin eğitimleriyle beraber şirketine karşı sorumluluk ve bağlılık hisseden örneklerin yanı sıra bu eğitimler sonrasında içinde bulunduğu şirkete ve hatta sektöre karşı eleştirel bir tavır geliştirenler de olmuştur. Kurumsal bir bankada çalışan Yavuz (32) bu süreç içerisinde verilen eğitimin karşılığında ona denk bir üretimin ortaya koyulmamasının kendisinin kurumsal yaşamdan soğumasına neden olduğunu söylemiştir.

“Banka, normalde işte inovasyona çok önem veren, inovasyon yarışmaları yapan, fikir yarışmaları ve bu süreçlerin hepsinin içinde bulundum ben. Kurum içi girişimcilik sürecinde de bulundum, birçok eğitime de gittim. Bana aslında biraz da kendileri de şey yaptılar. Çok fazla eğitime gittim gerçekten. Çok geliştirdim kendimi. Orada gelişim sürecim bu sefer oradan soğumamla sonuçlandı. Orada yetenek havuzuna alındım, seminerlere gönderildim....Kendim fikir yarışmalarına katıldım derken birçok sürecin içinde bulundum ben bankanın içinde. Ee bunlar yapılıyor inovasyon diyor yöneticiler; yahuu içerde bir fikir çıkmıyor. Fikir yarışmasından çıkmış bir tane fikir yapılması lazım, bunun için yapıyorsunuz zaten. Bir sonraki seneye kadar hiçbir şey olmuyor, ilerlemiyor.... Kurumsal hayattan beni koparan en büyük şey buydu: Çalışanın vizyonu ile kurumun vizyonunun örtüşmemesi.” (Yavuz, 32)

3.3.6. “Sorum(n)lu” Yöneticilik

Katılımcılara sorulan sorulardan biri mevcut pozisyonlarının yaratmış olduğu zorlukların neler olduğuydu, çalışmanın bu kısmında bu zorlukların çalışanların benliklerini inşa etmede yarattığı etkiler ele alınmaya çalışılacaktır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun bu soruya verdikleri cevaplar arasında sahip oldukları karar verme yetkisinin yaratmış olduğu ağırlık yer almaktadır. Ayrıca uzun süren mesai saatleri ve daha üst düzey yöneticilerle iş yürütmenin zorluğu diğer cevaplar arasında yer almaktadır. Ancak burada öncelikle yöneticilik pozisyonunun yetki sorumluluğu üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede katılımcılardan bir bankada portföy yöneticisi

olarak çalışan Muhammed Velat (25) üzerindeki sorumluluğun duruma göre avantaj ya da dezavantaja dönüşebileceğini belirtmiştir.

“Bir kere bütün işlemlerin, her şeyin sorumluluğu sizin üzerinizde bunu bir avantaj olarak da görebilirsiniz dezavantaj olarak da. Yani sorumluluğun altından kalkabilmek, sorumluluğu sürdürebiliyor olmak bir avantaj olur. Ama herhangi bir sorun sıkıntı durumunda çünkü şeffaf bir yer yani banka.” (M.Velat, 25)

Özel bir şirkette müdür olarak çalışan Selçuk (36) da sorumluluğun 7/24 olmasının işinin en zor kısmı olduğunu ifade etmiştir.

“Sorumluluk hiç bitmiyor. Yani mesela bir çalışan için burada mesai 6’da biter, 6.30’da biter ama benim için mesai hep devam ediyor. Gelecek olan ödemeleri düşünmek ya da yapılacak olan bir yatırımı düşünmek ya da en basitinden bir personelinin bir sıkıntısını düşünmek, hiç bitmiyor. En büyük dezavantajı bu.” (Selçuk, 36)

Bir reklam şirketinde müşteri ilişkileri yöneticisi olarak çalışan Ece (25) bir ekip yönetmenin sorumluluğunu tek başına yürütmenin içinde birtakım riskleri barındırdığını ve bunun üzerinde stres yarattığından şikâyet etmiştir.

“ Markayla iletişimi burada ben sürdürüyorum. İçeride de işin organizasyonunu ben yapıyorum. O yüzden üstümde çok büyük bir yük oluyor aslında. Markayla yani direkt müşteriyle temasta birebir temasta olduğum için bütün ekibin yaptığı yanlışları da ben göğüslemek zorundayım markaya karşı ama ekip bir teşekkür aldığında bunu da ben alıyorum tabii ki ilk ağızdan. Biraz stresli oluyor tabii ki, o markanın baskısını direkt ben üstümde hissettiğim için.” (Ece, 25)

Yine bir bankada yöneticilik yapan bir diğer katılımcı Tuncay (41) ise bu konuya ilişkin, sahip olduğu imza yetkisinin üzerinde yarattığı baskıdan söz etmiştir.

“İmza yetkin var mesela yani attığın imza ile koskoca X bankasını temsil ediyorsun. Yetki verilmiş o imzayı atarken de düşünüyorsun acaba doğru mu

yapıyorum diye. Sadece beni etkileyen bir durum olmadığını tüm şubeyi hatta tüm bankayı etkileyen bir şey olduğu için o imzayı atarken bir düşünüyorum.” (Tuncay, 41)

Neo-liberalizmle birlikte devletin düzenleyici yetkinliğinin geri çekilmesi söz konusu olmuştur. Ancak burada gerçek bir geri çekilmeden bahsedilemez. Devlet düzenleyici yetkinliğini birey üzerine kaydırarak yeni bir kontrol mekanizması geliştirmiştir. Bu çerçevede devletin bu geri çekilmesi neoliberalizm ve yönetimsellik kavramıyla bir hükümet tekniği olarak okunabilir. Böylelikle devlet hizmetleri ve güvenlik sistemlerindeki azalma, kişisel sorumluluktaki artışla telafi edilmektedir (Lemke, 2001: 14-15). Bu sorumluluk artışı kendini çalışma yaşamında da göstermiştir. Beyaz yakalı üst orta sınıf üyesi çalışanlar iktidar ve otorite düzeyleri bakımından diğerlerinden ayrılırlar. Emirlerle uymak yerine bağımsız karar verme mercii olarak hareket ederler (Akt.,Erdem, 2010: 290). Dolayısıyla konumları kendilerini yeniden düzenleme ihtiyacını gerekli kılmaktadır. Buna göre ideal işçi kendi yaşam projesini oluşturabilen girişimci bir benliğe sahip olmalıdır. Bu talebe göre kendini düzenleyen bireyin denetim mekanizması, yine bu talebe uygun düzenlenmiş öznelliğinde yatmaktadır (Canpolat, 2010: 79). Buna binaen erken yaşta bir şirketin genel müdürlüğünü yapan Zafer (25)’in üzerine aldığı sorumlulukların, bir yandan yeni beceriler kazanması öte yandan kendi özel yaşamını yeniden düzenlemesine neden olması önemli bir örnektir.

“Sürekli çok daha büyük belki almamam gereken sorumlulukları aldım. Bu da çok ciddi bir stres oluşturdu bende.... Bu da ister istemez de sosyal yaşamınızı etkiliyor. Sosyal yaşamınız biraz zayıf kalıyor, aile ilişkileriniz zayıflayabiliyor gibi gibi böyle negatif etkileri var. Benim için en büyük avantajı şu oldu çok farklı know-howlar edinmeme yardımcı oldu. Bu da olmasaydı hiç yapmazdım yani.” (Zafer, 25)

3.3.7. Profesyonellerin Süper Gücü: Ulaşılabilirlik

Bu başlıkta daha evvel de belirtilen yeni piyasa ilişkilerinin yaratmış olduğu esnek çalışma sisteminin hayatın tüm alanına yayılması ve çalışanlar üzerindeki etkisi anlatılmaya çalışılacaktır. “Esnek çalışma, bilgi ve iletişim alanındaki

gelişimin bir ürünüdür” (Altındağ ve Siller, 2014: 2). Esnek zamanlı çalışma hayatı, rutine dayalı işyerinde çalışma anlayışından ziyade bireyin kendi çalışma alanını seçebildiği bir çalışma düzenini ifade eder. Ancak bu çalışma saatlerinin de aynı oranda esnemesi anlamına gelmektedir. Esnek çalışma, bir çalışan için ödül gibi görünse de aslında tam tersine çalışanı şirkete bağımlı hale getirir. Özellikle evden çalışma, işverenlerin çalışanları üzerinde devamlı olarak denetim kurma kaygısına neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler de işverenin bu kaygısının bastırılmasında önemli bir avantaj sağlamıştır (Sennett, 2011: 58-63). Bu çalışmada genel olarak katılımcılar yönetici olmanın devamlı ulaşılabilir olmayı gerektirdiğini bu nedenle de devamlı olarak bilgisayarlarını ve telefonlarını yanında bulundurduklarını ifade ettiler.

“Telefonumu hiç kapattığımı hatırlamıyorum. Bilgisayarım hep yanımda, sürekli bir iletişim halinde olduğum, ya kapatayım her şeyi, kendime kalayım diyebileceğim bir ortam yok.” (Betül, 36)

“İşte sabah işe geliyorum çalışıyoruz falan akşam oluyor herkes gidiyor ben hala isteyim. Eve geliyorum telefonlarım hiç susmuyor falan. Yatıyorum, sabah kalkıyorum bir daha aynısı. Böyle bir şeye dönüyor hayat. Bir de karakter olarak iş yapma karakteri açısından da başlıyorsun bitirmem lazım diyorsun, yani bu iş bitireceğim. Bir de baskı var, sendeki de sömürülüyor.” (Zafer, 25)

İş seçimlerini artık çalışma saatlerini baz alarak yaptığını belirten Canan (36), *şirketlerdeki en büyük sıkıntının çalışma saatleri* olduğunu ifade etmiştir.

“Resmi olarak mesai kavramı yok zaten hiçbir yerde. Zaten çalışıyoruz, Cumartesi çalışıyorum, Pazar çalışıyorum bilgisayara girip ya da bilfiil firmaya gitme hali...çalışma hayatımın önemli bir bölümünü kaplıyor bu saçmalıklar diyebiliriz.”(Canan, 36)

Ayrıca bugün pandemiyle beraber pek çok şirketin evden çalışma sistemine geçmesi çalışma saatlerini daha da muğlak bir hale getirmiştir. Özel bir şirkette denetim uzmanı olarak görev yapan Önder (25) bu muğlaklığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz Mart’tan beri evden çalışıyoruz.... Esnek çalışmanın şöyle bir durumu oldu bizde. Zaten yoğun çalışıyorduk, şu an hep ulaşılabilir bir vaziyetteyiz. Sabah akşam kavramı kalmadı. Bir mesai saati kavramı kalmadı. Esneklik baya esnedi yani. Her an ulaşılabilir olduğumuz düşünülüyor. Bize ekstra bir yoğunluk kattı aslında pandemi dönemi. Yasal olarak evden çıkamıyorsunuz pandemi yüzünden. Bilgisayara ulaşabiliyorsunuz dolayısıyla her an ulaşılabilirsiniz. Sürekli çalışabilir durumdasınız ve bu şekilde iş de paslanabiliyor tabii.” (Önder, 25).

Bir başka katılımcı Cem (31) de evden çalışmayla beraber tüm gününü ekran başında geçirmek zorunda kaldığını, ayrıca pandemi öncesinde de çok yoğun çalışma saatleri nedeniyle özel hayat ile iş hayatı arasında denge kurmakta zorlandığını ifade etmiştir.

“Özel hayatla iş hayatının dengesini istesem de yıllardır, bu sektörde yok yani. Türkiye’de performansı denetlenen tek yer beyaz yakanın çalıştığı sektörler. Özellikle bankalarda sürekli bir performans baskısı altındasın. O nedenle hep bir kendini gösterme çabası, tabii bu da işe ayırdığın zamanı artırıyor ve sana kalan zaman çok az oluyor. Özellikle anksiyete sorunları, yorgunlukla bağlantılı uyuyamamalar falan bir sürü hastalığın da görüldüğü bir sektör, beyaz yaka sektörü yani.... Hayat aslında çok kolay değil Türkiye’de beyaz yaka çalışanları için.” (Cem, 31)

Katılımcıların çalışma saatlerinin kaymasından şikâyet etseler de getirdiği konforlar nedeniyle evden çalışmayı daha tercih edilebilir buldukları görülmektedir.

“Evde çalışmaya başlayınca mesai saatleri iyice kaydı. Ofise giderken saat 6’da iş bitiyorsa bitiyordu, biz çıkıyorduk yani. Şimdi evden çalışınca öyle bir imkân kalmadı. Ama şöyle de bir avantajı var. Benim üç saatim yolda geçerdi. Şimdi o zaman bana kaldı.... Ben yine de evden çalışmayı tercih ederim ofis ortamındansa. Çünkü çok daha rahatsın. Pijamalarla çalışabiliyorsun. Tamamen iş odaklı oluyorsun. İşin bittiğinde direkt bilgisayarını kapatıp koltuğa geçebiliyorsun. Bir de ben 5 ay falan yazlıktan çalıştım. Böyle de bir güzelliği var tabii evden çalışmanın. O yüzden evden çalışmak daha avantajlı benim için.” (Ece, 25).

Esnek çalışma, çalışanın çalışma zamanı ve yeri üzerinde karar verebilme imkânı sunmaktadır (Chung ve Lippe, 2018: 367). Bu itibarla esnek çalışma, çalışanın kendisine daha fazla boş zaman ayırma imkânı sunuyor gibi görünse de genel olarak bu çalışma türü işveren lehine çarpıtılarak çalışanların çalışma saatlerinin uzamasına neden olmuştur. Esneklik kavramının ana fikri ise aslında değişen koşullar karşısında uyum sağlayabilme yeteneğine sahip olmaktır (Altındağ ve Siller, 2014: 2). Bu çerçevede, pandemi gibi dramatik koşullarda çalışanların değişen çalışma koşullarına zorlanarak da olsa uyum sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Neticede çalışma saatlerinin belirsizliği ve evden çalışmayla beraber çalışmanın merkezsizliği devamlı olarak ulaşılabilir olmayı gerektirmektedir. Buna karşın devamlı ulaşılabilir olmanın çalışanlar üzerinde stres ve baskı yarattığı; strese bağlı anksiyete, uykusuzluk gibi sağlık sorunlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Öte yandan evden çalışmanın, katılımcıların da ifade ettiği gibi çalışma saatini ve yerini kendilerinin belirleyebilmeleri, ya da yolda harcanan vakit kaybının ortadan kalkması gibi olumlu taraflarının da olduğu söylenebilir.

3.4. Boş Zaman ve Hobiler

Bir kişinin mesleği aynı zamanda onun boş zamanını nasıl kullandığını, estetik ve tüketim tercihlerini özetle hayat tarzını belirleyen önemli bileşenlerden biridir (Güngördü, 2010: 101). Boş zaman etkinlikleri ise bireylerin benlik imgeleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir. Bireyin kendini onaylanmasında etkili olan özelleştirilme yetenekleri nedeniyle bireyin özgürce gerçekleştirdiği davranış süresi boş zaman olarak tanımlayabilir. Boş zaman etkinlikleri sınırsız bir niteliğe sahiptir ve dolayısıyla insanlar bu sınırsızlık içinde kendilerine verilen kimlikleri, kendi kimlik imajlarını desteklemesi için bu etkinliklere katılarak seçerler (Haggard ve Williams, 1991: 104;112). Bu bağlamda yeni orta sınıfların boş zaman repertuarı tiyatro, sinema, müze gibi sanatsal faaliyetlerle ilgilenme; tatile gitme ve restoranlarda vakit geçirme şeklinde genişlemekte ve karmaşılaşmaktadır (Güngördü, 2016: 153; Eijck ve Mommass, 2004) . Bunlara ek olarak orta sınıfa ait bir ayrıcalık ve beklenti anlamı taşıyan boş zaman egzersiz, dinlenme, çocukların hobi ve ilgi alanlarına zaman ayırma imkânı da sağlamaktadır (Fulton, Furman ve Finlay, 2014: 5). Bu çerçevede yeni orta sınıfların boş zaman etkinliklerine katılma

biçimlerinin kendi benlik anlatılarında kazandığı anlam ve yaptıkları işlerle ilişkisi anlaşılmalı çalışılacaktır. Öncelikle katılımcıların büyük bir çoğunluğu genel olarak tamamıyla bomboş geçirebildikleri bir vakitleri olmadıklarını belirtmiştir.

“Boş zamandan kastın hiç işinin olmamasıysa öyle bir zamanımız hiç olmuyor bizim ama işle birlikte başka şeyler yapmaya alışıyorsun. Ben çok geziyorum. Gezmek büyük zevkim. Hem yurtiçi hem yurtdışı bulduğum her fırsatta kaçıyorum. Onun dışında yazmak gibi bir hobim var. Gönderilmemiş mektuplarım var, yazıyorum. Yemek yapmayı, mutfakta uğraşmayı çok seviyorum. Onunla ilgili bir şeyler öğreniyorum. Okuyorum. Bazı kurslara gidiyorum. Bağlama çalmayı deniyorum. Baya baya bunun dışında kendime vakit ayırmaya çalışıyorum. Çünkü eğer kendinizi bu işin içinde bırakırsanız. Ki ben birkaç yıl bunu yaptım. Tabiri caizse bir huniyle gezmeniz gerekiyor. Dışarıda bir hayat edinmeniz lazım. Ben birçok şeye el atıyorum ama en büyük zevkim gezmek.” (Betül, 36)

“Boş vaktim, öyle hiçbir şey yapmadan durduğum bir vaktim hiç olmuyor. Ben hep o vakitleri başka güzel şeyler yapmak için dolduruyorum öyle diyeyim. Radyo programı yapıyorum, öykü kitabı yazdım şimdi bir tane basılırsa. Öykü yazıyorum, klarnet çalışıyorum. Seyahat etmeyi seviyorum, bol bol gezmeye çalışıyorum. Elimden geldiğince Bilim Kahramanları Derneği’nde ve Tema’da gönüllü olarak bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Böyle ara ara birilerine faydamız olun diye kendi kendime sosyal sorumluluk projeleri yapıyorum” (Kenan, 38)

Bununla birlikte katılımcıların başkalarına faydalı olabilecekleri sosyal sorumluluk projelerine vakit ayırmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Ağırlıklı olarak arkadaşlarla vakit geçirme, seyahat etme, özellikle pandeminin etkisiyle belgesel, yabancı dizi izleme gibi ya da yürüyüş gibi bireysel spor faaliyetlerine yöneldikleri görülmüştür. Ayrıca genel çerçevede kendilerini geliştirebilecekleri aktiviteler ve kurslara katıldıkları söylenebilir. Yeni orta sınıfın ifade biçimi olan ve statü göstergesi olarak işlev kazanan boş zaman ve tüketim alışkanlıkları yerini mesleki başarı için kişisel nitelikleri etkileyecek boş zaman aktivitelerine bırakmıştır. Dolayısıyla yeni orta

sınıf, emek piyasasındaki konumuna bağılı olarak daha açık ve hızla gelişen boş zaman etkinliklerine yönelmektedir. Boş zaman etkinlikleri artık kişisel bir zevk, kişisel zenginleştirme ve benlik anlatısına dönüşmüştür (Eijck ve Mommass, 2004: 377).

“Boş zaman bende iki kısma ayrılıyor. Birincisi seyahat, gezmek; ikincisi öğrenmek. Özellikle yaz döneminde Türkiye’nin hemen hemen her yerini gezmişimdir. Gezmeyi, kamp yapmayı çok seviyorum. Bunun dışında finansal okur-yazarlıkla ilgili bir çalışmam var. Kendimi o konuda biraz daha geliştiriyorum. İşte teknik temel nasıl çalışır, nasıl işler onunla biraz ilgileniyorum. Sürekli makale okurum. Bunun dışında da aileme de vakit ayırıyorum ama biraz az ayırıyorum.” (Ömer, 32)

Öte yandan edinilen hobilerin daha çok işin yoğunluğu ve getirdiği problemlerden kaçış olarak başvurulanan aktiviteler şeklinde yorumlanabilir. Bu çerçevede boş zaman aktiviteleri ve hobiler, *insanın devam edebilmesini sağlayan ve iç kaynakları besleyen kanallar* (Asude, 46) halini almıştır

.

“İşle olan şeylerin ya da yaptığım şeylerin bana ne kadar iyi gelip gelmediğiyle ilgili biraz daha üzerine akıl yormaya başladım. Mesela şarkı söylüyorum, onların insanı beslediğini düşünüyorum. Basic piyaz dedikleri bir şey var yani insanın birtakım iç kaynakları var; yani bir sıkıntıyla karşı karşıya kaldığımız zaman işte psikolojimiz düştüğü zaman tekrar kendi içimizden o kaynakları kullanıp yenileyebiliyoruz. Ya da gün içinde bir sürü küçük küçük travmalar, krizler yaşıyoruz ama o iç kaynaklar onlarla baş etmemizi sağlıyor, onları beslememiz gerekiyor. Onları işte dostlukla besliyoruz, bazen inanç sistemiyle besliyoruz, bazen kültürle sanatla besliyoruz. Muhtemelen beslemediğimiz tek şey var, o da para. Yani bu insanın kendi kaynakları ya da ruhuyla ilgili kendini gerçekleştirme, iyi hissetmesiyle ilgili hiçbir şeyi para çözümüyor. Fakat hayatta kalmak için de para kazanmaya ihtiyaç var.” (Asude, 46)

Boş zaman aktivitelerini işin kendisine yüklediği sorumluluklardan kaçış olarak niteleyen Cem (31) ise bireysel hobilerle bu sorunun üstesinden gelmeye çalıştığını ifade etmiştir.

“Boş zaman, yani şöyle bir alt pozisyonda çalıştığım dönemlerde yani yetkili ve yönetici yardımcısı olduğum dönemlerde, boş zaman oluyordu.... O dönemlerde çok fazla kitap okuyup daha fazla kendime vakit ayırabiliyordum. Fakat zamanla tabii dış faktörlerin de dayatmasıyla netflix, spotify gibi uygulamaların da varlığıyla boş zamanda en fazla yaptığım şey müzik dinlemek oldu aslında. Sürekli müzik açık. İlgi alanlarıma bakacak olursam mesela bilgisayar oyunu. Bunlar genelde şeyden kaçmadır biraz. Bireyin kendi içine kaçması gibi, reel hayattan bi kaç, kendine gel, ondan sonra devam et. Mesela iş çıkışı sinemaya git, arkadaşlarıyla bir şey iç. Ondan sonra hafta sonu daha light geçebilirsin. O yüzden boş zamanlarımda yaptığım şeyler bireysel odaklı olmaya başladı. Yeni eklediğim şeylerden birisi yürüyüş yapmak şu an. Haftanın üç günü yürüyüşe çıkarız. Onun dışında bireysel anlamda spor yaparım genelde. Üç dört senedir egzersizim vardır. Kitap okuma alışkanlığı çok azaldı ama bu seferde internetten okuma, Youtube’dan bazı kanalları takip etme ya da podcast dinleme gibi ilaveten şeyler de eklenmiş oldu boş zaman aktivitelerine ama genelde biraz ekrana bağlı yaşıyorum.” (Cem, 31)

Dikkat çeken bir başka unsur da tek bir boş zaman faaliyetiyle ilgilenilmemesidir. Katılımcıların çoğunun genellikle çok farklı alanlarda çeşitli hobiler geliştirdikleri görülmektedir.

“Tek bir disipline odaklanan bir insan değilim, sürekli yeni şeyler öğrenme, geliştirme içgüdüsü hep vardır. Müzik benim küçüklüğümde beri zaten vardı. Bir ara konservatuara gittim ben, çok sesli koroya Hacettepe Üniversitesi’nde. O yüzden müzik hayatımın bir parçası. Yan flüt mesela çalmaya başladım ama şimdi piyanoya doğru kayıyorum.... Tiyatro, zamanında böyle ufak bir dokunduğum ama bir türlü gerçekleştiremediğim iş yerindeki tiyatro kulübüne girerek sonrasında Müjdat Gezen Sanat

Merkezi'nde tamamladığım... bir süreç.... Onun dışında spor seviyorum. Zamanında çok farklı işte tenis olsun, voleybol olsun, koşu olsun birçok şey yaptım. Şu anda ne yapıyorsun dersin İyilik Peşinde için koşuyorum. Evde yine bir yoga.... Kitap okuyorum, oyun oynamayı çok seviyorum. Puzzle yapmayı çok seviyorum. Zihnimi çalıştırabileceğim her şeyi seviyorum. Analitik sorular, problemler vesaire bunlarla ilgili oyunları oynamayı çok seviyorum. Çok farklı hobilerim var.” (Özlem, 45)

Sonuç itibarıyla seyahat etmek, arkadaşlarla buluşmak, sinema, tiyatro, müzik gibi sanatın çeşitli alanlarıyla ilgilenmek, yürüyüş, yoga, doğa sporları gibi sporlarla ilgilenmek, hobi edinmek, işlerine yönelik mesleki ve kişisel gelişime yönelmek gibi boş zaman aktiviteleriyle yeni orta sınıfa özgü ortak bir yaşam tarzı oluşturdukları görülmektedir. Bununla beraber boş zaman faaliyeti olarak nitelendirdikleri sosyal sorumluluk projeleri yapmak, sivil toplum kuruluşlarına destek vermek gibi aktiviteler, yeni orta sınıfı diğer sınıflardan farklılaştıran etkinlikler arasında tanımlanabilir.

3.5. Evlilik

1980'ler itibarıyla pek çok alanda olduğu gibi aile kurumunda ve evlilik anlayışlarında gözle görülür bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bunda modernleşmenin ve bireyselleşmenin etkili olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Türkiye özelinde baktığımız zaman 1980 sonrası çalışma hayatının dönüşümüne paralel olarak kadınların iş hayatına katılımı, bireyselleşme, eğitimin ve bireysel kazancın artması gibi etkenlerin geleneksel evlilik anlayışında bir kırılma yarattığı görülmektedir (Baş, 2019; 2021). Ayrıca kadınların iş hayatına katılmasının toplumsal cinsiyet rollerinde yaratmış olduğu değişim, aile kurumuna başka bir seçenek olarak birlikte yaşama gibi yeni fikirlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur (Cherlin, 2004: 849). Modernleşmenin getirdiği bireyselleşme ile erkekler ve kadınlar geleneksel rollerden bağımsızlaşarak kendi hayatlarını inşa etmeye yönelmişlerdir (Beck, 2011: 158). Bu çerçevede geleneksel yapının aileyi, toplumsal bağları önemseyen doğası bireysel alanı kısıtlayan bir yapı olarak anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla bireyin merkezde olduğu günümüzde evlilik algısı da bu minvalde şekillenmiştir (Bayer, 2013: 112). Artık “evlilik, ekonomik ilişkilerin kesişme noktası ve mahrem ilişkinin yaşandığı ortam olmaktan çıkıp bireyciliğin, romantik aşkın, kişisel arzu ve hazzın yükseldiği bir boyuta ulaşmıştır” (Baş, 2021: 824). Türkiye’de evlilik kurumu üzerindeki dönüşüme bakıldığında iktisadi alanda yaşanan dönüşümlere paralel bir değişim sergilediği görülmektedir. Bilhassa da kadınlarda ve erkeklerde eğitim seviyesinin ve çalışma hayatına katılımın arttığı Batı bölgelerinde evlilik yaşı yükselmiş ve aşk evliliği artış göstermiştir (Aydın ve Baran, 2010: 121). Çalışma esnasında katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular da evlilik kurumu ile ilgili ortaya koyulan görüşleri desteklemektedir.

Özel bir şirketin kurumsal marka ve projeler yöneticiliğini yapan Kenan (38), toplumun evliliğe bakışının değiştiğini, modern insanın yalnız olduğunu ve evliliğin aslında insanın doğasına aykırı olduğunu eşiyle olan evliliğin geleneksel anlamından daha farklı bir anlam ifade ettiğini belirtmiştir.

“Önceden evlenmek, çocuk sahibi olmak herkes için bir zorunluluk gibiydi. Evlenmeyen insana kötü gözle bakıyorlardı. Ben 38 yaşındayım çocuğum yok. Herkes diyor ki niye çocuk yapmıyorsun. Ama daha iş yaşamında kendi ayakları üstünde duran ve kendi yaşamını kuran insanlar özgürler. Artık bence toplum dönüşmeye başladı. Yani evlenmek zorunda değilim diyen bir sürü arkadaşım var. Evlenmeyen bir sürü insan var. Ya da evlenip ayrılan bir sürü insan var. Kendi ayakları üzerinde duran, ekonomik bağımsızlığı olan insanlar çok net evlenmeyi tercih etmiyorlar bence. Evlenmeleri için çok büyük şeylerin olması gerekiyor. Ve herkes kendi hayatını yaşıyor. Bence birazcık o tarafa doğru gidiyor hayat. Ne kadar gelir seviyesi, sosyo-ekonomik durum artarsa o kadar çok insanlar özgür ve yalnız oluyorlar. Modern insan bence yalnız; çünkü modern insan özünde kendini mutlu etmek istiyor. Annem, babam, çevrem değil de el âlem ne der, şeyini daha kenara bırakabiliyorlar diye düşünüyorum. Ben evliyim. Eşimin de benim de hem fikir olduğu bir şey var, gerçekten evlilik insan doğasına aykırı. İki insanın ömür boyu bir arada çok iyi geçinmesi, çok âşık olması, birbirini sevmesi bunlar filmlerde olan şeyler. Ama arkadaşlık, dostluk başka bir bağ oluyor,

aile oluyorsun. Ve o ailenin içinde eğer ortak değerleri paylaşıyorsan, yaptığın işler birbirine benziyorsa çok fazla paylaşım oluyor. Eşim de ben de mesela aynı işleri yapıyoruz.” (Kenan, 38)

Kurumsal Sorumluluk ve Sürdürülebilirlik Yöneticisi olarak çalışan Özlem (45) ise evliliği şu sözlerle tanımlamıştır:

“Ben aslında evlenmeyi düşünmüyordum. 40 yaşında evlendim açıkçası, 5 sene oldu. Ben evlenmenin gerekli olduğunu düşünmüyorum. Bunu ben insanların sevdiği ya da birlikte yaşadığı insanı bir yerde resmileştirmesi ha sadece toplumsal bir kural olduğu için yapman gerekiyor. Çocuk yaparsan, yapman gerekiyor. Ya da gerçekten partnerin istiyorsa ona haksızlık etmemek için tamam ya evlenelim diyebiliyorsun. Ama evlilik gerekiyor mu, zorunluluk mu? Değil, bence. Resmi olarak evlenmek zorunda değilsin. Ama hayatı paylaşmak güzel bir şey.” (Özlem, 45)

Evliliği toplumsal bir norm olarak değerlendiren Yavuz (32), her ne kadar evlilik fikrine uzak olmasa da evliliğini biraz daha toplum içinde rahat yaşamak ve ailesinden gerçek anlamda bağımsızlaşmak adına gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

“Ben çok domestic bir insanım.... O yüzden evliliğe uzak değildi benim bakış açım. Belli bir finansal özgürlüğü yakaladıktan sonra da toplumun dayattığı bir şey olarak görüyorum aslında evliliği bir yandan. Ama bu toplum içinde yani Türkiye’de yaşarken, o toplum içinde yaşamaya devam edeceksem de o kurala uymam gerekiyordu. Çünkü kendi annem babam da bu kuralları benimsemiş, eşimin ailesi de bu kuralları benimsemiş. Haliyle evlilik bize bir özgürlük getirecekti. Bir alan açacaktı. Çünkü o zaman benim ailem oluyordu diğerlerinin gözünde. Sen o eve girdiğinde artık senin yaşamına daha fazla saygı göstermeye başlıyorlar ilginç bir şekilde. Olması gereken bu değil ama... O yüzden biz aslında evlenmeye karar verdik.” (Yavuz, 32)

Bireyciliğin izlerini görebileceğimiz katılımcılardan evliliğini sonlandıran Asude (46)’nin ise iki farklı hayatın bir arada olabilme ihtimali üzerinden, evliliğe karşı sorgulayıcı bir tavır geliştirdiği görülmektedir.

“27 yaşında evlendim. 36 yaşında da boşandım. Çalıştığım şirketlerden birinde tanıştığım, çok iyi biriydi aslında. Bilgisayar mühendisiydi eski eşim. Fakat evlilik ayrı bir konu... Yani iki çok farklı insanın hayatlarını bir arada geçirme ihtimali olabilir mi, belki. Bilmiyorum yani çok çok emek sarf etmek lazım. Bizim nefesimiz yetmedi diyeyim, şey gibi hani bir şirket kurarsın da her şey iyi gibidir ama nefesin o şirketi ayakta tutmaya yetmez artık. Hani bir yerde batışa gider. Ortaklar iyidir, ekip iyidir aslında biraz uğraşılsa olacak gibidir ama sermaye yetmez. Galiba bizimki de öyle bir şeydi.... Hiçbir şey yok yani biz sadece mutsuz olduğumuzu fark ettik. Daha doğrusu ben biraz fark ettim. Aslında çok ne aradığımı da bilmeden ama bu değil aradığım, yani adam anlamında demiyorum, hayat anlamında söylüyorum.” (Asude, 46)

Evliliği ve çocuk sahibi olmayı maddi ve manevi anlamda yük olarak tanımlayan Cem (31), toplumun ve ailelerinin normlarına uymak durumunda olduğu için evlendiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte evliliğe dair geleneksel bakışın zaman içinde kırılacağını düşünmektedir.

“özel sektöre direkt beyaz yakalı olarak girdiğim için çevremdeki insanların nasıl acınası bir hayat yaşadığını bu konuda ve çocuğu olan bireylerin de genelde çocuktan sonra tamamıyla vasat bir hayat yaşadıklarını gördüm. Ben yeni maaş alan halimle onlardan daha iyi yaşıyordum öyle söyleyeyim. Çünkü bütün aldıkları maaş çocuğun okuluna, giyeceğine, yiyeceğine, ne bileyim özel dersine bilmem neyine, hep çocuğa gidiyordu o paralar. Bunu gördükten sonra evliliği çocukla özdeşleştirdiğim için de evliliğe soğuk bakış açım daha da arttı. 20’li yaşların ilk yarısının sonuna doğru tamamen soğudum evlilikten. Zaten 35’ime kadar evlenmem diye düşünüyordum. Hayatta bu şeyin içine girmem ben ama evliliğim nasıl oldu. Deniz’le (eşi) aynı evde yaşayamayacağımız için, aileler buna okay diyemeyeceği için evlendik. Zaten bizim evliliğimiz içinde çocuk figürü, bahsettiğim geleneksel prosedürlerin hiçbirisi yok en başından beri. Aileler yine aynı şekilde işin içinde yer almadı, bize baskı uygulamadılar. Bu şekilde ailelerin bakış açısı belki bizim jenerasyonda değişir ama biraz daha alttan yukarıya doğru değişim olacak o konuda.” (Cem, 31)

Ayrıca çocuğun tek başına maddi bir külfet değil aynı zamanda kendi bireysel konforundan ödün vermek anlamına geldiği için de çocuk yapmak istemediklerini ifade etmiştir.

“Çocuk konusuyla ilgili olarak da çocuğun maddi ve manevi anlamda külfet olmasının yanına bu arada şöyle bir ekleme yapabiliriz; ben bencil bir insanım Deniz de aşağı yukarı benziyor bana bu konuda.... Sonuçta iyi bir eğitim ve iyi bir gelecek sunmak istediğin için daha fazla üstüne eğilmen gerekiyor. Ama bu eğilimin daha fazlası da maddiyattan ziyade maneviyatla oluyor. Yani benim ve Deniz’in bir çocuğa o kadar ayıracak vaktimiz yok, vakit var da ayırmak istemiyoruz. Ve hani bağlayıcı olmasını istemiyoruz. Çocuk seni hem mekânsal hem de zamansal anlamda bir yere bağlıyor. Sonuçta gelecek planlarımız da var yani; 35 yaşına kadar bazı şeyleri oturtmadan öyle bir şeye girişmeme kararımız var zaten, o zaman geldiğinde de olacağını şu an sanmıyoruz. Ama tabii o yaşta ne getirir bu bilinmez. İnsanların kararları değişebiliyor. Ama şu an çocuğa bakış açısı en olumsuz olan çiftlerden biriyle konuşuyorsun diyebilirim yani.” (Cem, 31)

Sonuç olarak üretim araçlarında yaşanan değişim toplumun her alanında bir dönüşüme sebep olmuştur. Bu çerçevede aile kaçınılmaz olarak bu değişimden etkilenen toplumsal kurumlardan biridir. Bireyselleşme, eğitim seviyesinin artması, kadının eğitime ve çalışma hayatında daha fazla katılabilmesi ve görece özgürleşmesi bu dönüşümün başat faktörleri olarak değerlendirilebilir. Kadının toplumda oynadığı rolün değişmesi evlilik sevgi ve saygının karşılıklı olduğu bir yapı haline gelmiştir. Dolayısıyla evliliğe yüklenen anlam dönüşmüş; eşler arasında dostluk, dayanışma, sevgi paylaşımı, duygusal yakınlık gibi beklentileri içeren bir anlam kazanmıştır. Bu beklentilerin karşılanamaması halinde ise evlilikler boşanma ile sonuçlanmıştır (Aydın ve Baran, 2010: 121-122). Ayrıca çocuğun aile içindeki işlevinin değişmesi aynı şekilde çocuk sahibi olmaya yüklenen anlamda da bir dönüşüme sebep olmuştur. Geleneksel toplumda üretime katkı sağlayan ve ekonomik anlamda bir artı değer katması sebebiyle çocuk sahibi olmak olumlu bir anlama sahipti. Ancak günümüzde çocuktan maddi bir katkı beklenmemekte dahası eğitim ve yetiştirme masraflarının artması, bakımı ve yükümlülükleri, ebeveynlerin kariyer

planları gibi etkenler çocuğun aile içindeki nesnel değerinin kaybolmasına neden olmuştur (Bayer, 2013: 212).

Öz-çıkar, rekabet, sorumluluk ekseninde biçimlenen girişimci, yeni profesyoneller, daha fazla kazanmak ve daha iyi mevkilere gelmek motivasyonu ile kendilerini devamlı geliştiren bireyler haline dönüşmüştür. Hayatlarını boş zamanlarının dahi işe entegre hale geldiğı bir düzen üzerine inşa etmektedirler. Ayrıca iş piyasasının çalışan bireyleri, belli bir zamandan sonra saf dışı bırakacağı düşüncesi bu bireyleri, genel olarak yeni alternatif yol arayışına itmiş ve girişimci ruhlarının mecburi olarak ortaya çıkmasına neden olduğu görülmüştür. Tamamıyla olmasa bile bazı profesyonellerin bireysel faydadan ziyade toplumsal faydayı da gözettiklerine dair bulgular elde edilmiştir. Girişimcilik anlayışlarını bu doğrultuda hem kişisel hem de toplumsal faydanın bir potada eritebileceğı düşüncesinin şekillendirdiğı söylenebilir. Türkiye özelinde ve bu çalışmanın sınırlı kapsamı dâhilinde rekabeti ve öz-faydayı önceleyen atmosferin bireyleri kimi kolektif değerlere karşı duyarsız hale getirdiğı söylenebilir. Ancak toplumdan tamamen soyutlanmış bir birey tipinden bahsedilemez.

SONUÇ

Yeni kapitalist iş ahlakının nasıl otobiyografik anlatılar ürettiğini araştıran bu çalışmada kapitalizmin geçtiği evreler ve otobiyografinin sosyoloji yazınında kapladığı yere dair literatür araştırması yapılmıştır. Daha sonra ise edinilen teorik bilgilerle iş yaşamı ve otobiyografik anlatı arasındaki ilişki, eğitilmiş profesyonellerle yapılan görüşmelerle temellendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel odak noktalarından ilki iktisadi hayatın toplumu bir bütün olarak etkilediği ve kapitalizmin günümüzdeki evresinin sistemin devamı için daha esnek ve akışkan karakterler ürettiğidir. Bu çerçevede kapitalizmin evrelerini açıklayan literatürün ışığında kapitalizmin kendi içinde oluşan açmazlara karşı girdiği çözüm arayışlarıyla üretim araçlarını ve ilişkilerini (fordizm, postfordizm) dönemin ihtiyacına da paralel olarak revize ettiği görülmektedir. Sistemin getirdiği bu evrelerde gelirler artmış ve üretim fazlalığı sayesinde tüketim mallarına rahatlıkla erişilebilir hale gelmiştir. Ancak mekanik çalışma anlayışı ve üretim odaklılık kapitalizmin içinde yeni bir kriz yaratmış ve artık tüketimin teşvik edildiği yeni bir evreye geçilmiştir. Bununla birlikte iş yapış şekilleri değişmeye başlamış, içinde kol gücüyle çalışan işçileri barındıran fabrikalar, yerlerini kafa işçileri olarak tabir edilen çalışanların yer aldığı şirketlere bırakmıştır. Bu sürecin işlerlik kazanabilmesi içinse bireylerin aktif katılımı amaçlanmış ve bunun için çeşitli araçlara başvurulmuştur. Çalışma yaşamı, eğitim, aile, tüketim alışkanlıkları, hayat tarzı gibi pek çok alan bu değişimin aracı kurumları haline gelmiştir. Bu evreye gelene kadarki süreçte çalışmaya ve biriktirmeye olumlu bir anlam yüklenmiş; boş zaman ise günah olarak görülmüş ve bundan kaçınılmıştır. Dolayısıyla bireylerin zihniyeti, boş zaman ve tüketim mefhumundan arınık daima çalışmaya indeksli olarak şekillendirilmiştir. Buna paralel olarak kimlikler de daha bütünsel, sabit ve tutarlı bir görünüme sahip olmuştur. Tüketimin öne çıktığı kapitalizmin günümüzdeki evresi olan yeni kapitalizm ise pek çok alanla birlikte kimlik kavramını da kendi içinde dönüştürmüştür. Daha evvel sabit olmayı, tutarlılığı ve bütünselliği ifade eden benlik,

bireylerin birer projesi haline dönüşmüştür. Bugün üzerinde devamlı çalışmanın gerektiği projeler olarak benlik artık kültürel ve bilişsel otoritelerin denetimi altında bireysel mutluluk, özsaygı ve kendini gerçekleştirme arayışı tarafından yönetilmektedir (Rose, 1998: 5; 167). Buradan hareketle günümüz toplumundaki tüketim alanlarının ve mesleklerin, bireyin kendini gerçekleştirebilmesinde ve görünür hale gelmesindeki rollerine değinilmiştir. Buna göre tüketim toplumu bireye istediği mesleği yapma ve metalara ulaşma imkânı sunduğunu iddia etmektedir. Bu durum ise sahip olunan meslek ve tüketilen metalar aracılığıyla bireylerin kendi tercihlerine dayanan benlik/kimlik güncellemesi yapabildikleri inancına neden olmuştur (Bauman, 2019b). Çalışmada, bireylere özgürlük olarak vaat edilen bu durum, aslında sistemin kendi içinde yarattığı ve çözemediği problemlerin sorumluluğunu bireye yükleyerek sıyrılması olarak değerlendirilmiştir. Bu minvalde çalışma anlayışı da “yoğun çalışma etiğini reddeden” ve “gelişimin maddi bir ideal” olarak algılanmadığı kavrayıştan, çalışmanın toplumsal yaşamda var olmanın şartı olduğu ve gelişimle eş tutulduğu bir anlayışa evrilmiştir. Ayrıca yeni kapitalist sistemin kendi devamlılığı için yarattığı tüketim toplumu, içinde sürekli tüketimi, değişimi, hızı, teknolojiyi, anksiyete ve diğer başka psikolojik sorunları barındıran bir karaktere büründüğü söylenebilir. Bununla birlikte bireylerin yapıları meslekler kimliklerini ifade eden özdeşleşme aracı haline dönüşmüştür. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan bu değişimler kimlik kavramının sosyal bilim yazınında yeniden önem kazanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede çalışma kapsamında kimlik kavramının tarihsel süreçte kazandığı anlamlar ve ele alınma şekilleri ele alınmıştır. Böylelikle günümüz bireyinin kimlik algısı gerekçeleriyle beraber değerlendirilmiştir. Sonuç itibarıyla daha evvel de değindiğimiz gibi günümüzde kurumların akışkan yapısı ile bireylerin değişken karakteri arasında bir eşleşme görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle tezin ikinci bölümünde günümüzde bireylerin otobiyografik anlatılarında, öznelliklerini inşa ederken mesleklerinin konumlandırıldığı yer anlaşılmaya çalışılmıştır.

Buna göre her meslek kendi içinde bir anlam barındırmaktadır. Ancak mesleği icra eden kişi için ifade ettiği anlam değişiklik gösterebilir. Çünkü mesleğe yüklenen değer onu icra eden kişinin kimliğinden bağımsız değildir. Bu nedenle mesleki bir

bağlama dayandırılan kimliklerin anlamı için otobiyografiler önemli kaynaklardır. Ayrıca bir meslek sahibi olmak, işlev kazanmak sosyolojik ve psikolojik ve hatta fizyolojik anlamda olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Ancak strese neden olan ya da kişinin düşük benlik saygısı geliştirmesine neden olan meslekler de söz konusudur. Bu durumda bireyler çeşitli stratejiler geliştirerek mesleklerinin olumsuz taraflarına pozitif bir değer yükleyebilmektedir. Gerek toplumsal düzlemde alt sıralarda yer alan meslek sahipleri gerekse de orta ve üst düzey çalışanların kendi içsel tutarlılıklarını korumak adına telafi edici söylemler geliştirildiği söylenebilir. Bunun yanı sıra meslekler kişilerin toplumsal yaşamda var olabilmelerini sağlayacak bir kimlik anlatısı oluşturmalarına da imkân vermektedir.

Çalışmanın üçüncü kısmında ise teorik düzlemde elde edilen bilgiler temelinde yapılan saha araştırmasına yer verilmiştir.. Türkiye’de 1980’lerde hızlanan küreselleşme süreciyle beraber iş kolları ve çalışan profilinde yaşanan dönüşüm incelenmiştir. Bu çerçevede çalışma hayatını hazırlayan ve şekillendiren süreçler analiz edilmeye çalışılmış; ortaya çıkan yeni profesyonel sınıfın statüsünü ve kimliğini belirleyen en önemli unsurun eğitim olduğu görülmüştür. İlk olarak alt ve orta sınıftan gelen ailelerin eğitime bakış açısı ve yönlendirmelerinin bu süreçteki etkisi anlaşılmaya ve aktarılmaya çalışılmıştır. Buna göre alt ve orta sınıf ailelerinin temel özellikleri çocuklarının üniversiteye gitmeleri yönündeki son derece baskın olan arzularıdır. Üst-orta sınıf aileler yabancı dil bilme, iyi bir üniversite ve bölüme gitme gibi daha spesifik yönlendirmelerde bulunurken alt-orta sınıf ailelerin bu yönlendirmeler için okulu aracı kurum olarak seçtiği gözlemlenmiştir. Ayrıca gidilen okulların sahip olduğu kültür de yine bu süreçte önemli unsurlarda biridir. Ailelerin çalışma hayatı ve meslek seçiminde yaptıkları telkinler ile yeni profesyonellerin çalışma hayatının özelliklerinden yola çıkarak dönemin iktisadi ve toplumsal konjonktürüne yönelik bir çıkarımda bulunulmuştur. Devlet ve bürokrasinin kutsiyetini koruduğu, orta sınıfın büyük bir çoğunluğunu memur sınıfının oluşturduğu ve devletin memur yetiştirme odaklı zihniyetinin hâkim olduğu yıllarda aktif çalışan aileler daha “güvenli” ve “garanti” iş odaklıdır. Katılımcılardan biri bu durumun kodlarımızda olduğuna dair bir tespitte bulunmuştur: *kodlarımızda... var ya sigortalı iş, garanti bir iş sahibi olmak.* (Asude, 46) Ancak 1980’de devletin

ekonomi alanında uyguladığı neo-liberal politikalarla birlikte yaşanan kırılma çalışma hayatında daha esnek bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla çalışanların bu esnekliğe adapte olabilmeleri beklenmiştir. Özel sektörün devingen yapısının yanı sıra yüksek statü ve maaş içermesi, bu yeni sınıfın kendisine yönelmesindeki önemli unsurlar olmuştur. Memurluk sıkıcı, tekdüze ve yükselmeye çok az imkân tanıyan nitelikleriyle artık tercih edilebilirliğini yitirmiştir. Yeni profesyonel sınıfın çağı hız, esneklik, değişim ve yüksek adaptasyon çağı olmuştur. Yapılan görüşmelerden hareketle de katılımcıların bir ömür süren çalışma yaşamının aksine çok sık iş ve hatta sektör değiştirdikleri belirtilmiştir. Ayrıca değişimin ve çeşitliliğin ifadesi olarak tanımlanabilecek start up kültürünün de yükselişe geçtiği görülmüştür. Çalışmada ele alınan noktalardan biri katılımcıların kırılma noktası olarak tanımladığı anların kariyer öyküleri üzerindeki etkisidir. Kaderden farklı olarak kontrol hissini sağlayan kırılma anlarının katılımcılar tarafından nasıl tanımlandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre katılımcıların anlatıları, aile ve eğitim süreciyle başlayan sürecin ilk şeklini verdiği kariyerleri, iş yaşamında ya da hayatın farklı alanlarında yaşadıkları kırılma noktalarıyla son şekline büründüğü yönünde olmuştur. Tek başına kontrol sahibi olmanın ötesinde katılımcıların mevcut meslekleri ve kişilikleri arasında bir uyum arayışında olduğu yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca günümüzün kendini gerçekleştiren ve düzenleyen birey talebinin bir sonucu olduğu iddia edilmiştir. Günümüz bireyinin kendini gerçekleştirme ve düzenlemesinin bir başka şekli, şirketlerin kendi standartlarına uygun çalışan yetiştirme politikasıdır. Şirket içi eğitimler ve etkinlikler pazarın ihtiyacına yönelik eleman yetiştirme, değişikliklere uyum sağlayabilme ve şirketle bağları güçlendirme gibi amaçlar taşımaktadır. Böylelikle çalışanların kendilerini devamlı geliştiren, çok yönlü, esnek ve uyumlu bir kişiliğe büründüğüne dair bir çıkarım yapılmıştır. Ayrıca şirket içinde bireye yüklenen sorumluluk, pandemiyle birlikte daha da esneyen çalışma saatleri, her an ulaşılabilir olma, bireyin kendisini bu çerçevede düzenlemesinin yanında anksiyete gibi pek çok psikolojik problemle karşı karşıya kalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Boş zaman faaliyetlerinin bu çerçevede hem işin getirdiği kaygıya karşı geliştirilmiş faaliyetler hem de çalışma yaşamına uygun kendini düzenleme etkinlikleri haline dönüştüğü iddia edilmiştir. Son olarak katılımcıların evliliğe ve çocuğa yönelik geliştirdikleri tutumlar

anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadınların çalışma yaşamına katılması, bireyselleşmenin etkisi ve sosyo-ekonomik durumun artmasıyla evliliğe yüklenen geleneksel anlamın yerinden edildiğine dair bir yorum getirilmiştir. Bireysel hazların öncelenmesi, kariyer planlamaları gibi pek çok etken evlilik yaşının yükselmesine ya da evliliğin tercih edilmemesine neden olmuştur.

Sonuçta yeni kapitalist iş etiğinin içinde barındırdığı, esneklik, risk ve güvencesizlik, bireylerin değişime uyumlu, meslekleriyle özdeş bir kimlik yaratmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin öznelliklerini, kendini gerçekleştiren, tutkularının izini süren, kişisel mutluluklarını önceleyen başarı odaklı, hırslı ve kendini gelişime adayan bireyler olarak düzenledikleri ifade edilmiştir.

Ek olarak teknolojinin ilerlemesi ve pandemi koşullarının yarattığı etkiyle beraber çalışma yaşamında birtakım değişimler gerçekleşmiştir. Özellikle son dönemde free-lance çalışanların sayısında bir artış görülmekte ve bu artışın daha da yükselmesi beklenmektedir¹³. Her ne kadar kendi içinde birtakım güvencesizlikleri barındırsa da hem bireysel hem de toplumsal gelişime katkıda bulunacağı düşüncesiyle free-lance çalışma biçimin artmasının yeni profesyonellerce bir anlamda olumlu karşılandığı iddia edilebilir. Buradan hareketle geçmişte cazip gelen güvenceli işte çalışma anlayışının yavaş yavaş zayıfladığı görülmekte ve zamanla daha da azalacağı beklenmektedir. Ayrıca evden çalışma gibi gerçekleşmeyi bekleyen gelişmeler yaşanan pandemiyle beraber hız kazanmıştır. Belli bir zamanla ve mekânla sınırlandırılmış çalışma anlayışının verimsizliğine yönelik tartışmalarla beraber bu anlayış yerini her yerde çalışma ve çalışma zamanını yönetme anlayışına bırakmaya başlamıştır. Ayrıca evden çalışma çalışanların çoğu için yolda harcanan vakit kaybını engellemesi açısından olumlu görülmesinin yanında şirketler açısından da maliyetlerin azalması gibi avantajları sebebiyle daha tercih edilebilir bir hale gelmiştir. Birçok şirket evden çalışma düzenini devam ettirebilmek adına yeni düzenlemeler geliştirmiştir. Buna göre şirketler çalışanları için pandemi sonrasında evden çalışma, günün yarısında ofiste yarısında evde çalışma, ya da belli günler evde belli günler ofiste çalışma şeklinde seçenekler planlamaktadır (Betül, 36).

¹³ Detaylı bilgi için bkz: <https://hrdergi.com/pandemi-sonrasi-calisma-hayati-beklentileri-arastirmasi>

Dolayısıyla katılımcılarla yapılan görüşmelerden de hareketle bu gelişmelerin büyük ölçüde pandemi sonrası çalışma yaşamını şekillendireceği öngörülmektedir. Buna istinaden zaten esnek çalışma anlayışının hâkim olduğu bir atmosfer içinde çalışan bireylerin daha esnekleşen bir süreçle karşılaşacağı söylenebilir. Bununla beraber olumlu yanlarının yanı sıra evden çalışma ya da bireysel çalışma biçimi, kurumsal aidiyetin zayıflaması, kişisel hedeflere odaklanması gibi gerekçelerle bireyciliğin artışı gibi bir sonuca neden olabilir. Yapılan görüşmelerde bu savı desteklemektedir. Bu itibarla katılımcıların, pandemi sürecindeki evden çalışmaya geçilmesiyle beraber hem ofisteki sosyal ortamın eksikliği hem de esnek çalışma zamanının daha da esnemesi gibi gerekçelerle bireysel uğraşılara yöneldikleri görülmektedir. Her dönemin kendine içkin sınırlılıkları, yeni bir çalışma anlayışını beraberinde getirmiş ve bu durum yeni bir birey tipini doğurmuştur. Günümüz bireyi de bu çerçevede piyasa ilişkilerine paralel olarak, iyi eğitilmiş, hırslı, rekabetçi, çok yönlü ve tüketim odaklı bir karaktere sahip olmuştur. Sözü edilen gelişmelerle beraber bu özelliklerin değişmesi ya da yerine yenilerinin eklenmesiyle daha da farklı bir karaktere bürünmesi kaçınılmazdır.

“Tarihin “ruhun ruhu” olarak kendini “öz bilinç”e indirgemekle sona ermeyeceğini; her aşamanın maddi bir sonucu, üretim güçlerinin bir toplamını ve her nesle kendisinden önceki nesil tarafından aktarılan, insanların doğayla ve birbirleriyle kurdukları, tarihsel olarak yaratılmış bir ilişki içermektedir. Bir yandan yeni nesil tarafından değiştirilen ama öte yandan da onun yaşam koşullarını belirleyen ve ona belli bir gelişim, belli bir özgün karakter kazandıran bir üretici güçler, sermaye kaynakları ve koşulları yığını içerdiğini gösterir. Yani; bu tarih anlayışı, durum ve koşulların insanı yarattığı kadar, insanların da durum ve koşulları yarattığını gösterir” (Marx ve Engels, 2018: 45).

KAYNAKÇA

- Aka, A. Kimliğe Teorik Yaklaşımlar C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2010, Cilt:34, Sayı:1, 17-24.
- Alpman, P. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21 (2) , 1-28.
- Alptekin, M. Y. (2015). Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10), 231-241.
- Altındag, E., & Siller, F. (2014). Effects of Flexible Working Method on Employee Performance: An Empirical Study in Turkey. Business and Economics Journal, 5, 1-7.
- Altuğ, T. (2001). Dile Gelen Felsefe, İstanbul: YKY
- Altunoğlu, M. (2009). Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Alsaker, S., Jakobsen, K., Magnus Alptekin, M . (2016). Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10), 231-241.
- E., Bendixen, H. J., Kroksmark, U., & Nordell, K. (2006). Everyday Occupations of Occupational Therapy and Physiotherapy Students in Scandinavia. Journal of Occupational Science,13(1), 17–26.
- Alvesson, M. and Willmott, H. (2002). Identity Regulation as Organisational Control: Producing the Appropriate Individual. Journal of Management Studies, 39, 619-644
- Arslan, Z. (2011). Urban Middle Class, Lifestyle and Taste in Keçiören and Çankaya, Ankara: Distiction Through Home Furniture, Furnishig And Decoration, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi)
- Arslan, Z. (2012). Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi. Toplum ve DemokrasiDergisi, 6(13), 55-92.
- Aydın, M. (2013). Beş Nitel Araştırma Yaklaşımı. Bütün, M. & Demir, S.B. (Ed.), Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni içinde. (ss. 69-111). Ankara: Siyasal Kitap Evi

- Aydın, O, Baran, G. (2010). Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme Ve Boşanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(2), 117-126.
- Aydoğdu, H. (2010). Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(10)
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 27-53.
- Baş, E. (2019). Modernleşme Sürecinde Evliliğin Kuşaklararası Dönüşümü: İzmir Örneği, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmış Doktora Tezi)
- Bali, R. N. (2015). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a Yeni Seçkiner, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar. *İstanbul: İletişim*
- Baş, E. (2021). Evlilik: Modernleşme Sürecinde Kuşaklararası Yaşanan Değişim. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(2), 821-845.
- Baudrillard, J. (2008). Tüketim Toplumu. (Çev. H, Deliceçaylı, F, Keskin), *İstanbul: Ayrıntı*
- Bauman. Z. (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, Çev. İsmail Türkmen, *Ayrıntı Yayınları, İstanbul*
- Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*. USA: Polity Press
- Bauman. Z. (2015a). Bireyselleşmiş Toplum.(Çev. Y, Alagan), *İstanbul: Ayrıntı*
- Bauman, Z. (2015b). Özgürlük. (Çev. K, Eren). *İstanbul: Ayrıntı*
- Bauman, Z.(2019a). Yaşam Sanatı. (Çev. A, Sarı), *İstanbul: Ayrıntı*
- Bauman. Z. (2019b). Kimlik, Çev. Mesut Hazır, Heretik Basın Yayın, Ankara
- Bayer, Ali. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Beck, U. (2011). Risk Toplumu (Çev. B, Doğan), *İstanbul: İthaki*
- Becker, H., & Strauss, A. (1956). Careers, Personality, and Adult Socialization. *American Journal of Sociology*, 62(3), 253-263.
- Belbağ, A.G, Üner, M.M, Çavuşgil, E. (2019). The new middle class in emerging markets: How values and demographics influence discretionary consumption. *Thunderbird International Business Review*, 61 (2). pp. 325-337.

- Berardi, F. (2012). Ruh İş Başında. (Çev. F, Genç), İstanbul: Metis
- Berardi, F. (2018). Kahramanlık Patolojisi Toplu Katliam ve İntihar. (Çev. N, Kulunç), İstanbul: Otonom Yayıncılık
- Berber, G. (2012). Türkiye’de Sosyal Tiplerin Evrimi Ve 1980 Sonrasında Seçkinlerin Kültürel Dönüşümü. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 2 (2) , 2-12.
- Berger, P.L., & Luckmann.T. (2020). Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. (Çev. Vefa Saygın Öğütle), Ankara: Atıf Yayınları
- Bertaux, D., & Kohli, M. (1984). The Life Story Approach: A Continental View. Annual Review of Sociology, 10, 215-237.
- Bilgin, N. (2007). Kimlik İnşası. İzmir: Aşina Kitaplar
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. (2014). Varisler, Öğrenciler ve Kültür. (Çev. L, Ünsaldı, A, Sümer), Ankara: Heretik
- Bozkurt, V. (2014). Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm Bilgi, Ekonomi ve Kültür. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Brown, W. (2003). Neo-liberalism and the End of Liberal Democracy. Theory & Event 7(1).
- Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). Beyond "Identity". *Theory and Society*, 29(1), 1-47.
- Budak, A., Budak, İ. (2013). Nitel Çalışma Tasarımı. Bütün, M. & Demir, S.B. (Ed.), Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni içinde. (ss. 42-69). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Budd, J.W. (2016). Çalışma Düşüncesi. (Çev. F, Man), İstanbul: Ayrıntı
- Budros, A. (1997). The New Capitalism and Organizational Rationality: The Adoption of Downsizing Programs, 1979-1994. *Social Forces*, 76(1), 229-249.
- Burawoy, W. (2015). Üretim Siyaseti Kapitalizm ve Sosyalizmde Fabrika Rejimleri (Çev. Ç, Gümüşoluk), Ankara: NotaBene Yayınları
- Burke, P. (2004). What is Cultural History? Polity Press, Cambridge.
- Burris, V. (1987). Class Structure and Political Ideology. *Insurgent Sociologist*, 14(2), 5-46.

Candan, A. B., Kolluoğlu, B. (2008). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in İstanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5–46.

Canpolat, E. (2010). The Self As Enterprise: Producing New Middle Class Subjectivities In Multinational Workplaces In Istanbul: Koç Üniversitesi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Cerulo, K. (1997). Identity Construction: New Issues, New Directions. *Annual Review of Sociology*, 23, 385-409. Retrieved July 22, 2021.

Cherlin, A. J. (2004). The deinstitutionalization of American marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 848–861.

Christiansen, C. H. (1999). The 1999 Eleanor Clarke Slagle Lecture. Defining lives: Occupation as identity: An essay on competence, coherence, and the creation of meaning. *American Journal of Occupational Therapy*, 53(6), 547–558.

Chung, H., & Lippe, T.V. (2020). Flexible Working, Work–Life Balance, and Gender Equality: Introduction. *Social Indicators Research*, 151, 365 - 381.

Clark, F. (1993). Occupation embedded in a real life: interweaving occupational science and occupational therapy. 1993 Eleanor Clarke Slagle Lecture. *The American journal of occupational therapy: official publication of the American Occupational Therapy Association*, 47 12, 1067-78.

Cobb, J. ve Sennett, R. (2018). Sınıfın Gizli Yaraları. (Çev. M, K, Coşkun), Ankara: Heretik

Collinson, J. A. (2004). Occupational Identity on the Edge: Social Science Contract Researchers in Higher Education. *Sociology*, 38(2), 313–329.

Creek, J. (2006). A Standard Terminology for Occupational Therapy. *British Journal of Occupational Therapy*, 69(5), 202–208.

Denzin. N.K. (1989). Interpretive Biography Assumptions Of The Method. s.1-18

Dickens, C.(2015). İki Şehrin Hikayesi. (Çev. T. Şahin). İstanbul: Şule Yayınları

Du Gay, P. (2000). Enterprise and its Futures: A Response to Fournier and Grey. *Organization: The Critical Journal of Organization, Theory and Society*, 7(1), 165-183.

Durkheim, E. (2018). Sosyoloji Dersleri. (Çev. A, Berkay). İstanbul: İletişim

Duman, M. Zeki, “Modernden Post-Moderne Geçişte Kimlik Tartışmaları ve Çokkültürlülük”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 4, Sayı 13 (Bahar 2007), s. 3-24.

Dunn, R.G. (1998). Identity Crises A Social Critique of Postmodernity. USA: University Minnesota Press

Douglas, D.(2006). Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı.(Çev. Cihan Gerçek), İstanbul: Yordam Kitap

Down, S. (2006). Narratives of Enterprise: Crafting Entrepreneurial Self-Identity in a Small Firm.

D’Silva, R. E. (?). Auto/Biography as Method in Sociology. Department of Sociology, University of Mumbai 1-15.

Eijck, K. ve Mommaas, H. (2004). Leisure, Lifestyle, and the New Middle Class Leisure Sciences 26(4): 373-392.

Eliot, A. ve Lemert, C. (2011). Yeni Bireycilik Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri.(Çev. B, Kıcır). İstanbul: Sel

Eren, A . (2014). James Steuart: Kapitalist Üretim Tarzının Eleştirel Tahliline Giriş. Sakarya İktisat Dergisi, 3 (4) , 138-164.

Escobar, A. (1995). Encountering Development The Making and Unmaking of The Third World. New Jersey: Princeton University Press

Emirgil, B. F. (2010). Yeni Kapitalizmde Emeği Sorunsallaştırmak: Emeğin Maddi-Olmayan Görünümleri.Çalışma ve Toplum. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/5449298-Yeni-kapitalizmde-emeği-sorunsallaştırmak-emeğin-maddi-olmayan-gorunumleri.html>

Engels, F. ve Marx, K. (2015). Komünist Manifesto. (Çev. C. Üster, N. Deriş). İstanbul: Can

Febvre, L. (1995). Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler (Çev. M.A, Kılıçbay), Ankara: İmge

Florida, R. ve Keney, M. (1993). The New Age of Capitalism. [Futures](#) 25(6):637-651

Friedman, N. (1990). Autobiographical Sociology. The American Sociologist, 21(1), 60-66.

Fromm, E.(1989). Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde). (Çev. N, Arat). İstanbul: Say Yayınları

Fulton, D., Furman, D. ve Finlay, N. (2014). A Longitudinal Study Of The Middle Class: Growth, Size And Marketing Strategies, Research in Business and Economics Journal, sayı: 10, 1-20.

Gay, du P. (1996). Consumption And Identity At Work. California: Sage Publications

Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. (Çev. Ü, Tatlıcan). İstanbul: SAY

Giddens, A. (t.y). İleri Toplamların Sınıf Yapısı Marksist Yaklaşımın Eleştirisi. (Çev. Ö. Baldık). İstanbul: Birey

Giddens, A. (2012). SOSYOLOJİ, İstanbul: Kırmızı Yayınları

Gilmore, L. (1994). The Mark of Autobiography: Postmodernism, Autobiography, and Genre, In. Autobiography & Postmodernism, University of Massachusetts Press, United States of America. pp.1-19.

Ginzburg, C. (2019). Peynirler ve Kurtlar Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni, (çev: Ayşen Gür), Metis Yayınları, İstanbul.

Ghidina, M.J. (1992). Social relations and the definition of work: Identity management in a low-status occupation. Qual Sociol 15, 73–85.

Gleason, P. (1983). Identifying Identity: A Semantic History. *The Journal of American History*, 69(4), 910-931.

Goodson, I. (1980). Life histories and the study of schooling. Interchange 11, 62–76.

Goodson, I. (2001). The Story of Life History: Origins of the Life History Method in Sociology, Identity: An International Journal of Theory and Research, 1: 2, 129-142.

Goffman, E. (1972). Encounters Two Studies in the Sociology of Interaction, USA: Penguin University Books

Goffman, E. (2019). Damga (Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı- S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik

Gorz, A. (2019). İktisadi Aklın Eleştirisi Çalışmanın Dönüşümleri/ Anlam Arayışı (Çev. I, Ergüden). İstanbul: Ayrıntı

Gospodinov, G. (2018). Doğal Roman. (H.Ş. Karadeniz). İstanbul: Metis

Göz, Y. (2016). Açık Pozisyon Türkiye’de Piyasa Neslinin Doğuşu (1992-2000). İstanbul: İletişim

Gözbüyük Tamer, M. (2014). Kimliklerin Seyrine Bir Keşif Folkloro/Edebiyat, 20 (77), 83-99.

Grubner, B. (2017). Narcissism in cultural theory: Perspectives on Christopher Lasch, Richard Sennett, and Robert Pfaller. *Frontiers of Narrative Studies*, 3, 50 - 70.

Güngör, K. (2016). İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış Ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler.

Güngördü, A. (2016). Türkiye’de Yeni Orta Sınıf: Pazarlama Bakış Açısıyla Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi)

Güven, S. (2015). Postmodern Kimliklerin Kurulumu. Selçuk İletişim, 9 (1), 266-286.

Haggard, L. M. ve Williams, D.R. (1991). Self-identity benefits of leisure activities. In book: Benefits of leisure Ed. Beverly L. Driver, George L. Peterson, Thomas C. Brown, Venture Press

Hall, D. (1968). Identity Changes during the Transition from Student to Professor. *The School Review*, 76, 445 - 469.

Hall, S.(t.y.). Yeni Zamanlar 1990’larda Politikanın Değişen Çehresi

Hall, S. (2000) “Who needs ‘identity’?”

Harvey. D. (2019). Postmodernliğin Durumu, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul

Hammell K. W. (2004). Dimensions of meaning in the occupations of daily life. Canadian journal of occupational therapy. Revue canadienne d'ergotherapie, 71(5), 296–305.

Han, B. C. (2017). Şeffaflık Toplumu. (Çev. H, Barışcan), İstanbul: Metis

Hannam, D. (1997). More than a cup of tea: Meaning construction in an everyday occupation. *Journal of Occupational Science*, 4, 69-73.

Harvey, D. (2019). Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri. (Çev. S, Savan), İstanbul: Metis

Hughes, E.C. (1993). *The Sociological Eye*. USA and London: Transaction Publishers

Hobsbawm, E (2014). *Parçalanmış Zamanlar*. (Çev. O, Akınhay), İstanbul: agorakitaplığı

İlhan, S. (2007). Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık Ve Ahlâkîlik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 17, Sayı: 2 Sayfa:283-306, ELAZIĞ-2007

Jakobsen, K. (2001) Employment and the Reconstruction of Self. A Model of Space for Maintenance of Identity by Occupation, *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 8: 1, 40-48.

Jessop, B. (1992). Fordism And Post-Fordism A critical reformulation Allen J. Scott, Michael Storper (Ed). *Pathways to Industrialization and Regional Development içinde* (42-62. ss). London: Routledge

Juniu, S. (2009). The transformation of leisure. *Leisure/Loisir*, 33, 463 - 478.

Karademir, I. (2009). Diffrent Facets of New Middle Classness: A Cade Study in The City of Ankara. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayılanmış Yüksek Lisans Tezi)

Karademir Hazır, I., Kalaycıoğlu, S., Çelik, K. (2016). “Orta Sınıf”Ların Farklı Kesitleri: Sınıf Geçmişi, Kültür Ve Mesleki Statü. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* , 19 (2) , 64-107.

Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü, *Journal of Yasar University*, 17 (5), 2886-2899.

Kaya, T. (2011). Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3 (22) , 365-381.

Kaya, S., Osmanlı, U. (t.y). Püritanizm' Den Hedonizm'e Değişen Boş Zaman Kavramı, Erişim Adresi: <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/>

Kaya, B, Suzuki Him, M . (2020). Modern Türkiye'de Orta Sınıf Çalışmaları: Tarihsel Literatür Değerlendirmesi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(1), 325-349.

Kaymak, M. (2011). Sanayi Devrimi Neden İngiltere'de Gerçekleşti? Karşılaştırmalı Bir Makro Tarih Denemesi. İktisada Dokunmak.

Kellner. D. (2011). Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası, İçinde. Doğu Batı: Popüler Kültür, sayı: 15, s. 191-224.

Kesgin, B. (2016). Orta Sınıflar Ne İster? Rusya ve Türkiye'de Orta Sınıflar Üzerine Bir Karşılaştırma. Istanbul Journal of Sociological Studies, (54), 3-32.

Keyder, Ç. (t.y). Yeni Orta Sınıf. Bilim Akademisi <https://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2013/09/Yeni-Orta-Sinif.pdf>

Keyman, F. (2012). Yeni Orta Sınıfların Arayışı, İçinde. Görüş Dergisi: Türkiye'de Burjuva Olmak, sayı: 76, s.23-27.

Kılıç, N. (2014). Yeni Kapitalizm ve İnsan: Tüketim Toplumunda Yaşam Pratikleri: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Kılıçbay, M.A. Kimlikler Okyanusu, İçinde Doğu Batı: Kimlikler, sayı: 23, s.161-165. (2016).

Kırmızı, A.(2019). Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları, içinde. Otur Baştan yaz beni Oto/biyografiye Taze Bakışlar s.11-27. Küre Yayınları, Haz. Abdülhamit Kırmızı.

Kızıлтаş, K.(2019). Yeni Kapitalizm; Üretim Süreci ve Prekaryalaşma, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Koruç, E.(2018). Günümüz Sanatında Otobiyografik Anlatılar, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu

Kozanoğlu, H. (1993).Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak. İstanbul: İletişim

Lasch, C. (1991). The Culture Of Narcissism American Life in anAge of Diminishing Expectations. USA: W.W. Norton & Company

Lasch, C. (1984). The Minimal Self Psychic Survival in Trouble Times. USA and Canada: Norton & Company.

Laslett, B. (1999). Personal Narratives as Sociology. *Contemporary Sociology*, 28(4), 391-401.

Lazzarato, M. (2009). Neoliberalism in Action: Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social. *Theory, Culture & Society*, 26(6), 109–133.

Lemke, T. (2001). The Birth of Biopolitics”: Michel Foucault’s Lecture at the College de France on Neo-liberal Governmentality. *Economy and Society*, 30(2) , 190-207.

MacIntyre, A. (2007). After Virtue A Study in Moral Theory. USA: University of Notre Dame Press.

Magnus, E. (2001). Everyday Occupations and the Process of Redefinition: A Study of How Meaning in Occupation Influences Redefinition of Identity in Women with a Disability. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 8(3), 115-124

Man, F. (2013). Modern Çalışma İdeolojisinin Kaynağı Olarak Akıl. [Review of the book İktisadi aklın eleştirisi: Çalışmanın dönüşümleri / anlam arayışı by A. Gorz]. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(2), 185-192.

Marshall, G. (2009). Sosyoloji Sözlüğü.(Çev. D. Kömürcü, O. Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat

Marx, K. (2005a). Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı.(Çev. S, Belli). Ankara: Sol Yayınları

Marx, K. (2008). 1844 El Yazmaları. (Çev. M, Belge). İstanbul: Birikim Yayınları

Marx, K., Engels, F. (2017). Alman İdeolojisi (Çev, O, Geridönmez, T, Ok). İstanbul: Kor

Meijers, F. (1998). The development of a career identity. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 20(3), 191-207.

Mills, W. (1969). White Collar The American Middle Classes. New York: Oxford University

- Mills, C.W. (2007). Toplumbilimsel Düşün, çev: Ünal Oskay, Der Yayınları, İstanbul.
- Neuman, W. L. (2014). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (5. Basım). Ankara: Yayın Odası.
- O'Connor, J. (1995). Birikim Bunalımı Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm. (Çev. A, Çakıroğlu), İstanbul: Belge Yayınları
- O'Neill, J.(2004). The Poverty of Postmodernism. USA and Canada: Routledge
- Ortner, S. B. (2005). Subjectivity and cultural critique. *Anthropological Theory*, 5(1), 31–52.
- Önen, E. (1994). Türkiye'de Orta Sınıfın Gelişimi. *Sosyoloji Dergisi* , (5) , 0-0 .
- Özonur, D. (2010). Türkiye’de ‘Yeni Orta Sınıf’ Üzerine Bir Analiz: İssız Adam; ‘Yuppie’ Alper. *Marmara İletişim Dergisi*, (16), 0-0
- Özsevgeç, T. (2013). Veri Toplama. Bütün, M. & Demir, S.B. (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni içinde*. (ss. 145-179). Ankara: Siyasal Kitap Evi
- Öztopçu, A. (2016). İktisadi Düşünceye Yenilikçilik Ve Ekonomik Kalkınmadaki Yeri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* , (58) , 367-379.
- Pratt, M., Rockmann, K., & Kaufmann, J. (2006). Constructing Professional Identity: The Role of Work and Identity Learning Cycles in the Customization of Identity among Medical Residents. *The Academy of Management Journal*, 49(2), 235-262.
- Randall, W.L. (2014). Bizi “Biz” Yapan Hikayeler Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme. (Çev. Ş,S, Kaya), İstanbul: Ayrıntı
- Rassool, N. (1993). Post-Fordism? Technology and New Forms of Control: The Case of Technology in the Curriculum. *British Journal of Sociology of Education*, 14(3), 227-244.
- Read, J. (2009). A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity. *Foucault Studies*, No 6, 25-36.
- Reith, G. (2004). Consumption and its discontents: addiction, identity and the problems of freedom. *The British journal of sociology*, 55 2, 283-300.
- Reynolds, F. (2003). Reclaiming a Positive Identity in Chronic Illness through Artistic Occupation. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 23(3), 118–127.

- Riesman, D. (2016). Yalnız Kalabalık Amerikan Toplumsal Karakterinin Değişimi Üzerine Bir İnceleme. (Çev. Y, Erdem), Ankara: Heretik
- Rimke, H. M. (2000). Governing Citizens Through Self-Help Literature. Cultural Studies, 14(1), 61–78.
- Ritzer, G. (2010). Sociological Theory. Published by McGraw-Hill, Ed. Michael Ryan, United States.
- Roberts, Brian (2002) Sociological Lives and Auto/Biographical Writing. In: Narrati ve, Memory and Life Transitions. University of Huddersfield, Huddersfield, pp. 163 170.
- Rose, N (2004). Powers of Freedom. UK: Cambridge University
- Sağlam Arı, G, Armutlu, C, Güneri Tosunoğlu, N , Yücel Toy, B . (2009). Pozitivist Ve Postpozitivist Paradigmalar Çerçevesinde Metodoloji Tartışmalarının Yönetim Ve Pazarlama Alanlarına Yansımaları. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27 (1), 113-141 .
- Sağlam, S. (2015). Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma Ve Toplumsal Sınıflar (1923-1960). Hütaad Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Arastirmalari Dergisi. güz, sayı: 23, s.287-297.
- Salecl, R. (2018). Kaygı Üzerine. (Çev. B, E, Aksoy), İstanbul: Metis
- Samsun, N. (2017). Çalışmanın değişen anlamı ve güncel durumuna ilişkin tartışmalar. Açıköğretim Uygulamaları ve Arastirmalari Dergisi,3(3),160-210.
- Sennett, R. (2011). Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri. (Çev. B, Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı
- Sennett, R. (2017). Yeni Kapitalizmin Kültürü. (Çev. A, Onocak), İstanbul: Ayrıntı
- Serdar, Z.(2001). Postmodernizm ve Öteki Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi, Türkçesi: Gökçe Kaçmaz, Söylem Yayınları, İstanbul.
- Shantz, J. (2009). Biographical Sociology: Struggles over an Emergent Sociological Practice. a/b: Auto/Biography Studies 24(1), 113-128.
- Simon, B. (2004).Identity in Modern Society A Social Psychological Perspective, Balckwell Publishing, UK.

- Sims, D. (2003). Between the Millstones: A Narrative Account of the Vulnerability of Middle Managers' Storying. *Human Relations*, 56(10), 1195–1211.
- Şimşek, A. (2005). *Yeni Orta Sınıf*. İstanbul: L&M Yayınları
- Snodgrass, J. (1983). Autobiography and Sociology. *Contemporary Sociology*, 12(3), 301-303.
- Standing, G.(2019). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. (Çev. E, Bulut), İstanbul: İletişim
- Stanley, L. (1993). On Auto/Biography In Sociology. *Sociology*, 27(1), 41-52.
- Stryker, S., Burke, P. (2000). The Past, Present, and Future of an Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(4), 284-297.
- Sturdy, A., Brocklehurst, M., Winstanley, D., & Littlejohns, M. (2006). Management as a (Self) Confidence Trick: Management Ideas, Education and Identity Work. *Organization*, 13(6), 841–860.
- Sunar, L. (2020). Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu . *Journal of Economy Culture and Society*, Özel Sayı, 29-58
- Sveningsson, S., Alvesson, M. (2003). Managing Managerial Identities: Organizational Fragmentation, Discourse and Identity Struggle. *Human Relations*, 56(10), 1163–1193.
- Şentürk, Ü. (2012). Tüketim Toplumu Bağlamında Boş Zamanların Kurumsallaştırdığı Bir Mekân: Alışveriş Merkezleri (Avm). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 63-77.
- Taylor, J. (2003). Women's Leisure Activities, Their Social Stereotypes and Some Implications for Identity. *British Journal of Occupational Therapy*, 66(4), 151–158. <https://doi.org/10.1177/030802260306600404>
- Taylor, S. and Littleton, K. (2006). Biographies In Talk: A Narrative-Discursive Research Approach. *Qualitative Sociology Review*, 2(1), pp. 22–38.
- Taylor, J.A. (2008). 'An autoethnographic exploration of an occupation: Doing a PhD' , *British Journal of Occupational Therapy*, 71 (5) , pp. 176-184.
- Taylor. C.(2018). *Çokkültürcülük, Tanınma Politikası*, Hazırlayan: Amy Gutmann Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Ed. Cem Akas
- Thomas, R., & Linstead, A. (2002). Losing the Plot? Middle Managers and Identity. *Organization*, 9(1), 71–93.

Toffler, A. (1984). Future Shock. New York: Random House

Topateş, H. (2018). Çalışma Sosyolojisinde Dönüşümler: Sanayi Toplumu ve Sanayi Sonrası Toplum. Ankara: Seçkin

Türkbağ, A. U. Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu, İçinde Doğu Batı: Kimlikler, sayı: 23, s.213-220. (2016).

Unruh, A. M., Versnel, J., & Kerr, N. (2002). Spirituality unplugged: a review of commonalities and contentions, and a resolution. Canadian journal of occupational therapy. Revue canadienne d'ergotherapie, 69(1), 5–19.

Unruh, A. M. (2004). Reflections on: "So... what do you do?" Occupation and the construction of identity. Canadian Journal of Occupational Therapy 71(5):290-5

Wallerstein, I.(2016). Tarihsel Kapitalizm. İstanbul: Metis.

Watson, T. J. (2008). Managing Identity: Identity Work, Personal Predicaments and Structural Circumstances. Organization, 15(1), 121–143.

Watson, T. J. (2009). Narrative, life story and manager identity: A case study in autobiographical identity work. Human Relations, 62(3), 425–452.

Watson, T. J. (2014). Sociology, Work and Industry. USA and Canada: Taylor&Francis

Weber, M. (2013). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu. Ankara: BilgeSu

Weinblatt, N., Avrech-Bar, M. (2001). Postmodernism And Its Application To The Field Of Occupational Therapy. Canadian Journal of Occupational Therapy, 68(3), 164

Veblen, T. (2005). Aylak Sınıfın Teorisi. (Çev. Z, Gültekin, C, Atay), İstanbul: Babil

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.

Yurchak, A. (2003). Russian Neoliberal: The Entrepreneurial Ethic and the Spirit of "True Careerism". *The Russian Review*, 62(1), 72-90.

Yüksel, Y. (2010). Esnek Kapitalizm ve Altın Yakalı Çalışanlar. Sayı 1, 97-117. İş Ahlakı Dergisi

Zıllıoğlu, M. (2008). Kimliğin Kavramsal Serüveni, Sen Benim Kim Olduğumu Biliyor Musun? Edt: Hülya Uğur Tanrıöver, s.13-40

